

KERKÜK HAVALARI

ATA TERZİBAŞI

ÖTÜKEN

KERKÜK HAVALARI
Atâ Terzibaşı

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 151

KÜLTÜR SERİSİ: 24

Ötüken Neşriyat A.Ş., Klodfarer Cad. 40-7, İstanbul

Kapak: Nur ve Olcay Okan

Kapak Baskısı: Polat Ofset Tesisleri

Dizgi-Tertip-Baskı: Yüksel Matbaası

Cilt: Günsan Ciltevi

İstanbul - 1980

Sunuş

Sanathârun yankısını duymaktansa,
gerçeklim sesini dinlemeyi sevenlere
sunuyorum bu kurumsuz yapıyı ..

Atâ Tenzîlâsı

KİTAP İÇİN

«Kerkük Havaları» adı altında hazırladığım bu kitap, 1955-1957 yılları arasında Irak'ta eski harflerle yayımlanan üç ciltlik «Kerkük Hoyratları ve Mânileri»¹ adlı kitabımla yakından ilgilidir.

Kerkük halk havaları arasında başta gelen hoyrat tarzı, halk yanında büyük önem ve değer taşıdığından bu sanât biçimini vaktiyle hem söz hem de ezgi bakımından özel olarak o kitapta incelemiştım.

Bu kez Kerkük havalarının, daha doğrusu Irak Türkmen ezgilerinin bütün çeşitleri üzerinde durmuş, bunları yerli hususiyetlerine göre ele almış, ağızlardan derlediğim örnekleri tesbit etmişimdir. Bu arada makam, hoyrat, divan, kerem, karabağ, gazel, beste (halk türküsü), şarkı (asker türküsü), tenzile (dinî türkü), sazlamag (ağıt), leyle (ninni), halay, oyun havaları olmak üzere çeşitli sayıda ezgi biçimlerini, tarihî ve içtimâî bakımdan folklor alanında gösterdiği özellik-

---

(1) Bu kitabın birinci cildi, 1970 yılında Bağdat'ta Lâtin harfleriyle ikinci kez basılmıştır. Son baskısında yine yeni harflerle İstanbul'da 1975 yılında Ötüken Yayımevi tarafından -üç cilt bir arada- yayımlanmıştır.

lere göre incelemiş, yerli musikî âletlerine dair, ve umumî olarak da Irak Türkmenlerinin musikî hayatına ait gereken bilgileri vermeğe çalıştım.

Hoyrat tarzı için adı geçen kitabımda gerekli incelemelere yer verdiğimden burada tekrardan kaçınarak, orada bulunmayan veya bulunup da yenilenmesi gereken bazı hususlar üzerinde durmağı uygun gördüm.

Bu kitaba aldığım ezgi metinleri, umumiyetle folklor havalarından müteşekkildir. Bunları halk ağzından derlerken şu hususları göz önünde tutmuşumdur:

1. Derlediğim eserlerin hakiki bestecileri bilinmemektedir: Her ne kadar folklor eserleri aslında şahıslar tarafından özel zevk ve heyecanı tatmin, aşk ve elem duygularını terennüm etme vesilesiyle meydana getirilmiş mahsuller ise de, ancak belirli veya belirsiz sebeplerden ötürü bu eserlerin sahipleri kendilerini bir türlü tanıtmak istememişlerdir. Daha doğrusu, bu eserlerin bestecileri çokluk usta sanatkârlar olup, zamanın içtimâî ve geleneksel durumuna göre bu ezgileri kaba sapa eserler olarak kabul ettiklerinden saray muhitinde, yâni yüksek zümre devlet adamları çevresinde tezyif ve istihzayla karşılanma korkusuyla adlarını bildirmek istememişlerdir. Ama nasılsa bu folklor havalarının bestecileri, küçük bir zümre arasında olsa dahi, zamanlarında bilinmiş olsalar gerektir. Ancak bu sanatkârların hüviyetleri zamanla unutulmuştur. Bu durum, günümüzde de belir-mektedir. Yeni doğan türkülerin bestecileri, halk çevrelerinde azçok bilinmekle birlikte, bu husus, toplumun ilgilenmediği bir olay telâkki edildiğinden besteciler, ihmale uğramaktadırlar. Netekim halk, her zaman türkünün nağmesiyle, okuyucusunun da se-

siyle ilgilenir. Eserin sahibi, yâni bestekârı ve sözünün yazarıysa, halkça pek aranılmamaktadır.

2. Derlediğimiz ezgiler toplumun ortaklaşa malı sayılmaktadır: Folklor eseri, yukarıda belirttiğimiz gibi aslında bir şahıs tarafından meydana getirilmişse de, sonradan toplumun ortaklı malı haline gelmektedir. Netekim bir folklor ezgisinin kime ait olduğunu sorduğumuz zaman, «filanca toplumundur» ve yahut «falanca yerindir» diye karşılık alırız.

3. Derlediğimiz ezgiler orijinal eserlerdir: Bunlar halk tarafından sevilerek belenmiş olup, toplumun keder ve sevinciyle kaynaşmış, âdet ve geleneğiyle uygun, içtimâî ve ruhî durumuyla bağlı, şive ve ahenk zevkiyle bağdaşmış niteliktedir. Derlenen bu eserler, binlerce eserler arasında sevilip tutulduğu için söylene söylene en son şeklini almıştır. Bunlardan bazılarının, asliliğini yitirerek düşük bir seviyeye indiği de görülmektedir.

4. Ağızdan ağıza dolaşması: Folklor ezgilerini öğrenmede halk, ne ilmî bir mektebe ve ne de çağdaş metotlara baş vurmaktadır. Onlar bu ezgileri, yazı, nota, falan bilmeden kulaktan kulağa dinleyerek öğrenirler. Babadan evlade, ustadan çırağa, arkadaştan arkadaşta, meslektaştan meslekdaşa, velhasıl töremeden töremeye (nesilden nesile) miras olarak kalan bu ezgiler, ağızlarda dönüp dolaşan halk eserleridir.

İşte kitabımıza aldığımız örnekler, yüzde yüze yakın bir nisbetle yukarıda belirttiğimiz vasıfları taşıyan ezgilerden müteşekkildir. Önemsiz ölçüde havalarımıza karışan bazı melez ezgileri de folklor derlemesi nedeniyle tespit etmeyi uygun gördüm ki bunlar kısmen dublaj edilmiş türkülerden, kısmen yeni bestelenmiş eserlerden ve kısmen de komşu ülkeler-

deki havaların azçok değişik biçiminden kurulmuş havalardır. Derlememize almanlar arasında sayıları çok olmayan ve Türkmen toplumunun ortaklı malı haline gelmiş olan bu türküler de folklorumuzda yer tutmuştur. Bunların kaynaklarına haşiyelerde oldukça işaret etmişizdir. Bu arada sanât değeri çok düşük olan müptezel ezgileri, folklorlaşma istidadı göstermediğinden kitabımıza geçirmeyi doğru bulmadık.

Kitaba alınan ezgileri nağme bakımından belirli bir tasnife tâbi tutarak, uzun ve kısa havalar olmak üzere iki ana bölüme ayırdım. Bu iki bölümün arasında kalan ve sayıları pek mahdud olan orta ezgileri ise özel bir bölümde tespit etmeyi bugün için gerekli görmedim. Bunlardan uzun havaya benzeyenlerini o biçim ezgiler içerisinde, kısa havaya benzeyenlerini de kısa havalar arasında tespit ederek haklarında gereken açıklamayı haşie notlarında verdim.

Türküleri, sanât makamlarına göre tasnif etmeyi arzulardım. Ancak buna muvaffak olamadım. Bütün ezgilerimizi teker teker müzikologların değerlendirmesine sunmayı zor buldum. Bunlardan bir bölümünün ait olduğu makamlar hususunda musiki şinasların değişik görüşleri de karşılaştığım zorluğu daha da artırmıştır. Bu yüzden türküleri, söz metinlerine göre alfabe düzeniyle tertitledim. Bu hususta daha çok döndeme (nakarat) sözlerinin baş harflerini dikkate aldım.

Ezgileri tespit ederken yerli şiveye bağlı kalarak tıpkı söylenildiği gibi yazmaya önem vermekle birlikte bu işi yüzde yüz bir ölçüyle gerçekleştirmek istemedim. Gayemiz burada dil hususiyetlerini araştırmak olmadığından ve türkülerimizde geçen bazı sözler, okuyucular tarafından ortaklı Türkçe, yâni

yazı diliyle söylenildiğinden ötürü bunları olduğu gibi bıraktım².

Kitap bir folklor eseridir. Bunda en çok malzeme toplamaya çalıştım. Bu alanda elime geçen bütün madde ve malzemeleri tespit ettim. Elde edemediğim daha birçok malzemenin bulunduğu da inanmaktayım.

Umumi olarak bu kitabı hazırlamada en çok yerli geleneksel halleri göz önünde tutarak kendi görüş ve düşünce tarzımıza uygun bir yol tutumuyla, geniş ölçüde yarar sağlamayı amaç edindim. Netekim ezgilerimizin kaybolmaması ve genç okuyucularda merak ve heves yaratılması ve nihayet ezgilerimizin umumi Türk musikisindeki yerinin belirtilmesi düşünülerek bu biçimde bir derlemeyi ortaya koydum.

Kaynak olarak sadece halk ağzını gösterebilirim. Bu arada yaşlı hoyratçı, makam şinas, beste diyen (türkü yakan) okuyuculardan tutun da beşikteki yavrusu için ninni söyleyen anne ve yaslarda matem havası terennüm eden sazlıyan (ağıtçı) kadınlarımıza değin çeşitli halk tabakalarından duyup derlediğim ezgileri değerlendirdim. Bu arada Bağdat radyosunun Türkmence bölümünde mevcut olan yerli folklor havalarından ve kendi repertuvarımda bulunan plâk ve çeşitli ses bantlarından oldukça istifade etmişimdir... Ayrıca, görüştüğüm yerli ve yabancı müzikologlardan ve bunların basılmış eserlerinden az çok yararlanmışımdır.

Bu sahada henüz bir eser yazılmadığı için istifade ettiğim yazılı kaynaklar, kitabımın sadece giriş

---

(2) Kerkük Türkçesi için araştırma yapmak isteyenlerin, bu kitapta geçen metinlerden daha çok «Kerkük Hoyratları ve Mânileri» (1975, İstanbul) kitabımızda geçen dörtlük metinlerine baş vurmaları yerinde olur.

bölümüyle ilgili olup, umumi musiki ve makam kültürüne ait nazari konulardır ki bunlardan ufak ölçüde ve ancak kitapta işaret ettiğim biçimde faydalanmışımıdır.

Bu bakımdan kitabımız tamamıyla orijinal kaynaklara dayanan halk ağzı yerli bir derleme ve değerlendirme eseri sayılabilir. Bunu meydana koymakla halkımıza elden gelen ufak bir yardımım dokunmuşsa sonsuz sevinç ve derin mutluluk duyarım...

Atâ Terzibaşı

14/7/1961 - Kerkük/Irak

Not: Bu kitapta yaptığımız düzeltme ve ilâveler, 1978 yılı başlarına değındir.

G İ R İ Ş

HAVALARIMIZIN ESKİLİĞİ

En çok aşk, elem, sevinç ve kahramanlık duygularını belirten yerli havalarımızın ne zaman doğup yayıldığı belli olmamakla beraber, Türklerin Irak'ta yerleştikleri zaman bu havaların da burarlarda kökleştikleri söylenebilir. Kerkük havalarının ve daha doğrusu Irak Türkmen ezgilerinin doğuşu ve gelişmesi, *Irak makamları*'nın tekâmül tarihiyle ahenkli olup, çok zaman yan yana yürüdüğü görülmüştür.

Bazı Iraklı yazarlar, *Irak makamları* ve bunlara bağlı olarak söylenen *Beste* (türkü)lerin tarihini esassız olarak üç yüz yıllık gibi kısa bir zamana götürmektedirler². Her halde bununla Irak makamlarının olgunluk çağı kastedilmiş olsa ge-

---

(1) Aşağıda görüleceği gibi uzun hava sayılan özel bir ezgi tarzıdır.

(2) Abdülvahab el-Azzâvî, «Es-Sevre» gazetesi, 4/2/1959 tarihli sayıdaki yazı. Ayrıca, Haşim Muhammed er-Receb, «El-makam-ül-İrakî», s. 40, Bağdat, 1961.

rektir. Yoksa sadece *Hoyrat* havasının başlangıcını bile, Irak'ta uzun bir süre yaşayan tanınmış Türkmen musiki şinası Abdülkadir Marağî, hatta ondan daha önce gelen Kemal Tevriî çağına ulaştırmanın ihtimali mümkündür³. Bu musiki şinasların eserleri incelenecek olursa Irak'ta Türkmen havalarının ne kadar eski ve asli olduğu kendiliğinden anlaşılır.

Adı geçen Marağî'nin «zübde-t-ül-edvar»ında Irak musikisi hakkında verilen izahattan anlaşıldığına göre Irak Türkleri, bugün hangi makam olduğu bilinmeyen «mutedil» veya «mutedil arranî» adı verilen bir nağme tarzına fazlasıyla kapılarak bununla,

*Sürme menden kim ne bolmuş yanedür
Ateş-i aşkung canım da yanedür
Vardı dil bilmen ki hali yanedür
Ömr geçti yine hacet yanedür*

gibi kafiyele cinaslı dörtlükler okurlarmış⁴.

Ünlü Iraklı tarihçi Abbas el-Azzavî, «Moğol ve Türkmenler devrinde Irak musikisi» adlı Arapça eserinde Hicret'in 656'ncı yılında Moğolların Irak'a yaptıkları akınları sırasında kendilerine mahsus musikiyi de getirdiklerini, ancak bu devirde Irak'ta yaşayan Türkler arasında Türk musikisinin eskiden de mevcut olduğunu açıklamaktadır⁵.

Azerîlerin yurdu olan Tebriz, Marağa, Karabağ

---

(3) «Kerkük Hoyratları ve Mânileri» kitabımıza bakınız, s. 130 ve sonrası, üçüncü baskı, 1975, İstanbul.

(4) M. Fuat Köprülü, Türk Dili ve Edebiyatı, s. 222, İstanbul, 1934.

(5) El-Musika el-Irakıyye fi ahd-il-Moğol ve et-Türkmân, s. 50, Bağdat, 1951.

ve daha başka şehir ve kasabalarda musiki hayatı eskiden beri yüksek bir seviyeye ulaşmış sayılır. Irak Türkleriyle bu ülkelerde -ayrıca Urfa, Diyarbakır gibi Güneydoğu Anadolu'da- yaşayan Türkler arasında dil, edebiyat, musiki bakımından bulunan, çağlar boyu yakın bağlılık kolaylıkla düşünülebilir. Bu bağlılık Azerî Türkleriyle Irak'ta yaşayan Türkmenler arasında bir dereceye değin kuvvetli bir kaynaşma husule getirmiştir. Bununla birlikte Türkmenler kendi şive ve ezgilerini az çok olduğu gibi koruyabilmişlerdir. Daha doğrusu bu hususlar özel gelişme göstererek belirli bir topluma mal edilmiştir. Netekim, Irak tarihinin eskiden beri geçirmiş olduğu siyasî safhaları sonunda, mevcut kaynaşma ve bağlılığın bir dereceye değin çözülmüş bulunduğunu, musikimizin de kendi ülkemizde ,yâni Irak'ta çeşitli etkiler altında gelişmeğe ve tekâmül etmeye yöneldiğini görmekteyiz.

Bu bakımdan günümüzde, Azerî havalarını şüphe ve tereddüde mahal vermeden Kerkük havalarından ayırt etmek mümkün ve kolay olmaktadır. Netekim yerli havalarımız arasında «Kara-bağı» adı verilen bir çeşit uzun havanın Azerî karakterde olduğunu ve sırf Azerî ağzıyla söylenildiğini bilmekteyiz. Bu ağızla söylenen bazı halk türkülerini de bizimkilerden kolaylıkla ayırt etmekteyiz.

Bununla birlikte bir kısım havaların az çok değişikliklerle birbirinden alındığını ve böylece sayısız türkülerin meydana geldiğini düşünmek yerinde olur. Netekim, bir ülkede söylenen bir türkünün ezgisi, Türklerle meskûn başka bir ülkede değiştirilerek o türkünün ayrı biçimlere girdiğini ve

o ülke halkının musiki özelliklerini kendinde topladığını görmek her zaman için mümkündür.

Biz, ayrı gelişmeler diye vasıflandırdığımız olayı bir dil farkı olarak değil, bir dilin gelişen di-yalekti olarak zevk, ahenk ve sesin tonunda duy-maktayız. Tarihi, içtimâî ve siyassî sebeplerin et-kisiyle beliren bu mahallî gelişmeler, son yıllarda dünyaya açılan pencereyle Türk toplumları arasın-da yeniden ortaklaşa izlenmeğe başlanmıştır.

MUSİKİ HAYATIMIZA TOPLU BİR BAKIŞ

Kerkük'te musikî hayatına dair «Kerkük Hoy-ratları ve Mânileri» adlı kitabımızda yer yer geniş açıklamalara rastlanılmaktadır. Bu konuyu toplu olarak bir iki sahifelik bir yazı halinde anlatıver-menin zor olduğunu bilmekle beraber burada son yüz yıla dair birkaç söz söylemenin yerinde olaca-ğını düşünerek gerekeni yapmaktan kendimizi ala-madık.

Irak'ta Türkmenler arasında musikî hayatı son yüz yılda çeşitli değişikliklere uğramıştır. An-cak belirli zümrelere mahsus musikimiz bir bakım-dan yerli vasıflarını pek yitirmemiştir. Tekke mu-sikîsi eski rağbetini oldukça düşürmüştü benziyor-sa da mevlüt törenleri musikisi bu sahada bazı hu-suslarda azçok gelişmeler göstermiş sayılabilir. Ne-tekim mevlüt teşkilâtı son yıllarda daha da geniş-letilerek eskiden Kerkük'te mevcut olan iki takım, birkaç takıma çıkarılmıştır. Ayrıca eskiden okun-makta olan birçok yerli Arapça dinî havalar, hal-kın rağbetine göre Türkçeleştirilmiştir. Bu hale öteki Türkmen bölgelerinde de, sözgelişi mevlüt tö-renlerinin ana yurdu olan Erbil şehrinde de rast-lanılmaktadır...

Hoyrat çağırma geleneği de eski biçimini birçok bakımdan yitirmiş sayılabilir. Eskiden sokaklarda, yaz geceleri dam başında, baharda kırlarda karşılıklı hoyrat söyleme âdeti, yavaş yavaş unutulmakta, bunun yerine sahnelerde toplum karşısında, radyo ve televizyonda söyleme âdeti geçmektedir.

Eskiden en çok def, dümbelek, davul, zurna, zurnapa, santur gibi halk musikî âletleri eşliğinde icra edilen ezgilerimiz, bugün klasik çalgı takımıyla başka bir renge bürünmüştür. Eski hoyrat çağıranlarımız bu tip çalgı âletleri eşliğinde okumayı pek başaramadıklarından bu işi genç sanatkârlara bırakmaktadırlar. Bu halin kötü sonuçlar doğurduğu da gözden kaçmamıştır. Bazı usta çağırçıların bile eski hoyrat usullerini klasik çalgı âletleriyle iyice başaramadıkları yüzünden, bu usullerin musikiye uymadığı iddiâsı karşısında okuyucuları, gereken teşviki görmemekte, dolayısıyla o usuller fazlaca yayılmamak cihetiyle unutulmak tehlikesiyle karşı karşıya gelmektedirler. Dinleyici halk kitleleri de eskiden olduğu gibi halk musikî âletleri eşliğinde okunan havalara pek rağbet etmediklerinden bazı orijinal halk havalarımızın gerçek değeri henüz tamamıyla anlaşılamamıştır. Paha biçilmez çeşitli hoyrat ezgileri, musikî makamlarını derinden anlayan mutahassıs kişiler tarafından dikkatle incelenecek olursa Türk musikisi için yeni bir kaynağın elde edileceği muhakkaktır.

Eskiden usta okuyucularca en çok *makam* ve *hoyrat* havalarına değer verilir, *besteye* (halk türküsü) ise pek önem verilmezdi. Asıl ustalık *uzun hava* tarzını icra etmede görünürdü. Tanınmış eski makam şinaslarımızdan yarlığanmış Heme Pire,

uzun hava tarzına giren makam ve hoyratı yemekler arasında «pilav» aşına, beste ve öteki kırık havaları ise «duru», yâni sıvı aşâ benzeterek bunlara «sıyrıntı» adını verirmiş...

Hoyrat havasının makbule geçtiğini birçok mâni dörtlüklerinde de görmekteyiz. Bunlardan iki tanesini aşağıya alıyoruz:

*Ağır ağır
Adım at ağır ağır
Besteyden' gece bitmez
İgid ol hoyrat çağır*

✱

*Mâni mâniye tuşdı
Mâni bilmiyen hişdi⁶
Mâni bir bele⁷ şeydi
Garipliğde yoldaşdı*

Gerçekten de besteyi (halk türküsü) üst üste birkaç kez dinlemekle insan usanmış oluyor. Oysa hoyratı birkaç kez dinledikten sonra onun asıl tadını duymuş ve anlamış oluyoruz. Bununla birlikte hoyrat çağırانlar, beste tarzında da her zaman hüner gösterebilmelidirler. Yoksa, müzik törenlerinde duruma hâkim olamazlar. Bu arada, uzun yıllardır karşılaştığımız usta hoyrat çağırانlardan yarlığanmış Reşit Küle Rıza, Mustafa Kalayı, Mehemed Gülbey, İzzeddin Nimet, Bazvana ve başkaları, güzel beste söylemekle de hoyrat meclislerinde daima duruma hâkim olmuşlardır.

Irak'ta Türkmenler arasında makam çeşitleri

---

(6) Kerkük'te pilav aş, yemeklerin başında gelir.

(7) Besteylen, besteyle.

(8) Hiçtir.

(9) Böyle.

hususunda bir nevi beğenme ayrılığı gözedilmemekle birlikte *Bayat* (beyâti), *saba*, *Kerkük Muhaliği* gibi bir kısım makamların yerli özelliklerine göre daha çok tutulduğu görülmektedir. Hoyrat çeşitleri arasında da bir beğenme ayrılığı aramak zor olmakla birlikte *muhaliğ*, *beşirî*, *muçıla*, *idele* ve daha başka bir kısım usullerin kolaylıkla bellenmesi bunların fazlaca tutulmasına yardım etmiştir. *Kesük*, *iskenderi*, *delli haseni* ve daha başka bir kısım usuller de zor olmasına rağmen, yine de sevilmektedir.

Besteler arasındaysa, önem verme olayı, o bestelerin yeni duyulmasına ve orijinal olmasına bağlıdır. Bazı besteler, kadınlara mahsus besteler olarak önemsiz sayılır... Bir ara yarlığanmış ses sanatkârı Reşit Küle Rıza'ya eski Kerkük bestelerinden «al ipek yeşil ipek kaytan ederler» bestesini söylemesini dilediğimde bana, «bu bestenin asıl ustası sayılan Mehemed Gülboy'dan isteyiniz... O, bunu güzel söyler» diye karşılık vermişti. Adı geçen besteyi yarlığanmış Gülboy'dan rica ettiğimde, bunun kadınlara mahsus bir beste olduğunu belirtmişti. Ancak bu besteyi bir törende her iki sanatkârın da küçümsemeli bir şekilde birlikte terennüm ettiklerini duydum ve banda aldım...

Yerli havalarımızın son yüz yıl içerisinde üç kez sarsıntıya uğradığını bilmekteyiz. Bunlardan ilki, memlekette baş gösteren kusak salgını, ikincisi, Birinci Dünya Savaşı, üçüncüsü de İkinci Dünya Savaşı yüzünden olmuştur.

1950 yılından sonra yerli havalarımız, ses alma cihazları sayesinde yeniden canlanmaya başlamıştır. Eskiden kahvelerde ağızlardan dinlenen ezgilerimiz, bu kez ses alma makinelerinden, plâklar-

dan izlenilmiştir. Daha önceleri de fonograf ve gramafonlardan yararlanılmıştır...

1959 yılının şubat ayında, Bağdat radyosunun açılan Türkmençe bölümü, yerli ezgi ve müzik bakımından halkımız için sağlanan büyük başarılarından biri olmuştur. Ancak programcılarının çok kez genç ve bilgisiz kişiler olması ve bazı ses sanatkarlarının kazanç sağlama amacıyla ve yahut çabuk şöhrete ulaşma endişesiyle bir kısım ezgilerimizi seviyesiz sözlerle ve düşük nağmelerle müptezel bir şekle sokmaları yerli havalarımız için büyük bir talihsizlik olmuştur. Radyonun Türkmençe bölümü, yerli havalarımız için bir musikî mektebi vazifesini görebilirdi. Ama ne yazık ki bu bölüm bazı zamanlar perişan durumuyla o kutsal vazifeyi başarmaktan uzak kalmaktadır... Her nasılsa, cumhuriyet rejiminin Irak tarihinde ilk kez böyle bir nimeti Türkmen vatandaşlara bağışlaması takdire değer kutlu bir olaydır.

Kerkük havaları 1956 yılından beridir Türkiye radyolarında birçok ses sanatkarları tarafından banda alınarak yayınlanmaya başlanılmıştır. Kerküklü Abdülvhit Küzeçioğlu ve Abdurrahman Kızılay yoluyla derlenen bu türküler, başlangıçtan beri Türkiye'de Mustafa Geceyatmaz, Neriman Altındağ (Tüfekçi), Nezahat Bayram, Saniye Can, Muazzez Türing, Nuri Sesigüzel ve daha çok Urfalı Mehmet Özbek tarafından yaygınlaştırılmıştır. Bu ezgiler arasında, türkülerden başka *hoyrat* ve *divan* gibi uzunhavalara da vardır.

1960 yılından sonra bir kısım türkülerimiz, Dr. Sinan Sait (Terzibaşoğlu) yoluyla Rusya Azerbaycanında yayılmıştır. Bu türküler bazan Bakê radyosundan sunulmaktadır.

Son yıllarda ayrıca, bazı Kerkük türkûleri, İran Azerbaycanında Tebrizli ses sanatkârları tarafından plâklara alınmıştır...

HAVALARIMIZ VE TEKKELER

Kerkük'te çağlar boyunca kurulmuş olan dinî tekkelerin, yerli havalarımızı canlandırmada oynadığı rol önemli sayılır. Halkın musikiye olan rağbetini, dinî yoldan olsa dahi, tatmine çalışan tekkeler, doğrusu bu bakımdan zamanına göre büyük bir hizmet ve yararlık sağlamıştır. Netekim buralarda devamlı olarak dinî havalar terennüm edilmekte ve sadece sözleri dinî olan her çeşit hava da, güzel sesli halk sanatkârları tarafından makam, ilâhi, nait, hoyrat ve tenzile biçiminde ney, tef, zincirli tef, dumbulbas¹⁰ gibi musikî âletleri eşliğinde okunur. Bu âletler, zikir esnasında fasılasız olarak hiç durmadan saatlarca çalınır. Fasil çalgısı adı verilen bu musikî eserleri, tarikatlere göre ayrı tempolarla icra edilir. Başlangıçtan sona değin duraklamadan fasıldan fasıla geçilir.

Kerkük'teki tekkeler arasında en çok Bulak mahallesinde Kadirî'lere ait «Büyük tekye, Mevlevî (Hacı Haydar) tekyesi, Kale'de Rûfâî (Şeyh Necip) tekyesi, Yuharı Zeve mahallesinde Nakışbendî tekyesi ve daha başkaları tanınmış olanlardır.

Ayrıca, Kerkük iline bağlı «Tezehurnatı» ve «Tavuğ» gibi bazı bucak (nahiye) merkezlerinde şîî Türkmenlerin Bektaşî tekkeleri de anılmaya değer. Buralarda gizlice saz eşliğinde Aliyüllahi şiirler özel havalarla terennüm edilmektedir.

Tekke musikîsinin Kerkük ve dolaylarında 12-

---

(10) Kitapta «çalgı âletleri» bölümüne bakınız.

13'üncü Hicrî çağında tekâmül ettiği söylenebilir. O zamanın tanınmış okuyucularından Şaltağ, Molla Veli, Heme Pire ve başkaları, sadece Kerkük'te şöhret bulmayıp Irak'ın her yerinde ün salmışlardır. Bunlardan Molla Veli, içkiye düşkün olup, sefil ve sergerden yaşadığı halde bazan düştüğü meyhane köşesinden kaldırılarak Büyük Tekye'ye götürülür ve şeyhin huzurunda Bağdat ve Musul'dan gelen makam şinas okuyucularla yarışa koyulurdu. Adı geçen Şaltağ ise, Bayat Türkmenlerinden olup, Kerkük'te usta bir ses sanatkârını, bir musiki tartışması sonucunda öldürerek Bağdat'ta valinin gölgesine sığınmıştı. Bu sanatkâr, az aşağıda görüleceği gibi çağında Irak'ın en usta makam okuyucusu olarak icat ettiği bir makamla adını musiki tarihine geçirmiştir.

Tekkelerimizin teşvikiyle yetişen halk okuyucularının sayısı pek çoktur. Dinî eserler okuyucularından başka, dinî olmayan öteki ezgi okuyucularından bir kısmının da ara sıra tekkelere gidip orada dinî sözlerle yerli havalar söylediği görülmektedir.

MEVLÛT TÖRENLERİ

Bir musikî fasıl heyetini andıran mevlût törenleri ,en çok dinine bağlı aileler tarafından toy, düğün veya her hangi bir şenlik münasebetiyle icra ettirilir. Ayrıca, sevabı ölünün ruhuna ithaf edilmek üzere kırkıncı gün veya yıl dönümü münasebetiyle de mevlût törenleri düzenlenmektedir.

Kerkük ve dolaylarında yapılmakta olan bu törenler Türkiye'de yapılan mevlût törenlerinden farklıdır. Oradaki mevlûtler kalıplaşmış bir şekilde icra edilir. Netekim sırayla bir aşere Kurân, son-

ra mevlüt kitabından alınan merhaba bahri, yine Kurân, mirac bahri, tekrar Kurân, vilâdet bahri ve benzeri eserler aynı biçimde okunur. Ayrıca, ara duâsından başka sonda da duâ okunur... Kerkük ve dolaylarındaysa mevlütler, disiplinli olmakla birlikte bir nevi serbestiyetle icra edilir. Netekim bir aşere Kurânla başlar, sonra uzun hava tarzında çeşitli makam, hoyrat ve ilâhiler ve bunlara bağlı olarak çeşitli tenzileler (dini türkü) okunur. Sözleri ve nağmeleri yerli olan bu eserler bazan karşılıklı olarak, bazan da bilikte söylenir. Tören, Türkiye' de de olduğu gibi duâ ile son bulur...

Kerkük ve dolaylarında yapılan mevlüt törenleri, en çok bahar ve yaz mevsimlerinde evin avlusunda veya dam başında ve yahut açık sahalarda ve son zamanlarda camilerde yatsı namazından sonra başlayarak gecenin yarısına değin devam eder. Kerkük'te her zaman iki veya üç ve yahut daha fazla mevlüt takımları bulunur. Her takım, ortalama dört beş kişiden kurulur. Bir iki genç okuyucu da yardımcı olarak takıma katılır. Eskiden din adamları arasında okuma (teğanni) ve besteleme kabiliyeti bulunanlar, kendilerini ancak bu sahada gösterebilirlerdi. Bu vesileyle birçok yerli tenzile ve ilâhiler bestelenmiş, her makamdan bir demet tenzileyle bir fasıl programı kurulabilmiştir.

Mevlûthanlar her zaman makam şinas olarak klasik musikimizin yüksek zümre sanatkârlarını teşkil etmekteydi... Eski mevlüt okuyucuları arasında bestekârlıklarıyla da tanınan takım başkanlarından Hacı Numan Rızvan ile Molla Sabir Abdülkadir, bu sahada çok geniş bir şöhret kazanmışlardır. Molla Sabir'in küçük kardeşi Molla Taha ise 1925 yılında 43 plâk doldurmuştur ki bunların ço-

ğu mevlütlerde okunan makamlardan ibarettir. Günümüze değin hayatta kalanlardan Topal Molla Mehemed, Seyit Zeynel Sabuncu, Lobyacıoğlu Molla Abdullah (bir süre önce ölmüştür) eski geleneğe bağlı meşhur ustalardır...

Yeni kuşak mevlüt okuyucularında Hafız Molla Abud Bostancıoğlu, Hafız Molla Nureddin Bakkaloğlu, Hafız Molla Abdülvahid Türkalanlı hep takım başkanı usta okuyucular olup, eski çığıra bağlı kalmakla birlikte mevlüt törenlerini az çok modernleştirmişlerdir. Netekim bir kısım Arapça sözlü yerleri nağmeli tenzileleri Türkçeleştirdikleri gibi, mevlütlerde hoyrat havalarına da geniş ölçüde yer vermişlerdir.

Bu konuya son vermeden önce şurasını da belirtmek isteriz ki mevlüt törenlerinin tarihte ilk kez resmî bir şekilde Muzaffereddin Gökbörü tarafından Erbil şehrinde yapıldığı söylenir. Bugün dahi bu törenler Erbil'de bütün canlılığıyla devam etmektedir.

Umumi olarak, mevlüt musikisi de tıpkı tekke musikisi gibi folklor unsurlarını içine almakla birlikte, sanat musikî vasıflarını da taşımaktadır. Bu törenlerde de, tekke musikisi aletlerinden büyük zincirli tef ve bazan dumbulbas aleti kullanılmaktadır.

MUSİKÎ ALETLERİ

Kerkük'te kullanılan halk musikî âletlerinden bildiğimiz on beş çeşidi şunlardır: Méyter (davul), zurna, zurnapa, dümbelek, kaşık, çarpara, tef, zilli tef, zincirli tef, zil, dumbulbas, ney, bülül, saz ve santur...

Bunlardan méyter ve zurna, en çok halay ve

oyun havalarında, ayrıca eskiden Nobatçı Hoyratı söylenirken sadece zurnanın kullanıldığı bilinmektedir. Ramazan geceleri halkı sahura uyandırmak için çalgıcılar, sokaklarda dolaşarak méyter ve zurna çalmaktadırlar. Üzücü ölümlerde de bazan cenaze töreninde sadece méyter çalındığı görülmektedir ki bunda «méyteri terse çalmağ» deyimini kullanılır...

Zurnapa¹¹, delikli çifte kamıştan yapılmış, çifte dilli bir musikî âletidir. Ağıza alınan bu dil kısmına, zurnada da olduğu gibi, «fikne» diyorlar. Deilkli gövde, ziftle kınlanmış çifte kamıştan yapıldığı gibi, turna ayağından, yani turna kuşunun bacak kemiklerinden de yapılır ki makbule geçeni, bu cinsten olanıdır... Zurnapa, en çok küreken (dadam) hamamdan eve götürülürken, ayrıca sünnet düğünlerinde ve daha başka münasebetlerde dümbelek, zilli küçük tef ve çarpara ile birlikte kullanılır. Çarpara, bilindiği gibi parmaklara geçirilen ve parmakların hareketiyle birbirine vurulmak suretiyle kullanılır.

Sade büyük tef, zincirli tef, dumbulbas ve ney, tekkelerde zikir esnasında kullanılır. Tefler ayrıca mevlüt törenlerinde de kullanılan yaygın çalgılardandır. Kuzu derisinden yapılan tefler daha makbuldür. Bunların rengi beyaz olur. Keçi derisinden yapılanlarsa, gök renkli olur... Zil, kurs biçiminde iki madeni parçadan ibarettir. Ufak çeşidi tefin kenarına takılır...

Dumbulbas veya «tabılmas» ve yahut sadece «tapıl» diye adlandırılan bu âlet, ağzı gergin de-

---

(11) Bu çalgıya, İmam Zeynelâbidin köyünde «balaban» denildiğini sayın mühendis Suphi Saatçı'nın bu köyde yaptığı meslekî bir inceleme gezisinden öğreniyoruz.

riyle kapalı madeni bir kâseden ibarettir. Bunda, devenin boyun derisi kullanılır. Manda derisinden yapılanı sağlam ve dayanıklı olmaz. Maden kısmıysa tunçtan yapılır. Misten, yani bakırdan yapılanı makbul değildir. Dumbulbas, iki kişi tarafından kullanılır. Biri elleriyle tutar, öbürü de iki çubukla trampet çalarcasına, gayet hızlı vuruşlarla çalar. Yerine göre dumbulbası bir kişi de kullanabilir, ki o zaman bu âletin bir metre kadar yükseklikte bir taban üstüne oturtulması gerekir...

Bülül, çobanların kullandığı bir çeşit kavaldır ki düdükten büyük olur.

Saz, eskiden gezginci (seyyah) âşıkların kullandığı bir çalgıdır. Eskiden Kerkük dolaylarında bunun kullanılan çeşidi, anlattıklarına göre, yerli bir ayran kaşığı büyüklüğünde, yani bir Hindistan-cevizi kadar olup, insan kolunun dirsekten avuç kısmına kadar uzayan şekline benzermiş. Günümüzdeyse, Türkiye’de bilinen saz (bağlama) çeşitleri kullanılmaktadır...

Santur, klasik sazlardan sayılmakla birlikte, halka mal olmuş bir çalgı vasfını taşır. Eskiden Kerkük’te kahvehanelerde *makam* ezgilerine eşlik ederdi. Santurun ondokuzuncu yüzyılda Kerkük’te yaygın bir şekilde kullanıldığını şu yerli fıkrayla bilmekteyiz :

Ondokuzuncu yüzyılın tanınmış sofilerinden Kerküklü Şeyh Abdurrahman Halis’in oğlu ünlü şair Faiz, bir gün Kerkük’te santur çalınan bir kahvehanenin önünden geçerken durup dinlemeye başlar. Bunu duyan babasının müteessir olması üzerine ansızın şu cinaslı beyti inşad eder:

*Mazhar-i lütf-i ilâhi olmak istersen eğer
Bi tekellüf bas kadem Musa gibi sen-tura gel*

Kerkük'te santur yapan ustalardan Mehemed Santurçı adındaki şahıs, hâlâ da yaşamakta olup, bu âletin çalmasını da bilmektedir.

Santur, günümüzde Bağdat'ta halk makamları ve eski türkülere eşlik eden çalgı takımının başlıca âletlerinden biri olarak önemini korumaktadır.

Musikî âletleri konusuyla ilgili olarak şurasını da belirtmek yerinde olur ki, Kerkük havalarının terennüm edildiği törenlerde şahlanan okuyucularla coşan dinleyiciler, mevcut çalgı ile yetinmeyerek bazan «vay va...y» «dey dey...», «yaşaaa» gibi sözlerle ağızdan bağırarak, helhele basmak¹², elleriyle çaphın (alkış) çalmak, parmaklarını şaklatmak ve ayaklarıyla yere vurmak gibi tempolu davranışlarla bedenî azalarını kullanarak çalgıya çalgı katarlar...

Musikî âletleri, son zamanlardaysa halk âletlerinden fazla ut, kanun, keman gibi klasik sazlardan kurulmaktadır. Burada bir gerçeği belirtmek yerinde olur ki Kerkük havaları, bağlama gibi halk sazlarıyla icra edildiği zaman -ki Türkiye radyolarında bu yola gidilmiştir- doyurucu olmamaktadır. Bu havaların gerçek tadını klasik sazlar eşliğinde dolgun bir şekilde duymaktayız.

HAVALARIN TASNİFİ

Türk musikicileri umumiyetle halk havalarını iki başlı sınıfa ayırmaktadırlar. Bunlardan bir bölümüne *kısa havalar* veya *kırık havalar*, ikinci bö-

---

(12) «Helhele», sevinç belirtisi olan özel titreşimli ince ve keskin bir nevi çığlıktır. Buna, Urfa ve Diyarbakır dolaylarında da rastlanılmaktadır. Sayın Suphi Saatçı arkadaşımızın belirttiğine göre, o dolaylarda Helhele karşılığında «zılgıt» sözünü kullanıyorlar.

lüğüne de *uzun havalar* -ki bunlardan bazılarına düz hava- diyorlar. Netekim tanınmış halk türkülerini mütehasısı Sâdi Yaver Ataman, «Musiki Ansiklopedisi»nde (sayı II, 25 temmuz -947) şunları yazmaktadır:

«Kırık havalar umumiyetle ölçülüdürler. Uzun havalar resitative yakın, ancak tam resitativ olmayıp, Parlando rubatto diyebileceğimiz cinsten, birbirine bağlı nağmelerle, serbest şekilde icra edilen ağızlardır ki, bunlar bilhassa Doğu Anadolu'da *türkmenî, divanî, maya, hoyrat* gibi; diğer bölgelerde de *bozlak, kayabaşı, mâni, çukurova, avaz* gibi adlar alırlar...»

Aynı yazar yine bu konuda «Türk Folklor Araştırmaları» dergisinde (sayı 43, Şubat 1953) «halk musikisinde çok seslilik meselesi» başlıklı yazısında aynı görüşü biraz daha aydınlığa kavuşturarak şöyle diyor: «Serbest ağızlar umumiyetle iki şekil gösterir. *Ya resitativ'e* yakın ağızlardır ki, muayyen kalıp ve ölçüde veya *kadans* halinde icra edilen ses gösterileri yahut da *parlandorubatto* diyebileceğimiz tamamen serbest, yâni söyleyenin kendi arzu ve zevkine göre nağmelerin uzatılıp, kısaltılması tarzında (bu tabii her okuyanın yeni bir beste meydana getirmesi şeklinde bir başı boşluk olmayıp, yine muayyen bir üslûp ve avazı olan bir icra tarzıdır) musiki tezahürleridir. *Mâni, bozlak, kayabaşı, maya, hoyrat, beşirî, tatyan, elezber*, hep tamamen veya nisbeten serbest ağızlardır...». Sâdi Yaver, adı geçen derginin Mayıs 1951 tarihli 22. sayısındaki yazısında uzun hava cinslerine «giralı, ibrahimî, nevrüzî, kalenderî» biçimlerini de eklemektedir.

Türk halk musikisi yazarlarından Mahmut R. Gazimihal, aynı dergide (sayı 6, Ocak 1950) «uzun

hava» başlıklı yazısında uzun havayı şu biçimde tanıtmaktadır: «usul kalıplarına bağlanmayan *türk-mânî*, *varsağı*, *beyatî*, *Urfa ağzı* gibi serbest ritimli (veya ritime nevbetleşe itibar gösteren) tarihî ezgi tiplerinin hepsine birden *uzun hava* denir ki tetkik ve tespiti en güç olan musiki folklorumuzu teşkil eder...».

Aynı müzikolog, adı geçen yazısında Adnan Saygun'dan aldığı bilgiye dayanarak *garip*, *garip güzellemesi*, *çukur ova*, *türkistanî* veya *türkmenî*, *divanî* adlarındaki Kars ili ezgilerinin de uzun hava kalıplarının bilinen çeşitleri arasında olduğunu söylemektedir... Gazimihal, uzun havalara dair yayımladığı başka bir yazısında (Türk Folkloru Araştırmaları, sayı 56, Mart 1954) uzun havayı, Avrupa notasının terimlerinden *parlandorubatto* tabiriyle bir konuşur gibi ezgileyiş tarzı olarak kabul etmekte ve bu arada *ağıt*, *sağıt*, *varsağı*, *türkmânî*, *eloğ-lu*, *bozlak*, *benderi*, *karşılama*, *mânî*, *kayabaşı*, *koşma*, *deyiş*, *durak*, *destan*, *dokunak* gibi ağızların bazısının sırf uzun hava tipinde, bazısının da kısmen uzun hava fıkralarını havi bulunduğunu yazmaktadır...

Böylece yazılı kaynaklara göre Türk halk havalarının iki umumi bölüme ayrıldığını ve bu arada uzun hava tarzının mahiyetini ve çeşitli cinslerini öğrendikten sonra tekrar Kerkük ezgilerine geçelim.

Türk havalarının önemli ve ayrılmaz bir dalı sayılan Irak Türkmen havalarını da uzun ve kısa havalar diye iki ana bölüme ayırmak mümkündür. Bunlardan uzun hava sınıfı, basma kalıp biçimde olmayan ve azçok tasarrufla okunabilen ve daima tek şahıs tarafından dolamalı olarak yüksek per-

delerden şahlana şahlana söylenen nağme tarzını içine almaktadır. Bu sınıfa, Irak Türkmenleri arasında bilinen şu ezgiler girmektedir: (1) Makam ezgileri, (2) Hoyrat ezgileri, (3) Karabağı havası, (4) Divan, (5) Celal Beg kürdosu, (6) Gazel, (7) Aşık havaları, (8) Kerem havası, (9) Sazlamağ (ağıt), (10) Leyle (ninni)...

Kısa hava türlerine gelince, bunlar, usul ve ölçü bakımından belirli basma kalıp biçiminde olup, topluluk tarafından okunabilen ve notaya kolaylıkla alınan şu ezgilerden ibarettir: (1) Beste (halk türküsü), (2) Tenzile (dinî türkü ve şarkı), (3) Şarkı (marş ve asker türküsü), (4) Halay ve oyun havaları ki bunlar, görüleceği gibi *Beste* kısmına girmektedir...

Bu iki başlıca sınıftan ayrı, bir de uzun havayı andıran ve kısa havaya da benzeyen ve daha doğrusu her iki sınıfın bazı unsurlarını kendinde toplayan ve bu sınıflardan hangisine geçirilmesi zorluk yaratan bir bölük ezgilerin de bulunduğu söylemek gerekir. Netekim yerli havalarımız hakkında kulağımızın duyduğu ve alıştığı kadar yaptığımız şahsi incelememiz sonunda uzun havalarla kısa havalar arasında, orta bir hava sayılabilen bir nevi ezginin bulunduğunu da mülâhaza etmekteyiz. Bu hususun ilmi bakımdan musikî mütehassıslarınca incelenmesi gerekir...

Biz, bütün bu havaları kitabımızda kısaca, duyduğumuz ve bildiğimiz kadar anlatmaya çalışıyoruz...

MAKAM HAVALARI

Şark musikisinde bilinen sanat makamlarını burada ne nazarı ve ne de tatbiki bakımdan ince-

leyecek değiliz. Musikînin ilmi yanları tamamıyla salâhiyetimiz dışında olup, burada sadece Irak'ta yaşayan Türkmenler arasında kullanılan ezgi makamlarının yerli hususiyetlerini göstermek istiyoruz...

Irak'ta «makam» ıstılahı, zemini, miyanı, kararı ve karargâhı olan ve özel melodik seyre bağlı bulunan bir nevi uzun hava ezgisi için kullanılır. musikî makamı için değil...

Buna göre, makam okuyucusu, Fuzûlî, Nevres, Esâd gibi yerli bir şairin eserinden aldığı bir gazeli uzun hava biçiminde istediği makamla okur. Bazı şiirlerin her zaman belirli makamlarla okunması da güzel karşılanmaktadır.

Makamın bu biçimde okunulmasına, yâni söylenilmesine, Türkiye'de rastlanılmamaktadır. Ancak Irak'ın makam havalarını, Türkiye'nin «gazel» havasıyla karşılaştırmak mümkündür. Her iki havanın da, ayrı ayrı vasıfları bulunmakla birlikte, sesle yapılan birer taksimi andırmaları, müşterek hususlarının bulunduğunu gösterir...

Makam ezgileri en çok mevlüt törenlerinde okunur. Her makama bağlı olarak bir *tenziie* söylenilmesi de âdet haline gelmiştir. Makam ezgileri, ayrıca, tekkelerde zikir halkalarında ve eskiden kahvehanelerde çokça okunurdu. Günümüzdeyse, mevlüt törenlerine ilâve olarak, radyo ve televizyon programlarında yerli *beste*'yle birlikte söylenmektedir...

Irak'ta ister Türkmenler arasında ister Araplar arasında kullanılan yerli büyük ve küçük *makamlar* en çok şunlardır:

Abboş (veya Irak), Açuğ Hicaz, Alizbar, Alla (h) veysi, Aribun Acem, Aribun Arab, Aşiran, Avşar (veya Avşar Acem), Aydın, Bacalan, Bahtiyar, Bayat (Beyatî), Bayat Acem, Berzâvi (veya Bührü-zâvi), Beşiri, Buselik, Cemmâl, Cessas, Cubûri, Çargâh, Deşt (veya Deşt-i Irak), Deşti, Ervâh, Evc (Eviç), Gülgülü, Halili, Halveti, Hanabat, Hayran, Hekimi, Hicaz, Hicaz Divan, Hicaz Garib, Hicaz medeni, Hicaz Şeytan, Hicazkâr Kürdi (Kürdili Hicazkâr), Hille Muhalifi, Hililâvi, Hüdeydi, Hümâyûn, Hüseyni, Hüveyzâvi, İbrahimi, Irak, Kadırbeycan (Azerbaycan olacak), Karabaş (veya Karyebaş; Kayabaşı olacak), Katar (veya Katar Acem), Kattûli, Kazzaz, Kerkük Muhalifi, Koryat, Lâvûk, Mahmudi, Mahur, Mansuri, Medmi Mesnevi (veya Garib Şâdân), Miskini, Muhalif, Muhayyer, Mukabil, Nâri, Nehift, Nevâ, Nevruz Acem, Nihavend, Özbek, Pencgâh, Raha-t-ül-ervah, Rast, Raşidi, Saba, Segâh, Segâh Acem, Segâh Balaban, Segâh Haleb, Seidi., Selmik, Sihrank, Sisâni, Süfyan, Şahnaz, Şarkî, Şarkî Dügâh, Şarkî İsfahan, Şarkî Rast, Tâhir, Tiflis, Urfa (veya Divan), Uşeyşi, Uşşak, Uzzal, Ümergele, Zenbûri...

Bu makamlardan büyük bir kısmı, Bağdat ve Musul dolaylarında Arap ve Türk okuyucuları arasında yaygın olmakla birlikte, eskiden daha çok Kerkük dolaylarında bilinen ve söylenen Türkmen ezgilerinden ibarettir. Bu makamların birçoğunu, 1925 yılında tanınmış ses sanatkârı Kerküklü Molla Taha, Baidaphon plâklarına okumuştur...

Adı geçen makamlardan Deşti ve Avşar makamları, Acem Türklerinden ve belki de eski Türk kabilelerinden olan Avşar aşiretinden alınmıştır...

Irak'ta en yaygın makamlardan biri olan Bayat makamı, Kerkük vilâyetinde yaşayan Türkmen Bayat aşiretinin icadıdır¹³. Bu ezginin sanat çeşidine Türkiye'de Bayati makamı diyorlar. Kerkük ve dolaylarında bu ezginin en çok sevilip söylenen bir uzun hava tarzı olduğunu, buna bağlı olarak birçok halk türküsünün birlikte söylenildiğini belirtmek yerinde olur... Bu makamın ünlü okuyucusu ve Irak'ın tanınan eski ve en usta makam şinası *Şaltağ*, adı geçen aşiretin bir ferdi olup, gençliğini Kerkük'te geçirmiştir. Bu şehirde bir musikî töreninde çıkan bir sanat tartışması yüzünden adam öldürerek Bağdat'a kaçmıştı. Sesinin güzelliğine hayran kalan vali, kendisini affetmiştir. Artık Bağdat'ta yerleşen *Şaltağ*, makam sanatında ilerleyerek, *Tiflis* adı verilen yeni bir makam icat etmiştir. Bu hususta Iraklı musikî yazarlarından Vedit' Honda, şunları yazmaktadır¹⁴:

Tanınmış makam okuyucusu *Şaltağ*, sevdiği Ermeni genci Yakub'un Tiflis'e gidişi sebebiyle büyük bir üzüntüye kapılarak «Tiflis» adıyla bir makam veya şûbe icat ederek bunu, her zaman matlâı,

Ağalar... Paşalar...
Ağalar... Paşalar...
Ben bir yavru sevdim
O!muşam divane ben
Giderim Tiflise ben
Yakub Ermeni giderim ben

---

(13) Türk Ansiklopedisi, «Bayati» maddesi.

(14) El-Hürriyye gazetesi, 9/11/1959 tarihli nüshada yayımlanan yazı, Bağdat.

olan Türkçe sözlü bir manzumeyi terennüm eder di¹⁵.

Tiflis makamının musiki dizisini, tanınmış makam üstadı Haşim Muhammed er-Recep, «si. do. re. mi bimol. fa. mi bimol. re. do. si» olarak gösteriyor¹⁶. Aynı yazar, bu makamın segâh nağmeli olduğunu, segâhla başlayıp, «ağalar» sözüyle nevâye yükseldiğini, yine «ağalar» sözünü tekrar sırasıyla segâh, neva, aceme, «paşalar» sözüyle de segâhe indiğini belirterek, bu arada eviç, süfyan, Kerkük muhalifi ve hekimî parçalarının kullanıldığını yazmaktadır¹⁷.

Adı geçen makamlar arasında Nâri makamının Musullulardan kalma olduğu söylenir. Hoyrat usullerinden Ümergele'nin bu makama yakınlığı vardır. Netekim her ikisinin de nağmesi Bayat (beyâtî) olup, ikisinde de Dügâha inişi vardır. Eskiden Nâri makamı Kerkük dolaylarında «Kebâbi» adıyla da bilinirdi...

Tahir makamı, başka adıyla *Zengüle* ve yahut *Zengene*, Kerkük'e bağlı Kifri ilçesinde yaşayan Zengene aşiretine nisbet edilir... Nağmesi ve kargâhı Çargâhtır...

Kazzaz makamı: «Kazzazi» de derler. Kerkük'ün Piryadi mahallesi sakinlerinden Hacı Ahmed Kassab'a nisbet edilir. Ancak Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Kerkük'te tatlı sesiyle tanınmış olan bu sanatkar, bizce Kazzaz makamının mucidi de-

---

(15) Bu şiirin tamamını Iraklı ses sanatkarı Reşid el-Konduracı'nın doldurmuş olduğu eski bir plâktan öğreniyoruz. Tam metni için bakınız: Kerkük Hoyratları ve Mânileri, kitabımız, c. I, s. 235, üçüncü basılış.

(16) El-Makam-ui-Irakî, s. 150, Bağdat, 1961.

(17) Aynı eser, s. 149-150.

ğildir. Bunu güzel bir eda ile okuduğundan ötürü öylece şöhrat almıştır. 1925 yılında Kerküklü Molla Taha, bu makamı Baidaphon plâklarına okumuştur... Kerkük'te çok yaygın olan Kazzaz makamının nağmesi Bayat (beyâti) olup, Hüseyini ile başladığı, segâhta duraklayarak dügâha indiği söylenir... Kazzazın bazı parçaları, İbrahimi ve Hicaz divan makamları içerisinde yer alır... *Sünbûle* adıyla da anılan Kazzaz makamının nota işaretleri şöyledir: Mi. Re. Do. Si. La¹⁸.

Adı geçen makamlardan Lâvûk, Hayran ve Ala(h)verdi, Irak'ın kuzeyinde yaşayan Kürtlere ait makamlardır...

Hililâvi makamı Hille şehrine, Cuburi makamı Cubur aşiretine, Mansuri makamı Irak'ta Abbasi-ler ve Türkmenler devri makam şinaslarından Mansur ibn Zelzel'e nisbet edilir... Mansuri makamı, Rast faslına dahil olup nağmesi Bayat ve Sabâdır. Segâhla başlar, Kerkük Delliheseni hoyratıyla güzelce bağdaşır...

Reşidi makamı, tıpkı Kerkük Beşiri hoyratının bir benzeridir. Nevâ faslına girer. Nağmesi Rast ve Çargâhtır...

Miskin makamı Rast faslına girer, nağmesi Bayattır. Kerkük'te Miskini adıyla bir hoyrat usulü vardır... Mahmudi makamının da nağmesi Bayattır. Kerkük'te bir hoyrat usulü olarak bilinmektedir. Neva ile başlar Dügâhda karar kılar.

Iraklı ses sanatkârlarının Koryat adıyla bir makam okudukları bilinmektedir. Hicaz faslına girdiği söylenen bu makamın nağmesi Bayat olup

---

[18] Haşim M. Er-Receb, El-Makam-ul-Irakî, s. 99. Ayrıca Abdülkerim el-Allaf, Et-Tarab Ind-el-Arab, s. 179.

Dügâhta karar kılıyormuş... Musikî Yügrük usu-lüyle okunduğu belirtilen bu makamın hareket sey-ri şöyledir: Dügâhdan başlayarak Nevâya çıkar, tek-rar Dügâha iner, Ümergele'de gezinti yapar. Kararı Nevâdan Segâha iner, Çargâha çıkar, Dügâha iner, tekrar Çargâha çıkar ve nihayet Dügâhda karar kı-lar¹⁹...

Adı geçen makamlar arasında Kerkük Muha-lifi, Ümergele, Beşiri; hep Kerkük malı olup, *ma-kam* yerine *usul* adıyla hoyrat havalarına girmek-tedir ki, bunlara dair gereken tafsilâtı aşağıdaki bölümde vermişizdir.

HOYRAT HAVALARI

Hoyrat üzerine ilk kez, 1955'de yayımladığımız «Kerkük Hoyratları ve Mânileri» adlı kitabımızda hem söz hem de ezgi bakımından azçok bilgiler ver-miş, bu edebî terkinin yerli özelliklerine göre ezgi şekillerini de belirtmiştik. Bütün bu bilgileri, kita-bın 1970'de Bağdat'ta yayımladığımız ikinci baskı-sında daha geniş ve düzenli biçimde değerlendiri-miş, 1975'de İstanbul'da yayımlanan üçüncü baskı-sındaysa daha da tamamlayıcı bilgilere yer ver-miştik.

Burada hoyrat tarzının çeşitli ezgileri üzerinde yeni bilgilerle kısaca durmak istiyoruz...

Hoyrat, uzun hava tarzına giren, zemin²⁰, mi-

---

(19) Haşim M. Er-Receb, aynı eser, s. 117. Aynı kaynakta belir-tildiğine göre «koryat» makamının bazı parçaları, «hüdeydi, ibrahimi, cuburi, bührüzavi, mukabil» makamlarına girmek-tedir. Adı geçen kitapta bu makamların geçtiği bahislere ba-kınız.

(20) Yerli deyişle «başlamak» anlamına gelen «kahmah» tabiri kullanılır. Ayrıca «kuruş» da derler.

yan, karar²¹ ve karargâhı²² olan ve özel melodik seyir ve hareketi bulunan bir çeşit ezgi biçimidir. *Makam* tarzından, gür ve geniş, dik ve sert sesle ayrılır. Makam ezgilerinin zemin, miyan ve karar alanı daha geniş olup katma parçalarla doludur. Hoyratta ise bu alanda ses gezintisi daha kısadır...

Kerkük ve dolaylarında, günümüzde yirmi dört çeşit hoyrat havası bilinmektedir. Bunlara, bazı değişik hoyrat ağızlarını, ayrıca eskiden bilinen bir kısım kayıp hoyrat havalarını da katarsak, Kerkük hoyrat makamlarının otuz ikiyi bulduğunu görürüz...

Tağanni tarzına göre ayrı ayrı biçimlerde okunan bu hoyrat makamlarına Irak Türkmenleri *usul* diyorlar. Bunlardan *muhalif*, *beşiri*, *ümergele* gibi bazı usulleri öğrenen Iraklı makam şinaslar, yukarıda da belirttiğimiz gibi bunlar için *usul* ıstılahı yerine *makam* tâbirini kullanmaktadırlar. Daha doğrusu onlar, bu usullerin melodik seyir ve hareketini genişleterek makam tarzında okumaktadırlar.

Bağdatlı ses sanatkârları *koryat* adını verdikleri bir makamı çokça okumaktadırlar. Onlara göre hicaz faslına giren bu makam Kerkük şehrinin Korya²³ semtine nisbetle bu adı almıştır. Az yukarıda bu makamın ezgi ölçüsünü Irak'ın tanınmış makam şinaslarından Haşim Er-Receb'in değerlendirmesine göre yazmıştık. Ancak başka değerli bir makam şinas olan Abdülkerim El-Allaf'a göre bu makamın seyir ve hareketi ayrı biçimde belirtilmek-

---

(21) «Kapamak» denir.

(22) «Kilik» denir, «hoyratı kilikledi» derler.

(23) Halk tarafından «Koyra» denilmektedir.

tedir²⁴ ki bu durum, makamların musiki ilmi bakımından değerlendirilmesi hususunda müzikologların farklı görüşleri bulunduğunu ortaya koymaktadır. Biz, bu çapraşık ve tartışmalı musiki değerlendirmelerini müzikologlara bırakırken, kendi kulağımızın duyduğu kadar hoyrat kavramını ve hoyrat usullerini kolaylıkla anlama ve birbirinden ayırt etme huzuru içinde olalım...

Irak Türkmenleri arasında kullanılan *usul tâbirinin*, *makam*'dan fazla belki *şube* veya *perde* anlamlarına geldiği düşünülebilir. Netekim sanatkârlar, «muhalif» usulünün «segâh» makamından, «beşiri» usulünün de «rast» makamından çıktığını söylerler...

Her halde hoyrat usullerinin mi veya makamların mı daha eski olduğunu ve hangilerinin asıl ve hangilerinin ferî' olduğunu ilmî bakımdan izah kalkışmak yetkimiz dışında olup bunu, musikîde gerçek tarihî ve tatbikî bilgisi bulunan mütehassıslara bırakırken, halk musikîsinin umumiyetle sanat musikîsinden daha eski olduğunu düşünmek kanaatımızca yanlış olmasa gerektir.

Makamlardan çıktığı söylenen hoyrat usullerinin şube veya perde ve yahut yeni bir makam olduğu bizce kesin olarak musiki ilmi bakımından bilinmemekle birlikte, bir hoyratın sözleri, yâni güftesi, sözgelişi rast makamı tarzında okunursa ona rast hoyratı denilmeyip, rast makamı denilir. Ancak o güfte, rast makamından çıktığı söylenen ve-

---

(24) «Koryat, kuralına önem verilerek başlanır. Girişten sonra bir parça Aribun Acem ve Karyebaşı'ndan miyan yapılarak, ikinci kez Neva'dan miyan yapılır ve Koryatla bitirilir». Et-Tarab kitabı, s. 142, 145, 147, Bağdat 1945.

ya bu makamla bağdaşan beşiri usulüyle okunduğu takdirde ona beşiri hoyratı denilir. İşte ihtimal ki bu beşiri usulü, rasttan ayrı bir makamdır. Zaten de mahur türkülerle de okundukta ahenkli görülmektedir²⁵. Her halde bütün bu hususları incelemek, musiki üstadlarına düşen ağır bir vazifedir²⁶. Biz bu konuları ele alırken sadece içimizin duyduğu, kulağımızın da öğrendiği kadar usul ve makamları birbirinden ayırd etme cihetlerini anlatmış bulunuyoruz.

Hoyrat usullerini birbirinden ayırd etmek için çok kez hoyratın başlangıç kısmını dinlemek yeterli ise de umumiyetle orta veya son kısmını izlemek gerekiyor.

Hoyratın tıpkı gazel gibi her makamda okunabileceği düşünülürse de, günümüzde bilinen usullerden ayrı bir makamda söylenecek olan hoyratın, hakiki bir hoyrat havası olamayacağı muhakkaktır. Netekim hoyrat tarzı için yeni bir makam bulmak, o makamı icat etmek demektir bu da, zamanımızda eşi pek görülmemiş nadir bir musiki zekâ ve kabiliyete ihtiyaç gerektirmektedir²⁷.

Hoyratın mahiyeti hakkında önemli bir husu-

-
- (25) Az aşağıda belirteceğimiz gibi bazı Iraklı makam mütehas-sısları «beşiri» usulünü «çargâh» nağmeli saymaktadırlar.
- (26) Mayıs 1956'da Kerkük'ü ziyaret eden ünlü Türk musikişinası Mesut Cemil, hoyrat usullerimizi dinlediği zaman hayretini belirtmiş, bu usullerin Türk musiksine için yeni kaynaklar teşkil ettiğini, bu hususta çok derin incelemelere gerek olduğunu söylemiştir.
- (27) 1956'da Türkiye'de bulunduğum bir sırada tanınmış halk sanatkârı Necati Başara, şataraban makamında okuduğu bir uzun havayı hoyrata benzetmeğe çalıştıysa da başarı sağlayamadı. O da hoyratın her makamda okunabileceğini ispatlamak istiyordu...

sa işaret etmek yerinde olur ki o da, hoyrat makamı bir nevi tağanni tarzı olup, sanat makamı ise musikî tarzıdır. Buna göre hoyrat, sesle yapılan bir taksimi andırır.

Kerkük ve dolaylarında bilinen hoyrat usulleri, harf sırasına göre şunlardır:

Ahmeddayı, bayat, beşiri, delliheseni (iki çeşittir), *dermankâha, iskenderi, i(y)dele, karabaş, kesük* (ve ayrıca mühav kesüğü) *kesükmatar, kızıl, kürdo* (veya kürde, üç çeşidi var, en meşhuru yasi-ne kürdo'sudur. Ayrıca celal beg kürdosu da var), *mahmûdi, malalla(h), ma'sumi matarı, mazan, memeli, miskini, muçıla* (iki çeşittir), *muhalif* (iki çeşittir, bir çeşidine telmuhalif derler), *nobaçı* (nobaçı mustafa da derler), *segâh* (veya atıcı), *şerife, ümergele, yetimi...*

Bunlardan ma'sumi ve miskini müstesna, hepsini muhtelif okuyucuların sesiyle banda almışızdır ...Burada, en meşhur olanlarını tanıtmaya çalışalım:

MUHALİF: Bu usul en yaygın eski hoyrat ezgilerindendir. Türkiye'de bilinen «muhalif» makamıyla hiç bir ilgisi olmadığı gibi Irak makamları arasında söylenen bir çeşit «muhalif» ile de benzerliği olmadığından Bağdatlı ve Musullu ses sanatkârları buna «Kerkük Muhalifi» diyorlar. Umumiyetle makam şinaslar, bu usulün segâh makamından çıktığını söylerler. Ancak eviç ve hüzzam makamlarındaki şarkı ve türkülerin de bu makama uyduğu görülmektedir...

Araplar arasında da çok meşhur olan «Kerkük Muhalifi» makamının nağmesini Irak makam mütehasısı Haşim Muhmmmed Er-Receb, segâh itibar

ederek bu makamın melodik seyir bakımından «acem» ile başladığını, tedrici bir şekilde «oy a...y» sözünü tekrar ede ede yine segâha inildiğini yazmakta, musikî remzini de «fa, re, diz, re, do, si) işaretiyle göstermektedir²⁸. Kerkük muhalifinden alınan bazı parçaların «selmik, segâh, hililâvi, eviç, hekimi, tiflis, gülgülü» gibi Irak makamları dizisine girdiğini yine Haşim Er-Receb'den öğreniyoruz²⁹.

Kerkük muhalifi her halde şair Sami'nin bütün musikî makamlarını içine alan,

*İptîda râst ile buldu nizam
Elif-i evvel-i tertibi makam*

başlıklı manzumesinin

*Bir muhalif neğâm etse nüh ırak
Pür olur künkûre-i seb'-i tıbak*

beytinde geçen «muhalif(i) Irak» makamının «Kerkük Muhalifi» olarak ihtimali düşünülmektedir³⁰.

Bu usul, hoyrat havaları arasında kolayca belenen tatlı bir usul olduğundan, hoyrat öğrenmeğe başlayan meraklılar, önce bu usulü kavrarlar... Lahni yakıcı olup, pest perdeden de söylenildiği için yumuşatılarak düz bir şekilde icra edildikte *sazlamağ* (ağıt) havasım andırır.

Günümüzde bu usul, yarlığanmış Reşit Küle

---

(28) El-Makam-ul-Irakî», s. 101, Bağdat 1961.

(29) Aynı eser, adı geçen makamlar bahsine bakınız. Ayrıca, bakınız: Şa'ûbi İbrahim, «El-Makamât», s. 25 ve 76, haşiye kısmı, Bağdat 1963.

(30) Şair bu beytinde «Irak değil, muhalif-i ırak bir nağme yapacak olursa, yedi kat gök kubbesi terennümle dolar» diyor. Bk. Ağâh Sırrı Levent, Divan Edebiyatı, s. 251, İstanbul 1943.

Rıza ve bunun muâkkibi yarlığanmış İzzeddin Nîmet ve bunları izleyen Abdülvahit Küzeçioğlu'nun ağızları taklit edilerek söylenmektedir. Bu usulün tam ve orijinal biçimini ise son yıllara değin yaşlı çağırçılarımızdan Mustafa Kalayı söylemekteydi.

Muhalif usulü, *asıl muhalif* ve *tel muhalif* olmak üzere iki çeşit ağızla söylenir. Tel muhalif, hareket ve seyir bakımından asıl muhalif'e göre daha ağır söylenir.

Muhalif usulü, karşılıklı hoyrat çağırma şekline de elverişli olduğu için, yarışma yâni düello yoluyla cevap alıp verme tarzında da icra edilir.

BEŞİRİ: Eski ve yaygın bir hoyrat ezgisidir. Bunun, Kerkük'e bağlı Beşir köyüyle ilgisi bulunup bulunmadığını ispatlamak bugün için zordur. Ancak bu köy halkının bitavı (bütevi, tümü) Türkmen olup, Hoyrat havalarıyla yakından ilgilenmektedirler... Bugün Anadolu'da «beşiri» adı verilen bir çeşit uzun havanın, Kerkük beşiri hoyratından ayrı bir ezgi olduğunu kesinlikle bilmekteyiz.

Beşiri usulünü, Irak makamları mütehassısı Abdülkerim el-Allaf, çargâh nağmeli müstakil bir makam saymaktadır³¹. Haşim Muhammed er-Receb de bu usulü çargâh nağmeli ve çargâhda karar veren, curcuna usulüyle söylenen ve *raşidi* makamına çok benzeyen bir makam olarak göstermektedir³².

Hakikatte «raşidi» makamı, «beşiri» usulünün bayağı bir taklididir. Makam okuyucuları şarkî isfahan makamını okurken raşidi, yâni beşiri'den katmalar yaparlar...

Beşiri usulü, halk arasında rast makamından

---

(31) Et-Tarab, s. 183, Bağdat 1966.

(32) Adı geçen eser, s. 145.

çıkan bir ezgi sayılır. Netekim bu ezgiye giriş olarak önce rast makamında söylenen «İstanbul'dan çıktım yola» türküsü tempo tutulur ve bir ara hoyrata geçilir. Bundan sonra türkünün ikinci bendi söylenir ve buna bağlı olarak aynı usulle ikinci bir hoyrat çağrılır ve böylece tekrar edilir... Yine bu makamda söylenen «kakh gidekh çeykhaneye» türküsü de aynı usule bağlanmaktadır...

Beşiri usulünü çok kez çağırıcılar, karşılıklı olarak düello biçiminde söylerler. Bu usulü, günümüzde orijinal şekliyle en iyi çağırıcı sanatkar, Abdülvahit Küzeçioğlu'dur.

MUÇILA:

Bu usul, bir çağ önce adam öldürmek suçuyla boynu kesilen tanınmış hoyrat çağırıcı Muçıla (Mustafa)'nın icadı olduğu söylenir. Ancak tafsilâtını «Kerkük Hoyratları ve Mânileri» adlı kitabımızda yazdığımız olayın tesiriyle bu usulün Muçıla'ya nisbet edildiği düşünülebilir.

Hicaz makamından çıktığı söylenen bu usul, günümüzde iki yaygın ağızla söylenilmektedir. Bir de pek meşhur olmayan ve yarlığanmış Osman Tep-lebaş'ın çağırdığı ağızla da söylenmiştir. Muçılanın en yaygın ağzını yarlığanmış Reşid Küle Rıza, büyük bir ustalıkla çağırırdı. Küle Rıza'nın meslek-dası yarlığanmış Mehemed Gülboy ve bunun muâk-kibi Kadir Mihâyil da muçıla usulünü en iyi çağırıcılardandır. Bu ağzı, Kerküklü Ahmed Biçköle 1930'larda plâğa okumuşsa da pek başaramamıştır... Muçıla usulünün ikinci yaygın ağzıysa, değerli ses sanatkarı Abdülvahit Küzeçioğlu tarafından söylenen ağızdır. Bunda Küzeçioğlu ve muâkkibi sayılan Abdurrahman Kızılay'ın, dört kanatlı hoy-

ratların müstakil olarak söylenmesi yerine, daha çok kanatlı hoyratların, daha da serbest ama düzenli bir biçimde söylenmesini gerçekleştirmeleri bir nevi yenilik sayılır. Bu yeniliği ilk kez 1950'den bu yana Abdülvahit Küzeçioğlu'nun değerlendirmesiyle görmekteyiz.

ÜMERGELE:

Kerkük'ün malı olduğuna inanılan Iraklı Arap müzikologları bu usûle, yukarıda belirttiğimiz gibi *makam* adını vermektedirler. Netekim Haşim Muhammed Er-Receb, Ümergeleyi, aslında zemini, kargâhı olan tam bir makam saymaktadır. Bunun, sonradan bir parça haline geldiğini belirten Er-Receb, nağmesinin bayat olduğunu, neva perdesinden başlayarak dügâhe indiğini, musikî derecesinin «re. do. si. la.» olduğunu açıklamaktadır³³. Aynı yazar ümergelelenin, Irak makamlarından olan cuburi, mahmudi, ibrahimi, hüdeydi, bührüzavi, mukabil makamlarına girdiğini de yazmaktadır³⁴.

Kerkük'te bu usulü, Birinci Dünya Savaşı'ndan yarım çağ önce en iyi bir şekilde çağıran ses sanatkârı Kaşaoğlu Fıransız'ın ağzı, kendinden sonra yetişen okuyuculara geçmiş, bu arada ünlü makam şinas Molla Taha, bu usulle 1925 yılında plâk doldurmuştur. Ben şahsen dinlediğim ağızlar arasında en orijinal biçim olarak yarlıganmış Osman Teplebaş'ın okuduğu usulü beğenmişimdir. Yüz yaşını aştığı halde ölen Teplebaş, Kaşaoğlu'nun ağzını çağırırdı... Günümüzde, gençlerin çağırdığı ü-

---

(33) El-Makam-ül-Irakî, s. 54, 100.

(34) Yukarıdaki kitapta bu makamların geçtiği bahislere bakınız.

mergele usulüyse, Reşit Küle Raza ve bunun öğrencisi İzzeddin Nimet'in ağızlarıdır.

Bugün, eski çığıra bağlı en büyük hoyrat çağrıcımız olan orta yaşlı Mustafa İlik, bu usulü kendine mahsus bir ustalıkla icra etmektedir.

Ümergele usulü, «E bile néynim, dede néynim, ağa néynim» gibi sözlerle başlar.

YETİMİ: Bu usul, ondokuzuncu asır hoyrat çağırانlarından Yétim Mehemed adında bir sanatkâra isnat edilmektedir. Ancak daha eski çağlarda bilindiği anlaşılan bu usulün hazin bir nağmesi vardır. Eskiden bunu, seher vaktinde çağırdıklarından bazıları *Seheri* adıyla da anmaktadır.

Yétimi Hoyratının kararı, tıpkı Muçıla Hoyratında olduğu gibi,

*Akh men yokh sen
Ölürem bugünde men
(ölürem yegen)*

katma sözleriyle son bulmaktaysa da, bu sözlerin melodisi tamamıyla ayırdır. Yétimi usulünün ortasında her zaman «dedevem évi kharap» ve «yéngi cambaz olıpsan» katma sözleri, özel nağmeyle, yâni melodiyle söylenir.

Bu usulü, en iyi çağırانların başında yarlığanmış İzzeddin Ni'met gelir. Gençlerden Fahreddin Ergeç, ünlü ses sanatkârı Sıdık Bende Gafur'un ağızını azcık değiştirerek söylemektedir.

İDELE:

Çok yaygın olan bu usul, ondokuzuncu çağda yaşamış Mehemed İde adında bir sanatkârın ağız olup, sonradan, tanınmış yaşlı hoyrat çağırان Me-

hemed Çulboyın'a geçmiş, bundan da Reşid Küle Raza'ya kalmıştır ki bu usulün rakipsiz ustası sayılırdı.

Rahmetli Mehemed Çulboyın, ölümünden birkaç yıl önce bana anlattığına göre, Kerkük'ün Koyra semti sâkinlerinden olan Mehemed İde, müşterilerine saman satarken bu usulle hoyrat çağırırdı... Çok tatlı bir edası varmış. Ama çağırıldığı usul, kendi icadı değildi...

YOLÇI:

Bu usul, İdele usulünün değişik bir şeklidir. Bunun, bu adla anılmasına sebep, her halde yukarıdaki fıkrada anlatıldığı üzere, yoldan geçenlere karşı söylenilmesinden ileri gelmiştir. Bu usulü, rahmetli Mehemed Gülboy güzel çağırırdı. Yaşayan çağırıcılarımızdan Abdülvahit Küzeçioğlu, Abdurrahman Kızılay ve Urfalı Mehemed Özbek, Yolçı usulünü başarılı bir şekilde icra etmektedirler.

Yolçı ve İdele usulleri, karşılıklı Hoyrat atışmalarında çokça kullanılan Hoyrat usullerindendir.

DARMANKAHA: Yarlığanmış makam şinas Molla Taha, bu usulle çağırıldığı birkaç hoyratı 1925 yılında Baidaphon plâklarına okumuştur. Ayrıca kadın ses sanatkârı Sıddika el-Mollaya da aynı plâklara okumuştur. Örneğini kitabımızın metinler kısmında vermişizdir. Bu ağızları taklit eden genç ses sanatkârı Fahreddin Ergeç de 1960'larda Bağdat radyosu Türkmence bölümü için band doldurmuştur. Bu usulün bugün hakiki çağırıcısı Mustafa İlik ve Seyyid Enver Terzi'dir. Darmankâha usulü, uzun bir «aaaah» la başlar, «e yar e yar e yar e yar» sözleriyle karar verir. Hicaz faslına girmektedir.

MAZAN: Bayat faslına girdiği anlaşılan bu

usulü günümüzde en orijinal biçimde söyleyen Sıma Berber'in ağzından özel banda almışızdır... Türkiye'de Mehmet Özbak tarafından 1973'de plâğa okunan Mazan Hoyratı, Abdurrahman Kızılay'dan derlenmiştir. Pek iniş-çıkışlı olmayıp, şube ve miyanlar bakımından da orijinal sayılmaz.

MATAR: Buna *Matarı* usulü de derler. Tuzhurmatı'da son zamanlarda bazıları yanlışlıkla «Kara-bağı» diyorlar. Oysa, görüleceği gibi Karabağı havası, başka bir ezginin adıdır. Matar Hoyratı, Çargâh makamından çıkar ve her zaman bu usule bağlı olarak «gün gördüm günler gördüm» türküsü söylenir.

Matar usulünün üç çeşit ağzı vardır.

1. Kerkük ağzı: Bu ağzı, günümüzde orijinal biçimiyle en güzel bir şekilde başaran usta çağırıcı Mustafa İlik'tir. Bunu özel bantlara okumuştur. Yarlığanmış Reşid Küle Raza'nın da okuduğu bu ağzı özel banda almışızdır...

2. Hurmat ağzı: Buna «Hurmatı Matarı» derler. Kerkük'e bağlı Tuzhurmatı ilçesinin eski çağırıcılarından Aşre Semîn ve Kebapçı Ahmed'in ağzı olup, yaşayan çağırıcılardan Tuzlu Molla Merdan Ali Miye'ye geçmiş ve bundan da, genç okuyuculardan Ekrem Cafer Tuzlu'ya geçmiştir. Her iki sanatkâr da, bu ağzı Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda almışlardır. Ekrem'in okuduğu bu Hurmatı Matarı, çok geniş bir alana yayılmıştır.

3. Tisin ağzı: Eskiden Kerkük'e bağlı bir köy, şimdiyse bu şehrin bir mahallesi haline gelen Tisin'de vaktiyle yetişen çağırıcılardan Molla Gulam oğlu Torçı Bekir, bu ağzın ustası sayılırdı. Günümüzde Tisin ağzı Matar usulünü çağırان sanat-kâra rastlayamadık.

KESÜK: Öğrenilmesi güç ve çağırılması zor olan usullerden biridir. Bunun böyle olmasına sebep, Hoyratın sonunda yükselen ve «helhele» adı verilen uzun ve kesintili «daaad» sözlü bir naranın bulunuşudur. Bu usulü çağıranın, titreşimli ses çıkarmaya yarayan özel bir saynağa (hançere) sahip olması gerektir. Sondaki uzun sesin üç kez, yerli deyişle dirsek verilerek, duraklamak suretiyle kesildiğinden bu usul, *kesük* adıyla şöhret bulmuştur. Anadolu'da bir nevi havanın «kesik» adıyla kullanıldığını bilmekteyiz. Ancak bu ezginin Kerkük Kesük Hoyratıyla hiç bir ilgisi bulunmamaktadır...

Fazla heyecan verici bir usul olduğu için Kesük Hoyratını öğrenip söylemeyi her çağırıcı içten arzular. Çağımızda bu usulün eşsiz çağıranı yarlıganmış Mustafa Kalayı'dır. Bu usulü, ustası ünlü sanatkâr Salih Havala'dan öğrenmiştir. Ama ustasını bu alanda geri bıraktığını söylerler. Biz Salih Havala'yı görmedik, görenlerden işittik... Mustafa Kalayı'nın ağzını ise, günümüzde Mustafa İlik ve bunun öğrencisi Seyyid Enver Terzi güzel bir şekilde icra etmektedirler. Yalnız bunlardan Seyyid Enver, çok titreşimli olan sesini istismar ederek bu usulün Helhele'sini gereğinden fazla uzatmaktadır. Kesük usulünü, Sıdık Bende Gafur da, gür sesiyle güzelce çağırmaktadır... Kitabımızın metinler kısmında örneğini sunduğumuz Kesük ezgisinin sahibiyse, bilindiği gibi usta sanatkâr Sıma Berber'dir. Bunun pek gür olmamakla beraber mikrofona çok uygun bir sesi vardır. Bu usulü de Mazan usulü gibi orijinal biçimde, kendine mahsus bir eda ile söylemiştir...

Segâh makamından çıktığı anlaşılan Kesük

usulünün bir de *Mühav Kesügi* adıyla başka bir ağzı vardır. Bunun biricik çağırıcısı, 1965'te ölen Osman Teplebaş'tı...

KESÜKMATAR: Mürekkep bir usuldür. Bazılarının Çargâh, bazılarının da Avşar makamından çıktığını söyledikleri bu müstakil usulün günümüzde biricik okuyucusu yarlığanmış Osman Teplebaş'tı. Ölümünden bir iki yıl önce Bağdat radyosunun Türkmence bölümü için kemânî Cemil Beşir'in çalgısı eşliğinde bu usulü banda okumuştur. Radyonun programları arasında buna da ara sıra yer verilmektedir.

İSKENDERİ: Eskiden buna *Mehemed İskenderi* usulü derlerdi. 1950'lerden sonra sadece İskenderi adıyla anılmaktadır. Esasen Kerkük'e bağlı Dakuk (Taviğ) kasabası sâkinlerinden olup, sonradan Kerkük'te yaşadığı bilinen ve Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ölen ünlü sanatkâr Mehemed İskender'in ağzı olarak tanınmıştır. Söylenilmesi güç olan usullerin başında gelir. Bu da Kesük gibi heyecan verici bir usuldür. Makamlar arasında Çargâh zümresine dahil sayılan bu usulü, orijinal biçimiyle en güzel çağıranların başında Mustafa İlik ve bunun öğrencisi sayılan usta çağırıcı Seyyid Enver Terzi gelmektedir. Mustafa İlik, bu usulü, babası ünlü sanatkâr yarlığanmış Mehemed İlik'ten öğrenmiştir.

DELLİHESENİ: «Deli Hasan'a mensup» demektir. Bu usul de Kesük ve İskenderi gibi öğrenilip söylenilmesi çok zor olan bir usuldür. Uzun ve zemzemeli bir «aaah» ile başlar. «yéri dede yéri, yihıl-sın öz babav évi» gibi klişeleşmiş bazı katma sözlerle söylenir. Makamlar arasında Hicaz gurubuna

girmekle birlikte, Mansuri makamına olan yakınlığı sebebiyle de bazan bu makamla birlikte nöbetleşe söylenir. «Dik Dellihesenî» ve «Pest Dellihesenî» adlarıyla iki çeşit ağıza ayrılmaktadır. Orijinal biçimini yarlığanmış Osman Teplebaş, çok güzel çağırırdı. Bu ağız günümüzde Mustafa İlik ile Seyyid Enzer Terzi de başarıyla söylemektedirler...

Asıl Dellihesenî hoyratı son yıllarda Erbil çağırıcıları tarafından kısaltılarak, belirli bir ağızla, pest şekilde okunmakta olup, bunda geçen «bre yoldaş» sözü, bu hoyrata alem olmuştur. Bu ağız Erbilli ses sanatkarı Mehemed Ahmed'in öncülüğüyle Kerkük'te de yayılmış olup, bununla karşılıklı hoyratlar söylenerek yarışma yapılır. Ayrıca, gazel havasıyla da birlikte karşılıklı olarak söylenir ki bu vadide tanınmış sanatkar Sıdık Bende Gafur ün almıştır.

MALALLA (H) :

Bu usul, Irak Türkmenleri arasında en büyük hoyrat ustalarından sayılan Tuzhurmatu'lu Malalla'ya isnat olunur. Bazıları yanlış olarak «ağam ağam» sözleriyle başlayan Şerife usulünü bu usulle karıştırmaktadırlar. Malalla hoyratının orijinal bir örneğini yarlığanmış Osman Teplebaş'ın ağzından banda almışımıdır.

ŞERİFE:

Malalla'nın hem rakibi, hem de muâkkiib sayılan eski Kerkük hoyrat çağırıcılarından ünlü Şerif'in ağzıdır. Her iki sanatkarın hakkında söylenmiş olan aşağıdaki hoyart çok yaygındır:

Bir Alla(h)
Bin bir isim bir Alla(h)
Kerkükten çıhsın Şerif
*Hurmatıda Mala!la(h)*³⁵

Bu usulü, biricik çağırıcısı olan Osman Teplebaş'ın ağzından banda almışımıdır. Bunu gençler bazen İdele, bazan da Malalla usulleriyle karıştırmaktadırlar.

KIZIL:

Kerkük'e bğlı Tuzhurmatı ilçesinde pek yaygın olan bu usul, son yıllarda Kerkük'te de gençler arasında söylenen bir ezgi olmuştur. Tuzlu sayın dostumuz şair Ali Mârufoglu'nun bize anlattığına göre Kızıl hoyratı, aslında eski Tuz çağırçılarından Sarılı Salman ve makam şinas olan Topal Raza'nın ağzıdır... Son yıllarda Ekrem Câfer Tuzlu tarafından Taki Demirci'nin ağzı olarak Bağdat radyosunun Türkmence bölümü için banda alınmıştır³⁶. Bu usulle genç ses sanatkârları -ki Ekrem Tuzlu ve Kerküklü Kerim Bezirgan olmak üzere- çok kez karşılıklı hoyrat atışması yaparlar.

MEMMELİ:

Bu usul, Kerkük'e bğlı Kifri ilçesi sâkinlerinden Memmeli (Mehmet Ali'den muharref olacak) adında bir sanatkârın ağzıdır. Malalla'nın muâkki-

---

(35) Bazıları bu hoyratın üçüncü kanadını «Kerkük'te var Muçıla» biçiminde söylerler.

(36) Ekrem Câfer'in kendi anlattığına göreyse bu usulü, Kerkük'te Kazıoğlu adında bir polis onbaşısından derlemiştir. Kızıl Hoyratını, genç ses sanatkârı Enver Asker de 1975'de Bağdat radyosunun Türkmence bölümü için banda okumuştur.

bi sayılan bu çağırçının ağzını yarlıganmış Osman Teplebaş derlemiştir.

KÜRDO:

Bu usul *Kürde* adıyla da anılır. Üç çeşit ağızla okunan bu usul, çok yaygındır. Hoyrat atışmalarında da çok kullanılır. Eski hoyrat çağıranlar bu ezgiyi hoyrat havalarından saymazlardı. Bazıları bunun bir nevi *Tecnis* tarzı olduğunu kabul ederlerdi. Yaptığımız araştırmalara göre Kürdo usulü -ki aslında sadece bir ağızla söylenirdi- tanınmış hoyrat ustalarından Yasin Bağvan tarafından Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Güneydoğu Anadolu dolaylarından derlenmiştir. Ancak bu ezginin, Kerkük hoyrat havaları arasında işlenerek, orijinal bir *usul* haline getirildiği bilinmektedir.

Kürdo usulünün her üç ağzını da günümüzde tanınmış çağırçılarımızdan Mustafa İlik, en güzel bir şekilde icra etmektedir. *Yasine Kürdosu* denilen Yasin Bağvan'ın ağzını, onun muâkkibi sayılan Reşid Küle Raza, olduğu gibi, söylerdi. Günümüzde Leylanlı Ali Merdan'ın ağzını söyleyen Abdülkerim Kölemen, ayrıca Memed Kalayı ve Abdülvakit Küzeçioğlu, bu usulün mümtaz çağırçılarındandır.

Kürdo usulüne benzer bir çeşit uzun hava tarzına Kerkük'te *Celal Beg Kürdosu* diyorlar.

Kürdo hoyratı'nın, Hicaz makamından çıktığı söylenir.

NOBATÇI

Nobatçı, «nevbetci» anlamına gelir ki «bekçi» demektir. Bu hoyratın eskiden adı «nobatçı Mustafa»ydı. Bu adı şimdi de kullananlar vardır.

Bu usul, ondokuzuncu yüzyılda yetişmiş olan ünlü hoyrat çağırıcısı Nobatçı Mustafa'ya isnat edilmektedir. Son yıllarda ölen meşhur ses sanat-kârı Mustafa Kalayı, bu usulün en büyük ustası sayılırdı.

Her zaman «nalan nalan» sözleriyle başlayan bu usul, eskiden halay esnasında zurna eşliğinde söylenirdi. Başlangıçta yumuşak bir sesle okunan nobatçı hoyratında ses perdeleri, yavaş yavaş yük-selir, sonda tekrar yumşalarak alçalmaya yönelir.

Nobatçı usulü, Kerkük'te çok beğenilip tutu-lan yaygın bir hoyrat ezgisidir...

KARABAĞI HAVASI

Bazılarının *Karabağlı*, bazılarının da *Karaba-ğır* dedikleri bu ezgi için, 1965 yılında ölen yaşlı komik çağırıcılardan Mevlüt Tütüncü, *Kolıbağlı* admı kullanırdı ki bunun sebebini, «kabadayı ça-ğırıcıların bileklerinde kelepçe olduğu halde mah-pushaneye götürüldüklerinde bu usulle hoyrat ça-ğırmaları» gibi enteresan bir görüşle açıklıyordu.

Karabağı, terim olarak bir zamanlar, segah hoyratı için kullanılmıştır ki bu usul, az yukarıda işaret ettiğimiz *Atıcı* usulüdür. Bunu yarlığanmış Osman Teplebaş, ustası Ömer Atıcı (hallaç)nın ağ-zı olarak okumaktaydı.

Karabağı terimini ayrıca, Tuzhurmatı ilçesin-de Matar hoyratının adı olarak kullanıyorlar.

Hakikatteyse Karabağı havası, hoyrat ezgisi olmayıp, Azerî Türklerinin ağzıyla okunan ve Ka-rabağ ülkesine nisbet edilen bir çeşit uzun hava tarzıdır. Kerkük dolaylarında çok yaygın olan bu havanın, Azerîler arasında bilinip bilinmediğini kes-

tirmek zor ise de, ancak radyolardan hiç duyulmadığını belirtmek yerinde olur. Günümüzde Kerkük'te pek sevilen bu güzel hava, kimbilir şimdi doğduğu ülkede kayıplara karışmıştır.

Gariptir ki Karabağ ülkesinde Rast makamının ter kibine giren esaslı şûbelerden birine *Kerkükî* adı veirlmektedir³⁷. Bu şûbenin, Rast makamından başka, Çargâh ve Neva Destegâhlerinin ter kibinde de yer alan esaslı şûbelerden biri olduğunu öğreniyoruz³⁸. Ayrıca Rast makamının, Kerkükî ve Rast perdelerinde karar verdiğini³⁹ de belirtmek yerinde olur ...

Karabağı makamı için öne sürdüğümüz görüş bu Kerkükî makamı için de aynidir. Yâni acaba Kerkük doğumlu olan bu makam, Karabağ ülkesinde yaygın olup da Kerkük'te kayıp makamlar arasına mı girmiştir? Yoksada günümüzde bilinen Kerkük havalarından birisinin başka adla kullanılan şekli midir?..

Karabağı havasına ait bazı örnekleri, kitabımızın metinler bölümünde tespit etmişizdir.

Bu havanın eşsiz okuyucusu Kerküklü Bazvana, 1953 yılında ölmüştür. Asıl adı Abbas olan bu sanatkârın hayat tercümesini «Kerkük Hoyratları ve Mânileri» kitabımızda anlatmışızdır⁴⁰.

DİVAN HAVASI

«Divan», çeşitli ülkelerde çeşitli ezgiler için kullanılan bir terimdir... Biz burada, Irak Türkleri ara-

---

(37) Efrasyab Bedelbegli, Musikî Lûgatı, s. 15, Bakû 1969.

(38) Ayni eser, s. 44.

(39) Ayni eser, s. 15.

(40) Bk. s. 250-251, üçüncü baskı, İstanbul 1975.

sında çok yaygın olan ve Iraklı Arap okuyucular tarafından da her zaman okunan, dizisi ve melodik seyir ve hareketi belli olan ezgiden söz edeceğiz.

Kerkük ve Erbil illerinde umumiyetle *Duvan*, Iraklı makam şinaslar arasında hep *Urfa makamı* bazı genç ses sanatkârlarınca⁴¹ *Kerkük Urfası*, yaşlı bazı ses sanatkârlarınca da *Hac Ahmed Urfası*⁴² adı verilen bu uzun hava tarzındaki ezgi biçiminin, bugünkü orijinal şekliyle Irak Türkmenlerinin malı olup, Urfa dolaylarında bilinen ezgilerle hiç bir ilgisi bulunmamaktadır. Türkiye radyolarının izlediğimiz müzik programlarıyla piyasaya çıkarılan plâklarda bu ezgi tarzına hiç rastlayamadım ve bunun bulunduğunu da hiç duymadım. Türkiye’de yaptığım araştırmalar, bu arada Türk musiki şinaslarıyla ve bir kısım Urfalı ses sanatkârlarıyla yaptığım birçok görüşmeler, bu ezginin o dolaylarda hiç bilinmediği gerçeğini ortaya koymuştur. Ancak birkaç yıl önce, Kerküklü Abdülvahit Küzeçioğlu’ndan derlenerek, Urfalı Mehmet Özbek tarafından Türkiye radyoları için banda alman bu ezgi, o dolaylarda da tanılmaya yönelmiştir.

Divan havasının Kerkük’te, Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Piryadı mahallesi sâkinlerinden tanınmış ses sanatkârı Hac Ahmed Kassab’a nisbet edilmesi, bu şahsın o havayı kendine mahsus tatlı ve güzel bir tavırla okumasından ileri gelmektedir. 1965 yılında yüz yaşını aştığı halde ölen Osman Teplebaş, Divan havasını Hac Ahmed Kassap’tan derle-

---

(41) Bu arada Kerküklü Abdurrahman Kızılay, Urfalı Mehmet Özbek gibi okuyuculara işaret etmek yerinde olur.

(42) Bu arada Yarlığanmış Osman Teplebaş’ı gösterebiliriz ki Bağdat radyosunun Türkmençe bölümü için bu adla banda aldığı Divan ezgisi meşhurdur.

diği için, yukarıda da belirttiğimiz gibi, hep onun adıyla anardı.

Divan ezgisi aslında, Osmanlılar çağında Kerkük'e bağlı bir kaza, şimdiyse vilâyet merkezi olan Erbil şehrinde yaşayan Türkmenlerin malı olduğu söylenir⁴³. Eskiden olduğu gibi, günümüzde de bu ezgiyi Erbil'de güzel bir şekilde söyleyen birçok ses sanatkârlarına rastlamaytayız⁴⁴.

Bazılarına göre *divan havasını*, *Urfa makamı* adı verilen aynı havadan ayıran bazı belirli farkların bulunduğunu ileri sürmektedirler. Ancak bu görüş, bütün uzun havalarda olduğu gibi önemsiz ağız farklarından doğmaktadır.

Kerkük Divanı ile Türkiye'de bilinen Divan türleri arasında nağme bakımından hiç bir benzerlik bulunmamaktadır.

Türkiye musikî şinasları, Kerkük Divanı'nı, sanat makamı olarak Hüseyini sayıyorlar⁴⁵. Kerkük'te de zamanının tanınmış makam üstadı yarlığan-

---

(43) Usta ses sanatkârı Kerküklü Reşid Küle Raza'nın bu hususta enteresan bir görüşü vardı. O derdi: «Bağdat, Berzavi... Musul, İbrahimi... Kerkük, Hoyrat... Erbil, Dıvan'da yeddi düvelde menşurdı». Yâni, bu şehirler, adı geçen ezgileriyle yedi ülkede meşhurdur.

(44) Bu arada Haydar Abdurrahman, Hacı Cemil Kapkapçı, tatlı ve yakıcı sesleriyle tanınmışlardır. Gençlerden de Mehemed Ahmed, bu havayı Bağdat radyosunun Türkmence bölümü için banda almıştır.

(45) 1975'de İstanbul'da yapılan Birinci Uluslararası Türk Folklor Kongresi'nde çok tartışmalı geçen musikî sekiyonundaki atmosferli havayı yatıştırmak için, Hoyrat hakkında konuşmakta olan sayın ses sanatkârı Mehmet Özbek'ten bir Kerkük Divanı okumasını rica etmiştim. İsteğiml hoşgörülükle karşılayan sayın Özbek, Divanı okumaya başladı. Bu ezgiyi orada ilk kez duyan ünlü Türk müzikoloğu sayın Etem Ün-gör, bunun Hüseyini olduğunu hemen söylemişti.

muş Molla Sabir'in büyük oğlu yarlığanmış musiki şinas Mehemed Hamasi⁴⁶, Divan ezgisi için her zaman *Hüseyni taslağı* terimini kullanırdı. Divan tarzı, şüphesiz ki sanat makamı olmaktan daha çok bir nevi ezgi şeklidir. Yâni musiki tarzı değildir.

Irak'ta makam ezgileri mütehassısı olan Santurî Haşim Mohammed er-Receb, Kerkük Divanı'nı değerlendirirken şöyle diyor: Bu makamın nağmesi Hüseyni'dir. Dügâh'da karar verir. Düyek ve Ağır Düyek olmak üzere iki usulle söylenir. Hüseyni ile başlar Neva ve Çargâha iner, sonra Hüseyni'ye çıkar, «aman» sözüyle tekrar Neva'ya iner ve niha-yet «oğlum» sözüyle Neva'da dolaşır, sonra Hüseyni'de gezinti yaparak Karar'a doğru Dügâh'a iner ve sonda söylenen «aman» sözüyle Karargâh kurar⁴⁷... Divanın bazı parçaları, Deşti, Şarkidügâh. (Şarkibeyat) makamlarının terkiplerine girmektedir⁴⁸.

Kerkük'de Divan arasında Kürdo usulüyle Hoyrat çağırma geleneği yaygındır. Ayrıca, Divan'a bağlı olarak her zaman belirli bazı Beste'lerin, yâni döndermeli halk türkülerinin söylenilmesi de pek olağandır. Bu arada, Hicazdivan makamında söylenen

Yüksek minareden attım kendimi

ve

Güzellerde üç güzel var sevilir

ve

Çadır kurdım çöllere... ellere vay

türküleri, Divan'ın ayrılmaz birer uydusu durumuna gelmiştir.

---

(46) 1934'de Kerkük'te Kale ilkokul müdürümüzdü.

(47) El-Makam-ul-Irakî, s. 140, Bağdat, 1961.

(48) Aynı eser, s. 145, 154.

Hoyrat tarzında olduğu gibi, Divan tarzında da karşılıklı atışmalar yapılır. Ancak bu nevi düelolar, Hoyrat tarzındakine göre sönük kalır...

Divan ezgisi, adları belli olmayan halk şairlerinin, klasik divan tarzında veya benzeri biçimde yazdıkları manzum parçalarla okunur. Bu şiirler, ağızdan ağıza dolaşarak, bazan vezin ve kafiye bozukluğuna uğramaktadır... Divn ezgisi, ara sıra, ağızlarda kalıplaşmış belirli mânî dörtlükleriyle de söylenmektedir. Radyo, plâk, bant ve daha çok ağızlardan derlediğimiz bir kısım Divan örneklerini, kitabımızın metinler bölümünde tespit etmişizdir.

GAZEL HAVASI

Bu hava, Irak Türkmenlerinin yerli malı olmamakla birlikte bu dolaylarda ve büyük bir ihtimalle de İstanbul'da doğmuş bir nevi uzun hava tarzıdır. Birçok makamlarda, gelişi güzel olmayan bazı serbest ağızlarla söylenen Türk gazelleri, Irak Türkmenleri tarafından da taklit edilerek, en çok Bayat (beyati), Segâh, Saba, Hicaz ve Rast makamlarında söylenir.

Gazel ezgisi Türkiye malı olduğuğundur, Iraklı Türkmen sanatkârlarca da, bunda İstanbul şivesi özelliklerine, elden geldiği kadar dikkat edilir. Ama yine de bu husus, pek kavranılmış sayılmaz.

Gazel vadisinde bugün Kerkük'te sevilen okuyucuların başında Abdülvahit Küzeçioğlu, Ali Kaleli, Sıdık Bende Gafur ve İbrahim Rauf gelmektedir. Erbil'deyse, Haydar Abdurrahman, çok tatlı ve yakıcı sesiyle tanınmıştır.

ÂŞIK HAVALARI

Aşıklar, eskiden şehirden şehire, köyden köye dolaşarak sazıyla ,sözüyle, sesiyle özel havalâr okurlardı. Bu tür ezgilere «Aşık havaları »diyoruz. Kerkük'te Birinci Dünya Savaşı'ndan önce ölen Aşık Abbas adında yaşlı bir sanatkârdan söz edilmektedir. Anlattıklarına göre Kerküklü olan bu Aşık, ara sıra, Güney ve Güneydoğu Anadolu'ya seyahatler yapar, şiirlerini, sazı eşliğinde söylermiş. Bugün elimizde bulunan, yerli motiflerle süslü bir koşmasını, vezin ve kafiye bozukluğu yüzünden ezgisini pek bilmediğimizden tespit etmeyi gerekli görmedim.

Günümüzde, Kerkük şehrinde Aşık Havası diye bir ezgi şekli bulunmamaktadır. Ancak Musul iline bağlı Telafer ilçesinde ve köylerinde bu havaya, çokça rastlanılmaktadır. Telaferli genç ses sanatkârı Yasin Yahyaoğlu, bu tür havaları çalıp okumaktadır. Ayrıca, Tasavvufî mahiyette Aşık Havalâlarına, Kerkük'e bağh Dakuk bucak ve köylerinde tesadüf edilmektedir. Bunu, İmam Zeynelâbidin köyünden verdiğimiz Destan örneğinde de görüyoruz.

KEREM HAVASI

Aslında âşık ezgilerinden olan *Kerem Havası*, günümüzde Irak Türkmenleri arasında özel bir ezgi tarzı sayılmaktadır. Uzun hava biçiminde keskin bir sesle söylenen bu ezgi, eskiden Kerkük sancağına bağlı bir kaza, şimdiyse vilâyet merkezi olan Erbil şehrinde yaygındır. Kerkük şehrindeyse buna hiç rastlanılmamaktadır. Ancak Kerkük'e bağlı Te-

zehurmatu nahiyesinde ve bazı köylerde az çok Kerem Havasına tesadüf etmekteyiz.

Hoyrat tarzında olduğu gibi Kerem Havasıyla da karşılıklı atışmalar yapılmaktadır. Ancak bu atışmalar, mazmun bakımından Hoyrattaki cevap alıp verme sanatını pek ifade edememektedir. Nettekim okuyucular, geliş güzel olarak Aşık Kerem'in koşmalarından aldıkları bentleri, karşılıklı biçimde belirli bir lahinle söylerler. Atışmalı Kerem Havası, çok kez sonda Dellihasenî Hoyratıyla bağlanır.

Erbil'de söylenen Kerem Havasının sözleri, Aşık Kerem'in şiirlerinden alınmadır. Ancak bu manzumeler, kitabımızın metinler kısmında tespit ettiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere, çok kez aslına uymamaktadır. Değişik biçimde olan bu koşma varyantlarından başka, bir de Aşık Kerem'in yayımlanmış şiirleri arasında bulunmayan koşma parçaları da dikkati çekmektedir.

Erbil'de Kerem Havasını söylemede ün yapmış ses sanatkârları arasında tatlı ve keskin sesiyle Hac Cemil Kapkapçı, gür ve yakıcı sesiyle Haydar Abdurrahman ve genç sanatkâr Seyyid İsmail başta gelmektedirler. Bunların söylediği Kerem havasını, müzik eşliğinde ve müziksiz olarak karşılıklı şekilde, özel ses bandlarından izlemekteyiz. Ayrıca, Erbilli Yunus Hattat'ın 1977'de Bağdat radyosunun Türkmence bölümü için banda aldığı Kerem havasını da bu radyonun programları arasında sık sık dinlemekteyiz.

Tazehurmatulu Şükür Hayara da bu havayı, başka sözlerle, müzikli olarak kendi sesiyle 1960'da aynı radyo için banda kaydettirmiştir.

SAZLAMAĞ HAVASI

Kerkük'te *Ağıt* karşılığında kullanılan *Sazlamağ*" teriminin anlam ve mahiyeti üzerinde gelecek, görenek, tarih ve içtimâiyat bakımından duracak olursak, özel bir kitap yazmamız gerekir. Ancak burada biz, konunun ana hatlarını toplu bir bakışla gözden geçirmeye çalışmış, ve daha çok ezgiyle olan ilgisini belirtmeye önem vermişizdir.

Sazlamağ, ölünün arkasından sanatçı kadınlar tarafından belirli yer ve zamanlarda özel nağmeyle söylenen belirli Hoyrat dörtlüklerine verilen addır. Sazlamak işini sanat edinen *Sazlıyan* adı verilen bazı sanatkâr kadınlar, ölü sahibinden aldıkları para karşılığında üç gün üst üste, ölünün evinde, öğleye değin bu töreni icra ederler. Törende hazır bulunan kadınlar da, sazlamağ esnasında sırayla Sazlıyan'a bir miktar para verirler.

Sazlıyan kadın, ağızdan kulağa öğrendiği yüzlerce Hoyrat dörtlüklerinden sazlamağa yarayanlarını seçerek münasip katmalarla ve özel bir lahinle okur. Kabiliyetli Sazlıyanlar, bazan yerine göre kendiliklerinden, uygun Sazlamağ Hoyratları düzerler.

Ölen kimse gençse veya bir zulüme ve yahut bir kazaya kurban gitmişse, *Şivan* adı verilen tören icra edilir. Bu, çok enteresan bir yas merasimidir. Sazlıyan hanım, küçük bir sandalyanın üzerine çıkar ve sazlamağa başlar. Etrafında biriken kadınlar ise, toplu halde bir daire teşkil ederler ve sazlamağın bir nevi nakaratı sayılan «hay vaş şere» diye hep birlikte yüksek sesle tempo tutarlar. Ayırı-

---

(49) Kerkük'te yaşayan Hıristiyan Türkmenler buna Sazlamağ diyorlar.

ca, çiftler çiftler yâni her defasında bir çift kadın, sırayla Sazlıyan'ın karşısına çıkıp, göğüslerini dö-verler. Saçlarını yolup bileklerine sararlar. Bu ara-da kırmızı topraktan çamur (balçık) yoğurup baş-larına sürerler. Bu çamur, saçın fazlaca koparılma-sını önlemek bakımından yararlı oluyor. Sazlıyan'-ın karşısına çıkan çift kadın, beş on dakika kendi-lerini ağır şekilde dövdükten sonra geriye çekilip yerlerini, yüreği yanan iki ayrı kadına bırakırlar. Böylece tören, saatlarca sürüp devam eder.

Sazlıyan, özel Hoyrat dörtlükleriyle ve bu dört-lüklere yaptığı özel ilâvelerle, ölüye karşı duyduğu üzüntüyü belirtir ve ölünün çeşitli meziyetlerini sa-yar. Muânnek kısırağını, gümüş saatini, saat zinci-rini, evini barkım ,vazifesini, güzel ahlâkını say-dıkça Şivan'ı alevlendirir. Ayrıca, yasa gelen kadın-lardan aldığı bağış karşılığında onların da ölüleri-nin meziyetlerini sayar. Zaten zamanında onların da yaslarını idare ettiğinden hepsini önceden tanı-maktadır. Her halde ölüsünü tanımadığı bir kadın varsa, ön sıradaki kadınlardan birisi. onu Sazlıyan'a tanıtır. Böylece Sazlıyan, törene katılan hanımla-rın ölülerini andıkça kendilerinden *Yaslık* (para) alır.

Sazlamağı sanat edinen Sazlıyanlardan başka bir de, sesi güzel usta hanımların da bedava sazla-maları olağandır. Netekim Sazlıyan sanatçı bulun-madığı zamanlar -ki üç gün bittikten sonra da yas merasimi perşembe günleri küçük ölçüde devam eder- yasa hatır almağa, yâni ölü sahibine teselli vermeğe gelen kadınları yola salmak, karşılayıp uğurlamak gerektiğinden, ev sahibi veya ziyaretçi kadınlardan biri, bir tavır(fasıl) sazlar, dinleyen kadınların da acısını depredir. Hep birlikte coşup

ağlarlar, sızlarlar, yerine göre düzenli şekilde hürbû basarlar, nâre atarlar...

Sazlıyan kadın, münasip bulduğu Hoyrat dörtlüklerini duruma göre ayarlar ve bazı değişikliklere uğratar. Bu dörtlüklere çok zaman sanatlı katma sözler ekler. Sazlamağa incelik ve zerafet verir. Konuyu istenilen biçimde canlandırır... Bu hususu belirtmek için, kitabımızın metin kısmında verdiğimiz örneklerle ilâve olarak, bir ev hanımının sesiyle banda aldığımız Sazlamağ havasından bir parçayı burada sunmayı yararlı görüyoruz...

Eski Kerkük Hoyratlarından Sazlamağ'a elverişli olan

*Yaralılar
Dertliler yaralılar
Tabibi burda buldum
Yığışsın yaralılar*

ve

*Bilmirem ne haberdi
Cümle canım kabardı
Bir yanım sél aparıp
Bir yanım bihaberdi*

dörtlükleri, bir ameliyat sonunda ölen bacısı (kız kardeşi)nin arkasından Sazlıyan hanım tarafından bazı ölçülü katma sözlerle şu şekilde sokulmuştur:

*Yaralılar
Dertliler yaralılar
Tebibi burda buldum
Yığışsın yaralılar
Vay nenem kızı babam kızı
Üregi yananlar*

*Babası nenesi kızı ölenler
Gelin bacısı ölenler
Evi dağılanlar
Büyük kazanı küçük olanlar
Hambalı geri dönenler
Ay havar ölüm elinnen*

*Bu haber ne haberdi
Nenem kızı
Cümle canım kabardı
Valla kabardı
Bir yanım sancı aparıp
Bir yanım dohtor aparıp
bir yanım bihaberdi
Havar müsülmanlar*

Görüldüğü gibi, birinci dörtlük Sazlıyan'ın diliyle, ikinci dörtlük ise, ölünün diliyle söylenilmiştir...

Sazlıyan kadın, sadece, yası yapılan ölüyü veya yas törenine katılan kadınların ölülerini anmakla yetinmeyip, çevrede meydana gelen önemli kanlı olayları da Sazlamağ konusu yapar. Netekim 1924 yılının mayıs ayında İngiliz kiralık askerleri Nasturilerin Kerküklülere karşı işledikleri kanlı cinayetleri, 12 Temmuz 1946 yılında «Gâvurbağı» vakıası diye adlandırılan olaylarda, Kerkük petrol şirketinde çalışan yerli işçiler hükümet kuvvetlerinin kanlı saldırısı ve nihayet Kerkük Türklerine karşı yapılan 14 Temmuz 1959 katliâmı Sazlıyan kadınlarca uzun yıllar sazlamağ konusu edilmiştir...

Günümüzde, Kerkük'te sürüp giden Yas merasimi, Irak Türkmenlerinin yaşadığı öteki şehir ve

kasabalarda bazı değişik şekillerle icra edilmektedir...

Erkekler arasındaysa Sazlamağ geleneği, *Hasan Hüsen Şivanı* hariç -ki az aşağıda bu konu üzerinde durmuşuzdur- pek görülmemektedir. Ancak bazı Hoyrat çağırانlar, içki meclislerinin sonunda fazlaca sarhoş olmaları sebebiyle, hatırasını andıkları dostlarının aziz ruhlarını şad etmek için bir tavır (fasıl) sazlarlar. Bu geleneği az çok sürdürmüş olan ünlü çağırıcı Reşid Küle Raza, Sazlamağ sanatında da erkekler arasında eşine ender rastlanan usta bir sanatkâr olarak tanınmıştır. Bunun, ses bandlarından derlediğimiz İdele usulüyle icra ettiği Sazlamağ havasını kitabımızın metin kısmında sunmuşuzdur.

Sazlamağ havası, ayrıca, ölünün mezarı başında da kadınlar tarafından icra edilir. Netekim ölüm tarihinden bir gün sonra devamla üç gün sabahleyin gün doğarken ve bir yıla değin de Perşembe sabahları ölünün mezarı başında on onbeş dakika kadar kısa bir süre sazlamağ töreni yapılır. Kadınların *Aliler musallası*⁵⁰ dedikleri gelenek dolayısıyla Perşembe akşamları ikindi vaktinde bir iki saat kadar Sazlamağ töreni hafif ölçüde icra edilir. Ayrıca, bayram akşamları ve bayramın birinci gününün sabahında da aynı tören yapılmaktadır. Bu saatlarda kabristanlar, âdeta hüzünlü bir mesire manzarası teşkil eder. Zaten de dört duvar arasına kapanan Türkmen kadını için, evinin dışarısında yapılan bu törenler bir teselli kaynağı olmuştur.

Kerkük'te günümüzde sürüp giden bu yas (matem) törenleri, Irak Türkmenlerinin yaşadığı öteki

---

(50) «Perşembeler kabristanı» demektir.

şehir ve kasabalarda da bazı ufak değişik şekillerle icra edilmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan bu yana adlarını öğrendiğimiz ünlü Sazlıyanlardan Bertile adındaki sanatçı kadın, savaş sıralarında zincirli tef çalarak sazlardı. Kendisine *yaslık* olarak para yerine yazma, boyama, sabun gibi nesneler verilirdi. Bertile'yi izleyen Hamdiyele⁵¹ adındaki Sazlıyan, uzun yıllar Irak Türkmenleri arasında geniş çapta ün yapmıştır. Kerkük'ün haricinde, Türkmenlerle meskûn öteki şehir ve kasabalara da çağırılırdı. Şehirde yaşayan Hristiyan Türkmenlerin de Yaslarında çok kez Sazlamağ törenini bu hanım başarırdı. Sana-tında çok ilerlemişti. Kerkük'te Sazlamağ konusu, hatıra Hamdiyele'yi getirir... Bundan sonra Zekiyele, Atyele ve Zeynep Kuş adlarındaki Sazlıyanlar da başta gelenler arasındadır...

Dinî Sazlamağ törenlerinden olan *Hasan Hü-sén Şivani* geleneğine de burada kısaca değinmek isteriz.

Şii Türkmenler, her yıl Muharrem ayının birinci günü başlamak üzere on gün devamla akşamları toplu halde, Hüseyiniler⁵² arasında yürüyüşler düzenleyip, Türkçe mersiyeler okumaktadırlar. Mersiyenin sonuncu günüyse Hazret Hüseyin'in şehit edilmesi olayını, temsilî olarak canlı bir şekilde tasvir ederek tarihî alaylar tertiplerler. Bu alay-

---

(51) Kerkük Türkçesinde canlıların adlarına eklenen «e» ve «le» ekleri, küçümseme, tehzil ve bazan sevimlilik ifade eder. «e» ile biten adlar «le», «a» ile bitenler de «la» alır. Ünsüzle biten adlarsa, ince ve kalınlık uyumuna göre «e» veya «a» alır.

(52) «Hüseyniye», «Şii mescidi» demektir.

ların başında gür sesli mersiyehanlar, özel lahinle okudukları nevhalarla, göğüslerini dövmekte olan topluluğu daha da coştururlar ve daha da heyecana kaptırır. Yürüyüşe katılan toplum, hep birlikte mersiyelerin döndermesini, yâni nakaratını özel lahinle tekrarlayarak sinelerini acıtırcasına zincirle vururlar... Bu törende okunan mersiyelerin sayısı bir hayli kabarıktır. Dinî olan bu eserlerden örnek vermeyi gerekli görmüyoruz.

Bu merasimi, Sünnî Türkmenler de geniş kitleler halinde gecenin geç vaktine değin izlerler, soydaşlarının kederlerini paylaşırlar. Bu törenlerde bugüne değin millî birlik ve beraberliği bozan veya halkın huzurunu kaçıran hiç bir kötü olaya rastlanılmamıştır.

Bu törenlerin en azametlisi, her yıl Kerkük'ün Tisin mahallesinde yapılanıydı. Merasime katılan binlerce kişi, on binlerce halk tarafından izlenirdi. Ayrıca, Kerkük'e bağlı Tuzhurmatu, Dakuk ve Beşir gibi kasabalarda da küçük ölçüde icra edilirdi...

1975 yılından bu yana siyasî sebeplerle yasak edilen bu törenler, günümüzde Hüseyinîyelerde okunan Türkçe vaiz, hutbe ve mersiyelere inhisar etmiştir.

Bu geleneğin ufak bir şeklini, sekiz-on yaşlarında Türkmen çocuklar da, mezhep farkı gözetmeksizin kendi aralarında özel nağmeli mini mini manzumelerle yapmaktadırlar.

Sazlamağ konusuna son vermeden önce, burada bir hususa değinmek yerinde olur. Kerkük'te yaşamakta olan Hıristiyan Türkmenler, yas merasimini, biraz hafifletilmiş olarak tıpkı Müslüman Türkmenlerinki gibi ölünün evinde aynı biçimde yapmakta ve aynı Hoyrat dörtlükleriyle sazlamak-

tadırlar. Onlar buna *Sadlamağ* diyorlar. Yas törenlerine, gerek gördükçe Müslüman Sazlıyanlarını da çağırırlar. Netekim yukarıda da belirttiğimiz gibi, ünlü Sazlıyan Hamdiyele, çok kez Hristiyan Türkmenlerin de Sazlamağ törenlerini idare ederdi... Kiliselerindeyse, ölü için Şammaslar⁵³, kitabımızın metin kısmında örneklerini sunduğumuz çeşitli Türkçe manzum mersiyeleri terennüm etmektedirler. *Madraş* adı verilen bu ağıtlar Matran (başpiskopos)lar, Kaşa (kâhin)lar, Şammaslar, genç kızlar, genç erkekler ve umuma mahsus olmak üzere, hem söz ve hem de nağme bakımından birkaç çeşittir. Bunlardan bir kısmını Kerküklü Şammas Hazım Aziz'in tatlı sesiyle banda almışızdır⁵⁴.

LEYLE HAVASI

Leyle, Türkiye'de *Ninni* karşılığıdır. Çeşitli ülkelerde çeşitli ağızlarla söylenen bu hava, Irak Türkmenleri arasında da belirli bir ezgiyle söylenir...

Analar, çocuklarını uyuturken elleriyle beşiğe vurarak, âdeta tempo tutarcasına çalgılı bir hali andıran şekilde bu havayı terennüm ederler.

Leyleler, ister söz ister ezgi bakımından olsun, annenin gönlünde yerleşen içli duyguları akseder. Çocuğu için iyilik ve rahatlık dileğinde bulunan anne, kendi tesellisini de Leylede arar. Hele yakın-

---

(53) Şammas, ücretsiz din adamı demektir. Özel buyrultuyla tayin olur. «İncili Şammas» adı verilen üst dereceliyse, Kaşa (kâhin) nın gıyabında onun bazı dinî görevlerini de yapar.

(54) Bu hususta bana yardımda bulunan sayın hemşehrimiz Rufayil Minas ve Şammas Tevfik Naum efendilere burada teşekkür ederim.

larından birisi ölmüş veya kendisi bir musibetle karşılaşmış, yoksulluk, hastalık, mutsuzluk gibi haller içinde yaşıyorsa, terennüm ettiği için Leylelerle dert yanarak kendini avutmaya çalışır ki, o zaman söylediği ezgi, Sazlamağ havasıyla karışır... Leyle, bu şekilde Sazlamağa dönerse de Sazlamağ, Leyleye pek dönmez.

Hoyrat veya Mâni biçiminde olan Leyleyi, analar, yazılı kaynaklardan almayıp, kulaktan ağza öğrenirler. Leyle dörtlüklerinin başında ve sonunda «Leyle balam leyle» veya «ülle balam ülle» sözlerinden kurulan Döndermeler (nakarat) ezgili olarak tekrarlanır. Analar, seslerini çocuğun sesine göre ayarlarlar. Onun ağlamasına, gülmesine, konuşmasına göre ses perdelerini değiştirirler. Haylazlık yapıp uyumayan çocukları, «yat, âv geldi. Küçü⁵⁵ geldi, yer seni» gibi sözlerle korkuturlar.

Leyle, henüz duygu ve sezîşleri olgunlaşmamış ufak bebekler, yâni bir-iki aylık çocuklar için yapılmaz. Ancak bu ömürden sonra iki-üç yaşına değin duygulu çocuklar için yapılır.

Bütün Türkmen anneler, çocuklarını Leyle'yle büyötmüştür. «Nenesi özünü Leyle balam'nan böyük edip» sözü -ki «annesi kendisini ninni yavrum diye büyötmüştür» anlamına gelir- Kerkük'te çok yaygındır...

Leyle örnekleri boldur. Bunlardan birkaçını kitabımızın metin kısmında sunmuşuzdur. Bu arada, tanınmış ses sanatkârı Abdölvahit Küzeçioğlu'nun söylediği normal ezgili bir Leyle havasıyla Kerküklü bir hanımın ağzından derlediğimiz Sazlamağlı Leyle ezgisini özel banda almışızdır.

---

(55) Çocuk dilinde «köpek» demektir.

BESTE HAVASI

Irak Türkmenleri arasında yaygın bir terim olan *Beste* sözü karşılığında Iraklı Araplar umumiyetle *Peste*, Türkiye'de *Halk Türküsü* ıstılahını kullanıyorlar. Usul ve üslup bakımından sade ve basma kalıp biçiminde olan Beste tarzı, Kısa Havalar gurubuna girer.

Bestede sık sık tekrarlanan ve *Dönderme* yâni «nakarat» adı verilen kanat (mısra'), beyit veya dörtlük, Beste'nin kurum yapısını teşkil eder. Bu Döndermelerin tamamı, çok kez türkünün başında ve her zaman da türkü bentlerinin sonunda topluluk tarafından tekrarlanır. Bazan da Döndermenin bir parçası veya benzeri katma sözler, solo halinde türkünün her kanadının sonunda söylenir. Bentlerin başında da çok kez, her türkünün nağmesine yâni lahnine uygun olarak gür ve yüksek bir sesle söylenen «vay vaaay» sözlü nağme yer alır. Usta okuyucuların başarıyla ifa ettikleri bu güzel ses taksimi, türkünün âdeta anahtarı mahiyetindedir⁵⁶.

Bestenin Kerkük'te belirttiğimiz biçimde Döndermeli olarak söyleniş tarzı için açıklamalı küçük bir örnek verelim:

Döndermesinin tamamı,

Altun üzük yeşil kaş
Sallana sallana
Bir öüt abalı dostum
*Kakh gédekh séyrana*⁵⁷

---

(56) Türkiye'de de bazan sanat eserlerinin (şarkı ve türkü) başlarında buna benzer «of ooof» biçiminde bir nağmeye rastlamaktayız.

(57) Üzük: Yüzük. Kaş: Taş. Cüt: Çift. Kakh gédekh: Kalk gidelim.

olan türkünün birinci bendi, dönderme parçaları ve katma sözler, aşağıdaki biçimi almaktadır:

Altundı dişiv seniv ... Sallana sallana
Hubdı yérişiv seniv ... gözel mecburem men
sene

İçmeden sarhoş éder ... Sallana sallana
Bir tek öpişiv seniv⁵⁸ ... Gözel kakh gédekh
séyrana

Altun üzük yeşil kaş
Sallana sallana
Bir cüt abalı dostum
Kakh gédekh séyrana

Ancak Döndermeler her zaman böyle parçalanmamaktadırlar. Sözgelışı, aslında bir İstanbul türküsü olup Kerkük'te de çok sevilen ve Döndermesi yerli şiveyle

Salla salla salla salla mendilimi
Akşam olsun gönder mene sevgilimi

olan Beste'nin bentleri, kendi öz haliyle söylenir. Yâni Döndermenin parçaları, türkünün kanatlarına eklenmez. Dönderme, bütün olarak her bendin sonunda tekrarlanır.

Günümüzde, Döndermenin yerini çalgı heyeti aldığından bunu, sadece türkülerin başında veya sonunda tekrarlamakla yetiniliyor. Eskiden yerli çalgılar iptidai bir şekilde olduğundan ve her zaman takım bulunmadığı için, Beste okuyucusuna bir nefes aldirtmak ve türkünün nağmesini kaçır-

---

(58) Yérişiv: Yürüyüşün. Öpişiv: Öpücüğün.

mamak için Döndermeler, koro tarafından sık sık tekrarlanırdı.

Bestelere, belirli usullerde söylenen Hoyratlar bağlanır. Netekim Muhalif Hoyratı, meşhur «Gün-naz» veya «Şanaz» Bestesiyle, Bêşiri Hoyratı, «Kakh gédekh çaykhanaya» ve «İstanbul'dan çıkhtım yo-la» Besteleriyle söylenir...

Iraklı Arap ses sanatkârları, Besteyi, her zaman Makam ezgisinin sonunda söylerler. En çok Bağdat ve Musul şehirlerinde şöhret bulan Irak'ın eski Besteleri, Arapça sözlü olmakla birlikte Türkmen Besteleriyle de ahenklidirler. Hattâ bazı makamların arkasından Türkçe Besteler de okunduğu bilinmektedir. Netekim Saba Makamını okuyan bir kısım Arap ses sanatkârları, Kerkük'te çok yaygın olan «değirmançı» Bestesini bu makama bağlı olarak söylemektedirler⁵⁹. Eskiden Bağdat Besteleri arasında söylenildiği bilinen «Arabî fellâhi, severem billâhi» ve «nereye gidersin ya beg nereye» gibi Türkçe sözlü ve Türkçe nağmeli türküler rağbet görmekteydi⁶⁰.

Günümüzde, Döndermeleri Arapça sözlü olan bazı Bestelerin Kerkük dolaylarında meydana geldiği bilinmektedir. Bu Bestelerin sadece döndermeleri Arapça sözlerden kurulmakla birlikte asıl nağ-

---

(59) Bu arada Bağdatlı makam okuyucusu yarlığanmış sanatkâr Reşid-el-Konduracı, yarım çağ önce Saba Makamıyla birlikte Türkçe sözlü ve nağmeli olan «Ay havar değirmançı» bestesini plâka okumuştur.

(60) Bakınız: Abdülkerim-el-Allaf, Bağdad-ul-kadime, s. 109, Bağdat 1960.

me, yâni lahinleri Türkçedir. Türkünün bentleri de söz ve nağme bakımından yine Türkçedir... Bu husus, eskiden şark kavimleri arasında karşılıklı anlayış ve samimiyetin bir belirtisidir...

TENZİLE'HAVASI

Dinî havalarımızdan biri olan *Tenzile* ezgisine bir bakımdan Türkü ve Şarkı adını verebiliriz. Eskiden çok kez sözleri değiştirilen Bestenin nağmesi aynile kalıp, bu şekilde dinî münasebetlerde okunan eserlere «Tenzile» adı verilmektedir. Günümüzde yaygın olan Tenzileler, her zaman şarkı ve türkülerden yapılmış doblajlar olmayıp, bazan özel biçimde bestelenmiş yeni eserlerden de meydana gelmektedir. Bu arada, azçok klasik şarkı havalarını da içine almaktadır. Kerkük'te pek yaygın olan «kâr etmez ahım sen gülizare» Tenzilesi, çağımızın başından beri ve daha önceleri sadece tekke ve mev-lüt törenlerinde okunduğu halde, 1956 yılından bu yana saz eşliğinde, türkü biçiminde söylenmektedir⁶¹. Sözleri, beşerî aşkı terennüm etmekle birlikte bu ezginin, Tenzile zümresine girdiği kesinlikle bilinmektedir... Yine dinî olmayan yerli eserlerden «rahmeyle bana yarı elimden ecel aldı» ezgisi de 1925 yılında Kerküklü ses sanatkârı Molla Taha tarafından müzik eşliğinde plâka okunan bir Tenzile'dir... Türk bestekârı Hacı Faik Bey'in Rast makamında bestelediği «nihansın dideden ey mes-i na-

---

(61) Bu şekilde ilk kez, Kerküklü sanatkâr Abdülvahit Küzeçioğlu tarafından Türkiye radyolarında icra edilmiş, daha sonra aynı yol, Irak'ta da tutulmuştur.

zım» şarkısı da Kerkük'te Tenzile tarzına girmektedir⁶².

Tenzile havasını neskiden Kerkük ve Erbil şehirlerinde sanat çevrelerinde büyük değeri vardı. Günümüzde bile ,buralarda daha çok mevlüt törenleriyle tekkelerde zikir halkalarında söylenen Tenzile tarzı, yaygın ve umumidir. Eskiden mevlüt törenleri, adeta birer fasıl heyetini andırırdı. Her makamda bestelenmiş sayısız Tenzile eserleri vardır. Ağızlardan duyduğumuz ve çeşitli cönklerde rastladığımız yerli Tenzilelerin sayısı, Beste yâni Türkülerin sayısından daha çoktur. Bunlar ciddi bir şekilde toplanıp derlenirse, Türk musikisi ve ezgisi için önemli bir gömme (hazine) teşkil eder. Nettekim eski yazma mecmualarda gördüğümüz altmışı aşkın makamdaki Tenzilelerin sayısı bir hayli kabardır. Bunlardan bir kısmının ezgisi, bugün için unutulmuş sayılabilir. Ancak geriye kalan büyük bir kısmı, derlenip değerlendirilebilir. Yeter ki bu hususta bıkkınlık duyulmadan uğraşılsın.

Tenzilelerin çoğunun sözleri, eskiden hep Arapçaydı. Nağmeleriye, Türkçe olup, Arapça karışanları bilinmektedir. Sözleri Arapça olan Tenzilelerden bazıları, son zamanlarda Türkçeleştirilerek

---

(61) Garip bir tesadüf eseri, bu şarkının sözleri -belki bestesi de- tıpkı sözünü ettiğimiz «rahmeyle bana...» Tenzilesi gibi, bir sevgilinin ölümü üzerine söylenmiştir. Kerkük'te halk rivayetlerine göre o Tenzile, kazara öldürülen Lemân adındaki sevgili için söylenmiştir ki bu ad, Tenzilenin metninde de geçer... Şurasını da belirtmek yerinde olur ki Türk ses sanatçıları, sözü edilen şarkının «sana insan değil ağlar melekler» mısra'ında geçen «sana» sözcüğünü yanlış olarak «bana» biçiminde söylemektedirler. Buna delilimiz sözün sıyaki, yâni geliş ve konunun anlamıdır.

söylenilmekte ve böylece halkın gerçek zevki tatmin edilmeye çalışılmaktadır. Bu uğurda tanınmış okuyuculardan Abdülkerim Kölemen, Molla Nüreddin Bakkaloğlu, Molla Abbud Bostancıoğlu, Molla Abdülvahit Türkâlanlı büyük emekler harcamışlardır.

Dinî havalar arasında *İlahi*, *Nait*, *Methiye* ve b... da mevcut olup, bunlardan orijinal olanlarını derlemek ve değerlendirmek, yararlı ve yerinde bir iştir.

HALAY VE OYUN HAVALARI

Bunlar da Beste zümresine giren belirli Türkü ezgilerdir. Ancak bazı oyun havaları sadece saz eserlerinden ibarettir. Netekim Kerkük'te çok yaygın olan ve eskiden «Murtkayı», sonradan «Türkman oyun havası» adı verilen eser bu cümledendir... Bu havalar, en çok davul, zurna ve yahut dümbelek, zurnapa, ney, zilli küçük tef, çarparâ, kaşık eşliğinde icra edilir.

M E T İ N L E R

HOYRAT ÖRNEKLERİ

Açıklama:

Kitabımızda örnek olarak Hoyrat usulleri güftelerinden sadece birkaçını seçtik. Bunlar, en çok plâklara doldurulan ve yahut Bağdat radyosu Türkmence bölümü için bantlara alınan ve yahut da Kerkük televizyonu için fidyoteype kaydedilen (bu arada kısmen de Türkiye radyo ve televizyonları da söz konusudur) oldukça kalıplaşmış yaygın usullerdir. Bunları öğrenip değerlendirmek isteyen meraklıların, haşiye notlarında konu edilen kaynakları izlemeleri gerekir... Metinde, Hoyrat dörtlükleri sol sırayı almaktadır. Sağ sırayı alan satırlar ise, Hoyrat güftelerine eklenen ölçülü katma sözlerdir. Bunlar kısme kalıplaşmış, kısmen de okuyucunun kullanımıyla söylenmiş ekleme sözlerdir.

MUHALİF USULÜ

Bava bugün
Dağlar yeşil boyandı
Kim yattı kim oyandı
Gözlerim ağam
Kalbime ataş düştü
İçinde yar da yandı
Aman aman aman aman aman
aman aman elivden
Hiç bilmem hara gédim
*

Bava bugün
Dağlar dağladı meni
Gören ağladı meni
Gözlerim ağam
Demir zincir kâr étmez
Zilfiv bağladı meni
Aman aman aman aman aman
aman aman elivden
Hiç bilmem hara gédim

Açıklamalar: Bu usulü, Abdülvahit Küzeçioğlu ilk kez yerli müzik eşliğinde «Ya'kubî» plâklarına okumuştur. Numarası SYI olan bu plâk, Kerküklü tüccar Nâil Ya'kubî tarafından 1954'de Amerika'da imal ettirilmiştir... Bu usulü, aynı sanatkâr başka dört-

lüklerle Kemânî Cemil Beşir'in müziği eşliğinde, Ekim 1958'de, 78 devirli, Pakistan malı «Asştarphon» plâklarına da okumuştur. Plâk numarası OJME-811'dir. Aynı tarihte, Abdurrahman Kızılay'la da birlikte karşılıklı Muhalif Hoyratlarını aynı marka OJME-810 numaralı plâğa okumuştur... 1960'larda Türkiye'de de yayılmış olan bu usul, Abdurrahman Kızılay tarafından 45 devirli, Türk malı «Tunç» plâklarına okunmuştur. Plâk numarası HAY-63'tür...

Sözcükler — Bava: Baba. Hara gëdim: Nere gideyim. Kâr etmez: Tesir etmez, bağlamaz. Plâkta «bend etmez» söylenilmiştir. Zilfiv: Zülfün.

BEŞİRİ USULÜ

Bava bugün
Oyan yeri
Seherden oyan yeri
Dönim dinive dönim he bes men özüm
Eeeey eeeey eeeey eeeey öz ağam oğlu
Yüz il sël gelse oymaz
Bir gün ğem oyan yeri
Dede gene yüz il sël gelse oymaz
Valla bir gün ğem oyan yeri
Ey yara yaray yarey yar elivden
Aman aman aman aman elivden
Hiç bilmem hara gëdim

Bava bugün
Seherden sada geli
Zulmı çoh dada geli
Dönim dinive dönim he bes men özüm
Eeeey eeeey eeeey eeeey öz ağam oğlu
Bir ölüm bir ayrılmağ
İkisi yada geli

Dede gene bir ölüm bir ayrılmağ
Valla ikisi yada geli
Ey yara yarey yarey yar elivden
Aman aman aman aman elivden
Hiç bilmem hara gédim

Açıklamalar: Bu usulü ilk kez, başka dörtlüklerle, yarlığanmış Emin Bağvan 1930'larda plâğa okumuştur. Bugün elimizde bulunmayan bu plâğın banda alınmış bir tıpkı kopyası, özel repertuvarımızda duruyor... Bu usulü, aynı ağızla Abdülvahit Küzeçioğlu 1957'de, yukarıdaki dörtlük ve katma sözlerle İsveç malı Chakmakchiphon plâklarına okumuştur. 78 devirli olan bu plâğın numarası CHAC, 127-A'dır... Daha sonra aynı usulü Neriman Altındağ Tüfekçi 1960'larda, Türkiye'de 78 devirli Türk malı Pathe plâklarına (no. PTG-469) okumuştur... Bu orijinal usulü ayrıca İzzeddin Nimet de 1965'lerde Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda almıştır.

Sözcükler: Bava: Baba. Yêri (birinci ve ikinci): Yürü. He: Yalnız, sadece. Bes: Yeter. İl: Yıl. Geli: Gelir. Dad: Feryat, şikâyet.

MUÇILA USULÜ

(Eski ağız)

Dede gene
Saray ögi cenge bakh
Valla
Gül çiçekli renge bakh
Bele
Karşımı hublar alıp
Men serhoş debenge bakh
Akh men yokh sen
Mahsübüvem zalım

Dede gene
Saray kapsında duranlar
Valla
Saçağların buranlar
O bed asıl yara selevin
Ne suçım ne günahım
Odi boynım vuranlar
Akh men yokh sen
Mahsübüvem zalım

✱

Dede geen
Bu hannan
Valla
Kârvan köçer bu hannan
Zilfivi sal dallala
Kurtar meni bu kannan
Akh men yokh sen
Mahsübüvem zalım

Açıklamalar: Bu usulü, en orijinal biçimiyle yarlığanmış Re-
şit Küle Raza'nın sesiyle Mart 1959'da kemânî İlham Merdan ve
arkadaşlarının çalgısı eşliğinde banda almışızdır. Bunun bir
nüshası, tarafımızdan Bağdat radyosunun Türkmence bölümü-
ne verilmiştir. Oradan sık sık sunulmaktadır... Bu usulü, daha ön-
ce 1930'larda Kerküklü (galiba Altunköprülü) Ahmed Biçköle, aş-
ğıda ilk parçasını yazdığımız dörlüklerle, büyük hacimli Odeon
plâklarına (No. X 35350) biraz hızlı olarak okumuştur.

Zalım zalım
Kanara yêrde
Zalım zalım zalım zalım
Kassap kanara yêrde
Nêynim
Öldüm kan alanım yokh
Kaldı kan ara yêrde
Akh men yokh sen
Ğeribivem günde men

Sözcükler: Dede: Baba ve büyük kardeş. Ögi: Önü. Valla: Vallahi. Debeng: Sersem. Mahsübüvem: Mahsubunum. «Zalım» sözü yerine bazen «yegen» de söylenir. Selevin: Söyleyin. Odı: Ha, işte, hemen. Zilfiyi: Zülfünü. Kannan: Kandan, katilden: Kanara: Kasapların kullandığı çengelli mesnet. Nêynim: Neyleyem. Kan alan: Öldürülenin öcünü alan. Ğeribivem: Garibinim.

MUÇILA USULÜ

(Abdülvahit Küzeçioğlu ağzı)

Zalım zalım zalım zalım zalım

Çimeni

Su gögertmiş çimeni

Çöllerde bir lalaydım

Kuparttı yolçı meni

Deryahta balığıydım

Çekti kullapçı meni

Havada bir kuşıydım

Endirdi torçı meni

Dağlarda céyranıydım

Vurdı kör avcı meni

Aaaah oğıl

Büktü küreye koydı

Ğaddar demirçi meni

Ağ gümüşe dönderdi

Kâfir altunçı meni

Gelmişem yar yanınnan

Çi yarı gör çi meni

Akh men yokh sen

Ğeribivem düşgünüvem

Bügünde men zalım

Açıklamalar: Bu usulü, Abdülvahit Küzeçioğlu 1954'te Amerika malı, 78 devirli Ya'kubî plâklarına (No. SY3) yerli çalgı eş-

liğinde okumuştur. 1/10/1958'de de «Böyle bağlar» kanadıyla başlayan dörtlüklerle Pakistan malı, 78 devirli Ashtarphon plâklarına okumuştur. Numarası OJME-806'dır. Bu usulü, Abdurrahman Kızılay da 1960'larda Türk malı Tunç plâklarına okumuştur. 45 devirli olan bu plâğın numarası HAY-63'dür.

Sözcükler: Göğertmiş: Yeşertmiş. Çöl: Kır. Kuparttı: Kopardı. Kullapçı: Çengelle balık avlayan, oltacı. Torçı: Ağla kuş avlayan. Altunçı: Kuyumcu. «Kâfır altunçı» deyimi, 1950 yılından önce Kerkük'teki kuyumcuların hemen hepsinin Yahudilerden müteşekkil olmasından doğmaktadır. Yanınnan: Yanından, ilinden. Çi: İster. Geribivem: Garibinim.

————— O —————

ÜMERGELE USULÜ

(Eski ağız)

E bile nééééynim
Dede gene
Gécenin yarısıdı
Akh akh akh
Yar ümrim varısıdı

Akh akh akh
Ay men vay sen
Ölürem ciger
E bile nééééynim
Dede

Gel felek insaf éle
İnsaf din yarısıdı
Akh akh akh akhırşer

✱

Dede gene
Yüz yara
Egri bitib düz yara
E bile nééééynim
Dede
Namardı bas köskinnen
Merd işine yüz yara
Akhırşer men ölürem ciger

Açıklamalar: Bu usulü, Molla Taha 1925 yılında Baidaphon plâklarına okumuştur. Büyük hacimli olan bu plâğın numarası B. 083828 ve B. 083829'dur.

Sözcükler: Néynim: Neyleyem. Dede: Baba ve büyük kardeş. Ümrüm: Ömrüm. Vay: Vah. Ciger: Evlat. Egri: İğri. Köskinnen: Göğsünden. Akhırşer: Akıbeti fena olan kimse.

— O —

ÜMERGELE USULÜ

(Yeni ağız)

E bile néynim
E bile gene
Biz üç kardaştıh bir ana
Sıkhılmıştıkh bir khana
Ağa néynim e bile néynim
Paşa néynim dede néynim
Dede gene bu zalım
Felek bir tepme çaldı
Attı her birmizi bir yana
Ağa néynim Paşa néynim
E bile néynim

✱

E bile gene
Dalda yêri
Ol bûlbûl dalda yêri
Ağa néynim e bile néynim
Dede néynim Paşa néynim
Dede gene bu zalım
Felek bir yêri yıkhsa
Bırakhmaz dalda yêri
Ağa néynim Paşa néynim
Dede néynim

Açıklamalar: Bu usulü, Abdûlvahit Küzeçioğlu 1/1/1958 tarihinde 78 devirli Pakistan malı Ashtarphon plâklarına Kemânî Cemil Beşir'in müziği eşliğinde okumuştur. Plâk numarası OJME-808-809'dur. Sanatkâr, bu usulün ardından İdele usulüyle bir Hoyrat da okumuştur... Günümüzde, gençler hep bu ağız benimsemişlerdir. Zaten de bu ağız, orijinal biçiminden pek uzaklaşmamıştır. Katma sözlerin sonunda bazen «Elimde degi (değil) nêeynim» sözünü söylerler...

Sözcükler: Tepme çaldı: Tekme vurdu. Yêri (birinci ve ikinci): Yürü.

— O —

YETİMİ USULÜ

Bavam bavam
Yaralılar
Yaralılar
Dertliler yaralılar
Dedevem évi kharap
Ay aaaay bavam
Tebibi bırda buldım
Gözüm ağam
Yığışsın yaralılar
Dedevem évi kharap
Akh men bre akh men

Akh men yokh sen
Yéngi cambaz olıpsan
Dedevem évi kharap
✱

Bavam bavam
Yarada ne var
Yarada ne var
Tebib çokh yaradana var
Dedevem évi kharap
Akh aaaah bavam dedem
Yaradanım yar olsa
Gözim ağam
Bunca yarada ne var
Dedevem évi kharap
Bre akh men dede yokh sen
Nişin bele zalım olıpsan
Dedevem dedem

Açıklamalar: Bu usulü, yarlığanmış İzzeddin Ni'met 1960'lar-
da Bağdat radyosu Türkmence bölümü için yukarıdaki sözlerle
banda okumuştur... Genç ses sanatkârı Fahreddin Ergeç de 1960
yılında aynı usulü, başka dördlüklerle 45 devirli, İngiliz malı
Ashtarphon plâklarına (No. EJB-1) az değişik bir ağızla okumuş-
tur.

Sözcükler: Bavam: Babam. Dedevem: Büyük kardeşim. Yën-
gi: Yeni. Cambaz: At alıp satan kimse. Nişin: Niçin. Bele: Böyle.

İDELE USULÜ

Gözim gene
Bağçayam baram sene
Mine boylım
Héyvayam naram sene
Evi yanmış

Gévliv hiç fikretmesin
Öz ağam oğlu
Ölince yaram sene
He néynim
Gözüm gene évi kharap
Can çıkhma dos gelince
Göreğ ne diyer ağlar
Bülbül ağlar gül açmaz
Vérandı beşe bağlar
Torpakh onun başına
Bed asıla bél bağlar
Gel gel ağam ey gel
Gülim ey gel ağam
Gel gel zulım gel ağam gel
Mene zulmeden öz begim

Açıklamalar: Bu usulü, rahmetli Reşid Küle Raza'nın sesiyle Mart 1959 tarihinde Kemânî İlham Merdan ve müzik arkadaşlarının çalgısı eşliğinde özel banda almışsıdır. Bunun bir nüshası, tarafımızdan Bağdat radyosu Türkmence bölümüne verilmiştir. Oradan ara sıra sunulmaktadır.

Sözcükler: Mine: Sapı düzgün güzel bir çiçek; «mineçiçeği» olmak ihtimali var. Hêyvayam: Ayvayım. Gévliv: Gönün. He nêynim: Ya neyleyem. Bele: Böyle. Torpakh: Toprak.

YOLÇI USULÜ

Ağam ağam ağam ağam ağam
Oy ağam
Yatmamışam oy ağam
Gem yükine dayacağam
Eeeey eeeey
Alem şirin yukhuda
Men aşkıvden sayağam

Men derdivden sayağam
Gel di gel ağam
Di gel pašam di gel
Men özim ziylemirem
Derd derde deger ziyler
Ağam ziyler .paşam ziyler
Di gel gözlerim ağam

✱

Çağırdım çağlar oldı
Didem kan ağlar oldı
Eeeey eeeey mine boyılım
Hammı yarın aşkınnan
Meskenim dağlar oldı
Néynim néynim
Di gel ağam gel gel
Ğeribem yol tanımam
Öziv bezen öziv düzen öviz gel
Mene zulméden öz ağam oğlı

Açıklamalar: Bu usulü ilk kez Abdülvahit Küzeçioğlu 1957 yılında 78 devirli, İsveç malı Chakmakçıphon plâklarına okumuştur. Numarası chac. 126-A'dır. Abdurrahman Kızılay da 1959 yılının başında 78 devirli Pakistan malı Ashtarphon plâklarına okumuştur. Numarası OJME-1093'tür... Her iki sanatkârın da «Yol-çı» adını verdikleri bu usul, aslında «İdele» usulünün az değişmiş biçimidir.

Sözcükler: Oyağam: Uyanığım. Yukhuda: Uykuda. Aşkından: Aşkıyla. Sayağam: Uyumamış haldeyim. Ziylemirem: İnlemiyorum. Hammı: «Happı» da söylenir, «hep» demektir. Ğeribem: Garibim. Öziv: Özün, kendin.

DARMANKAHA USULÜ

(Eski ağız)

Ülen ülen ülen ülen ülen
Dağlar sende bir hal var
Ağam, dede gene
Bir elif var bir dal var
Yareeeey yare yareeeey yarey
Yare yare yareeeey, dede
Yar bizden küsti gétti
Yarey yare yareeeey, dede
Koyma gétsin çokh yalvar
Yareeeey

✱

Dede gene
Tiken güle
Eeeey, ülen, aaaah
Sarmaşıp tiken güle
Aaaay özbegim, dede gene
Alem gözin tikipti
Men gözim tiken güle
Yare yar
Yare yarey yare yareeeey

Açıklamalar: Bu usulü, yarlığanmış Molla Taha 1925 yılında Baidaphon plâklarına okumuştur. Büyük hacimli olan bu plâğın numarası B-083830 ve B-83831'dir.

Sözcükler: Ülen: Ulan, oğlan. Tikipti: Dikmiştir, devamlı olarak terkiz etmiştir.

DARMANKÂHA USULÜ

(Kadın ağzı)

Aaaah, aaaah ay ay aman elivden
Babam
Yatmışıydım oyandım
Evi yanmış
Çem yükine dayandım
Men sene hayran
Babam
Alem şirin yukhuda
Men hara gëdim elivden of
Aaaay aaaay ay aaaay babam néynim
Alem şirin yukhudaymış
Men derdimnen oyandım
Ay aay ay elivden of
Baaaaba baba kurban
Aaaa babam ay dedem
Babam sene kurban of
Aaaah aaaah aaaah
Ay aman aman elivden

Açıklamalar: Bu usulü, tanınmış Iraklı ses sanatkârı Sıd-
dika-el-Mollaya 1925'lerde, yukarıda yazdığımız dörtlük ve kat-
ma sözlerle Baidaphon plâklarına okumuştur. Büyük hacimli olan
bu plâğın numarası B-084903'tür. Sanatkâr, okuduğu bu ezgiyle,
Hoyrat havasının kadın saynağına (hancere) uygun olmadığı gö-
rüşünün aksini ispat etmektedir. Ancak, bu kadının tok ve dol-
gun sesi, normal kadın sesleri içinde bir istisna teşkil eder... Bu
sanatkârın okuduğu ağız, Molla Taha'nınkinden farklıdır.

Sözcükler: Yukhuda: Uykuda. Hara: Nere. Gëdim: Gideyim.
Oyağam: Uyanığım.

MAZAN USULÜ

Baba bugün
Yarı ğem
Sarardıptı yarı ğem
Ay yar ay yar ay yar ayar
Valla
Bir güne men düşmişem
Ey éy éy éy umudım güzel
Yarı dertti yarı ğem

※

Baba
Yardı ğem
Deldi bağrım yardı ğem
Ay yar ay yar ay yar ayar
Valla
Vafalı yar ararsav
Ey éy éy éy umudım güzel
En vafalı yardı ğem
Ay yar ay yar ayar

Açıklamalar: Bu usulü, Urfalı Mehmet Özbek 1973 yılında 45 devirli Türk malı Çimenplâk'a okumuştur. «Vurma zalım» filminden alınan bu plâğın numarası B-12'dir. Hoyratın dörtlükleri, günümüzde yazılmış eserlerdir... Bu usulü, aynı ağızla ve başka dörtlüklerle Sami Celâli ve Enver Asker de Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için banda almışlardır.

Sözcükler: Ğem: Gam, keder, Sarardıptı: Sarartmıştır. Dertti: Derttir.

— O —

MATARI USULÜ

(Hurmatı ağzı)

Bağlamadı
Bağlamadı kurban
Yazmadı bağlamadı

Bille gene
Yar meni yaraladı
Hay havar
Bir dönüp bağlamadı
Oy ooooooy néynim
Bille gene
Herkesçin yaş töken yar
Menimçin ağlamadı
Yare yarey yarey yare yarey yarey
Yar elivden hara gédim

Bille gene
Ağ girme kir kaldırı
Kurban
Bişginler sır kaldırı
Ooooooy oooo oooo oy néynim
Bille gene
Darılma yıkhsa felek
Gözlerim
Bir yıkhsa bir kaldırı
Yare yarey yarey yare yarey yarey yarey
Yar elivden hara gédim

Açıklamalar: Bu usulü, Ekrem Cafer Tuzlu, günümüzde yazılan dörtlüklerle Bağdat radyosunun Türkmence bölümü için banda okumuştur... Daha önce Tuzhurmatılı yaşlı sanatkâr Hacı Ali Merdan Miye de bunu, eski dörtlüklerle Bağdat radyosu için banda okumuştur.

Sözcükler: Bağlama: Köylü kadınların büründükleri renkli, yünlü ihram. Sözcüğün sonundaki «dı» eki «dır» ın karşılığıdır. Bille: Billah. Bişgin: Olgun kişi. Kaldırı: Kaldırır, saklar.

MATARI USULÜ

(Kerkük ağzı)

Aaaah ülen
Karaçukh üsti bağlar
A dedem
Bülbül güliyiçin ağlar
Geeeel
Gözlerivde cadı var
Umudım
Bakhtıhça dilim bağlar
Gel umudım di gel
Men ğeribem öziv gel

✱

Aaaah
Gilap kim sepebili
A dedem
Gévil kim yapabili
Sakhlansam dost koynında
Ay umudım
Kim meni tapabili
Ay ülen ay elivden
Ay aaaay ah oğıl

✱

Bava
Gilap men sepebillem
Gel a dedem
Gévil men yapabillem
Sakhlansav dost koynında
A dedem
Men senj tapabillem

Ay ay ay elivden
Ay aaaay ah oğıl

Açıklamalar: Bu usulü yarlığanmış Osman Teplebaş 1960'lar-
da Kemânî Cemil Beşir'in çalgısı eşliğinde Bağdat radyosu Türk-
mence bölümü için banda okumuştur. Bunda Hurmatı Matarının
tesiri kuvvetle görülmektedir. Hakiki Kerkük ağzını yarlığanmış
Reşid Küle Raz'yla usta ses sanatkârı Mustafa İlik, özel bant-
lara okumuşlardır.

Sözcükler: Karaçukh: Erbil il sınırını içinde meşhur, geniş bir
dağın adı. Dedem: Büyük kardeşim. Gilap: Gül suyu. Sepebili:
Serpmesini bilir. Tapabilir: Bulabilir. Gêvil: Gönül.

— O —

MATARI USULÜ

(Asli Kerkük ağzı)

Aaaaakh
Gözi kem
A dedem
Kiprigi çokh gözi kem
Aaaaakh
Men dertli yar gezepli
Umudum...
Néce yara gözikem
Eeeeey ay havar
Havara gelsev navar
Bava
Gelip kurban béyramı
Ağam...
Kurbanıv olsam navar

✱

Deeeem
Yaralı canım
A dedem...
Dertli yaralı canım
Deeeem

İzrayıl gét işive
Hay havar...
Geli yar alı canım
Eeeey havar havar
Kurbanıv olsam navar

✱

Deeeem
Dağıd üzden
Zilf öper kâğıd üzden
Gülim...
Zihnim bele kor olup
Ay havar...
Fark étmem dağı düzden
Ay havar havar havar
Yanıma gelsev navar
Aaaaah
İlde bir geli kurban béyramı
Hay havar...
Kurbanıv olsam navar

Açıklamalar: Bu en orijinal Kerkük Matar Hoyratını, ünlü çağırıcı Mustafa İlik, 9/3/1978'de Suphi Saatçı'nın düzenlediği bir törende banda okumuştur.

— O —

KESÜK USULÜ

Minmişem Nûh gemisine
Akh, yuvav dağılsın
Korkhıram gemim sına
Néynim.. Daaaaad
Felek biçinçi salıp
Ümrimin zemisine
Néynim... Maral akh... Daaaaad
Naçaram. Da aaaa aaaad

✱

Deeeem
Felegin bir günü var
Kösğinde (akh) düğünü var
Néynim. Daaaaaad
Gel bugüne (akh) şükréyle
Bunnan beter günü var
Maral akh daaaa aaaa aaaad

Açıklamalar: Bu usulü, Sıma Berber 1960'larda Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur.. Daha önce 1930 sıralarında Kerküklü (galiba Altunköprülü) Ahmed Biçköle, bu usulü «Mene çağır diyeller», «Çağırdığım hudadı», «Güle can vêer», «Bu dağda meni» kanatlarıyla başlayan dörtlüklerle Odeon plâklarına okumuştur. Büyük hacimli olan bu plâğın numarası X-35348'dir... Günümüzde Bağdat radyosundan dinlemekte olduğumuz Şükür Hayara'nın ağzı da bunun tıpkı bir benzeridir... Kesük usulünün en orijinal biçimini yarlığanmış Mustafa Kalayı'nın sesiyle özel bantlardan izlemekteyiz.

Sözcükler: Korhıram: Korkuyorum. Biçinçi: Hasat işini yapan kişi. Zemi: Tarla. Kösğinde: Göğsünde. Bunnan: Bundan.

KESÜKMATAR USULÜ

Im bava
Yaralarım
Im dede
Dertlerim yaralarım
Akh akh, akh elivden oğıl, bava
Tebib gétsin yar gelsin
Vay elivden, bava
Men diyim buralarım
Gülim ay ay daaaaaad
✱

Bava
Yüz mennen
Dede

Rakıb şeriv yüz mennen
Akh akh, akh akh elivden oğıl, bava
Gem yardan vafalıdı
Dede
Hiç çevirmez üz mennen
Zulum ay ay daaaaad
*

Bava
Sakı piyalav dolsa navar
Vay elivden. Dede
Dolsa boşalsa navar
Zulum ay ay daaaaad. Bava
Bir merd hasta düşünce
Yüz namerd ölse navar
Gülüm ay ay daaaaad

Açıklamalar: Bu usulü, rahmetli Osman Teplebaş 1960'larda Bağdat radyosunun Türkmence bölümü için Kemanî Cemil Beşir'in çalgısı eşliğinde banda okumuştur.

Sözcükler: Bava: Baba. Dede: Baba ve kardeş. Yüz mennen: Sav benden. Üz: Yüz, Navar: Ne var, ne olur.

— O —

KÜRDO USULÜ

Aaaaakh
Baba bugün
Dişte gör
Khıyalda gör dişte gör
Aaaah gözlerim
Düşenin dostı olmaz
Kölev olım
İnanmazsav düş te gör
Eyleme zulmı sen eyleme eyleme
Gündi geçer ağlama
Bu kapını bağlıyan khudam

Labud açar ağlama
El alem allar girip
Sen kareler bağlama

✱

Aaaakh, bava bugün
Düşennen al
Yıkhılıp düşennen al
Aaaakh gözlerim ağam
Bir dertlinin darmanın
Kölev olım
O derde düşennen al
Di gel gülim zulmı sen éyleme
Gündi géçer ağlama
Bu kapmı bağliyan Khudam
Labud açar ağlama
El alem allar girip
Sen kareler bağlama

Açıklamalar: Bu usulü, Abdülvahit Küzeçioğlu 1958'in Ekim ayında 78 devirli Pakistan malı Ashtarphon plâklarına (No. OJME-812) okumuştur... Aynı ağızı Abdurrahman Kızılay, önce 1959 yılının başında yine Ashtarphon plâklarına (No. OJME-1092), sonra 45 devirli Türk malı Mahzunî plâklarına (No. MP-110) okumuştur... Bu usulü, aynı ağızla, aslında ünlü ses sanatkarı bestekâr Ali Merdan Leylanlı 1935'lerde 78 devirli Sodwa plâklarına başka dörtlüklerle okumuştur.

Sözcükler: Dış: Düş, rüya. Kölev olım: Kölen olam. Gündi: Gündür, zamandır. Düşennen: Düşen kimseden.

————— O —————

NOBATÇI USULÜ

Nalan nalan nalan nalan
Bava bugün
Gene girdiv ağı sen
Kareni sen ağı sen

Gözlerim
Eeee ah aaaakh aaaakh khayin
Uçurttıv bülbülleri
Véran éttiv bağı sen
Kıl tekin inceldipsen
Menim tekin dağı sen
Vay vuuuuuy vuuuuuy
Gülim ağam mene gel
Vay vuuuuuy vuuuuuy

✱

Dede gene
Giripsen kareleri
Sökipsen yaraları
Gözlerim
Eeee akh aaaakh aaaakh khayin
Bir esmerden bir gözel
Bozıkhtı araları
Yokhtı bir ehl-i suvab
Barıştırsın buları
Vay vuuuuuy vuuuuuy
Gülim ağam mene gel
Vay vuuuuuy vuuuuuy

Açıklamalar: :Bu usulü, Abdülvahit Küzeçioğlu Temmuz 1959' da '78 devirli Pakistan malı Ashtarphon plâklarına okumuştur. Numarası OJME-1082'dir... Bu usulü, ayrıca Reşid Küle Raza'nın sesiyle Mart 1959'da başka dörtlüklerle, Kerküklü Kemânî İlham Merdan ve saz arkadaşlarının çalgısı eşliğinde özel banda almışızdır. Bunun bir nüshası, tarafımızdan Bağdat radyosu Türkmençe bölümüne verilmiştir... Bu usulü, Osman Teplebaş da 1960'larda Kemânî Cemil Beşir'in çalgısı eşliğinde aynı radyo için banda okumuştur.

Sözcükler: Girdiv: Giydin. Tekin: Gibi. Mene: Bana. Esmerden: Esmerle. Bozıhtı araları: Birbirlerine küskündürler. Yohtı: Yoktur. Suvab: Sevap.

KARABAĞI ÖRNEKLERİ

— 1 —

Düşti bécare gévil ateş-i hicrana gene
Od tutup yandı gévil döndi kana gene
Dönmeseydi gévil kana gene
Dönseydi gül çehre-i handana gene
Seniv ruh-i revana zilfiv
Olmuşam heste bugün
Kalmışam çöllerde Handana gene
Doldırdı aşk badasın
Eyledi divana gene
Aman aman ey dad
Ölirem ey bala
Ay bala

Açıklamalar: Bu havayı, rahmetli Reşid Küle Raza'nın sesiyle Mart 1959'da Kerküklü Salahaddin Aziz Bezirgân'ın Cümbüşü eşliğinde özel banda almışızdır. Bunun bir nüshası Bağdat radyosu Türkmençe bölümüne verilmiştir ki buradan ara sıra sunulmaktadır.

Sözcükler: Gévil: Gönül. Zilfiv: Zülfün. Çöllerde: Kırlarda, sahralarda.

— 2 —

Gör néce zilfiv kimin cana perişan olmuşam
Firkat-i ruyında (billah) zar-u giryan olmuşam
Kâfirem Gebrem Yahudam her neyem
Bes ser-i kûy-i nigâra indi revan olmuşam
El getürdim yardan hazret-i Adem gibi
Cânâ peşiman olmuşam
Aman aman ay dad aman ay yar

Açıklamalar: Bu havayı yine Reşid Küle Raza, özel bandlara okumuştur.

Sözcükler: Néce: Nice, nasıl. Zilfiv kimin: Zülfün gibi. Kâfirem: Kâfirim.

Dünen géce bakhtım pervananın nalasına
Tâki görem ne söyliyor men mihribasına
Her kim ölse (şah gülüm) rahmi gelmez öz
bénevasına

Aman aman aman ay dad
Aman aman aman ay dad
Ölirem ay bala güzel oğlan
Aşık olan hemişe bağlanmasun gerek
Yar küçesinde can vére öz aşinasına
Kimdi yéten cihanda yar safasına
Koyma yanım can cahasına
Na'let gele gözellerin bébafasına
Aman aman aman ay dad
Aman aman aman ay dad
Ölirem ay bala güzel oğlan

Açıklamalar: Bu havayı da Reşid Küle Raza'nın özel bantlarından derlemiştir.

Sözcükler: Dünen: Dün. Ölirem: Ölüyorum. Bala: Küçük, yavru. Kimdi: Kimdir, kim ola. Na'let: Lânet. Bébafa: Bi vefa, vefasız.

— O —

DİVAN ÜRNEKLERİ

— 1. —

Aaaakh oğıl, akh
Tazarru' eyle dilden padişahi lâ yezal'e sen
Merdüm-i nâdâne yalvarma
Sakın birahm olan cellâd-i hun efşâne yalvarma
Oğıl.
Züleyha tühmetiyle çünkü bend oldın bu zindane

Aaaay esmerim havasına.
Aaaakh azizim azizim aaakh
Aziz-i Mısr olursan Yüsüfüm zindane yalvarma
Ağam paşam gülüm ümrim aaaay
O şaha arzuhal etmekse maksudun nezâketle
Reis(i) kâre yalvar kâtib-i devrane yalvarma
Ay aman esmerim havar

Açıklamalar: Bu Divanı, tanınmış ses sanatkârı Ali Merdan Leylanlı 1935'lerde plâğa okumuştur. Divana bağlı olarak, sonda şu Kerkük Türküsünü söylemiştir:

Yüksek minaradan attım kendimi
Çokh aradım bulamadım dengimi
Konca gülden aldım yarın rengini
Serimi sêvdaya salan bir gözel
Ah yaman bir gözel

Divanda geçen «merdüm-i nadana yalvarma» sözü, aslında şair Vehblî Kadim'in olan gazelin

Sadakat sahibi ahabına arz eyle ahvalın
Tuz etmek hakkı fehmi etmeyen nadane yalvarma

beytinin ikinci kanadından alınmıştır.

— 2 —

Yare yarey yarey yarey yarey yarey
Gülüm di gel .
Men seni séveni néce gün néce ay néce ildi
Oğıl (zalım).
Sen meni aldattıv bu sende néce dildi
Hayranıv olım.
Yanağının dört bir atrafı penbe-i ala güldi
Öpsem öldiriller öpmesem öllem (aman)
Bu nasıl zulüm işti, hiç bilmem hara gédim
Gülüm di gel béyramlaşağ bugün şanlı béyram
günidi

Her kabahat mendeyise, ala göz, çatma kaş,
Alma yanağ, kaytan dudağ cümlesi sendedi
Sene kurban ki gözim
(he bes men ne dëdim)

Açıklamalar: Bu havayı, Abdülvahit Küzeçioğlu ilk kez Ekim 1958'de 78 devirli, Pakistan malı Ashtarphon plâklarına Kürde Hoyratıyla bağlantılı olarak okumuştur. Plâk numarası OJME-815, 816'dır. Daha sonra bunu, Türkiye radyoları için banda okumuştur. Çok yaygın olan bu ağız, Urfa'lı ses sanatkarı Mehmet Özbek de aynı biçimde Türkiye radyoları için 1970'lerde banda okumuştur. Divana bağlı olarak okunan Kürde Hoyratının sözleri şöyledir:

Dede gene
Men dayanım
Aç sinev men dayanım
Bele
Kerem aşkınnan yandı
Kölev olım
Umut var mende yanım
Can dëdim dert kazandım
Bunı buldım fayda men
Gelip katlime farman
Gëderem bu vayda men

✱

Dede gene
Yar dayansın
Ey maral
Sineme yar dayansın
Men yandım aşk odına
Kölev olım
Tutuşsın yar da yansın
Aaaakh can dëdim dert kazandım
Bunı buldum fayda men
Gelip katlime farman
Gëderem bu vayda men

Küzeçioğlu ve Özbek'in radyoda söyledikleri yukarıdaki katma sözlerin yerine, sözü edilen plâкта şu sözler geçer:

Aaaakh akh
He dēdiv senivem seniv
Koynıvda bu yad nedi
He dēdiv ağa menem paşa menem beg menem
Köyüvde bu dad nedi
He dēdiv malım mülkim emlâkim
Hiç dēmediv ölüm var

Sözcükler: Sēveni: Seveli. Nēçe: Kaç. İldi: Yıldır. Öllem;
Ölürüm. İşti: İştir. Günidi: Günüdür. Hara gēdim: Nere gideyim.
Ki: İki. Vayda: Musibet içinde. Senivem: Seninim. Yad: Yabancı.
Nedi: Nedir. Emlâk: Mülkler.

— 3 —

Dört kitabı bir bilen olsa sıdk ile hakkın tapar
Dēvşirir yüz bin çiçekten yuğurur ma'cün yapar
Zerreyce aklı olanın aradan hisse kapar

✱

Bugün béyram diyeller îd-i mübarek günüdi
Gel dostum dertleşēğin
Her kabahat mendeyise, ala göz, kaytan dudağ,
Khıyar bilek, al yavağ, mavı dakika sendedi
Az buçuğ esmerim kadav men alım

Açıklamalar: Bu havayı, rahmetli Reşid Küle Raza'nın sesiyle,
yerli müzik eşliğinde Mart 1959'da özel banda almışımıdır. Bunun
bir nüshaı, tarafımızdan Bağdat Radyosu Türkmence bölümü-
ne verilmiştir, oradan ara sıra sunulmaktadır.

Sözcükler: Tapar: Bulur. Diyeller: Derler. Dertleşēğin: Dert-
leşelim. Yavağ: Yanak. Dekka: Dövmе, sunî ben.

— 4 —

Bir esmeri séverdim adını bilmeziydim
O da meni kannan séverdi kadrini bilmeziydim
Oturdıkh bir mecliste diz be diz öpmeğe
kıymazıydim

Ayrıldım gül üzinnen 'tapsaydım ölmeziydim
El koyar hançer üste kasd éder benim bu
şirin canıma

Açıklamalar: Bu havayı, Reşid Küle Raza özel bandlara okumuştur. Her zaman Divan tarzında söylenen bu manzumeyi Yünüs Mahmüd Erbilli, Bağdat radyosu için Bayat (beyatî) makamında, Gazel tarzında okumuştur.

Sözcükler: Cannan: Candan. Üzinnen: Yüzünden. Tapsaydım: Bulsaydım.

— 5 —

Lâleler mey içmeden sakı doldır badayı
Öyle sermestim ki idrâk etmezim dünya ve mâ
fihâ nedir
Men kimem sakım olan kim mey-ü sahbâ nedir
Gezerem mecnun misali okhura bulbul misali
Mene diyeller ol ğerib igid divanedir
Bulbul güle néce feryad gül bulbule
néce hasret
Kadav men alım

Açıklamalar: Bu örneği Reşid Küle Raza ile Mehmed Gül-boydan özel banda almışızdır.

Sözcükler: Men kimem: Ben kimim. Mene diyeller: Bana derler. Igid: Yiğit.

— 6 —

Ey zalım felek
Seher oldu alem kahar işine kârına
Men de kaldım bu fâni dünyanın vayına
Dosta gelen kada düşsin rakıb canına
Yükim cevahir daşıldı enmem muncığ hanına

Az bucuğ esmerim kadav men alım
Aslı sarraf olmıyan zanneder her daşı bir incidi
Kendi öz kadrin bilmiyen yolda yoldaşın incidi
Gehte bir hayranıv olım

Açıklamalar: Bu divan örneğini Rahmetli. Mehmed Gül-boy'dan özel banda almışımıdır.

Sözcükler: Vayına :Musibetine. Daşıdı: Taşıdır. Muncıg: Bon-cuk. Incidi (birinci): Incidir. Incidi (ikinci): Incidir. Gehte bir: Ara sıra.

— 7 —

Ay ilahi
Urfa sertti alınmaz..... alem
Dibi daşı delinmez..... Ey eeeey
Bes men yar kime diyim
Ay ilahi
Urfanın gözelleri..... Alem
Hiç bir diyarda bulunmaz
Kölen fidan men olım

✱

Ay ilahi
Ketten köynek avrışimnen işleme...Alem
İşlersev kolların dar işleme..... Ölim var
Egildim bosasın alım..... Alem
Çokh yalvardı al yavakhtan dişleme
Hayranam khallarıva ah

✱

Ay ilahi
Leylini gördim la'l dağınnan geli
Zilfleri tél tél olıb sol u sağınnan geli..... Alem
Selevin attarlara tükân kurmasının
Yarımın la'l badam kokhsı bukağınnan geli
Gülim di gel oğl

✱

Ey zalım
Seher oldı bülbul kondı dallara
Ğem ey
Şıfay-i afiyet ver heste-i bed hallara
Dosta gelen kada düşsin rakıb canına
Eeeey eeeey
✱

Ay ilahi
Men seni séveni néce ildi... Zalım
Aldattıv meni néce dildi
Hayranam khallarıva oğıl
Yanağlarıvın atrafı kahveyi pembe güldi
Ülen, alem
Öpmesem öllem öpsem öldiriller
Söyler igid ğerib divanedir
Bes men yar kime diyim gel
Gel dostım béyramlaşağ..... Aaaay
Her kabahat mendeyise, al yavağ khıyar bilek
Mavı dakika sendedi
Hayranam khallarıva oğıl

Açıklamalar: Bu Divan havasını, Rahmetli Osman Teplebaş, Bağdat radyosunun Türkmence bölümü için 1960'larda Kemânî Cemil Beşir'in çalgısı eşliğinde banda okumuştur.

Sözcükler: Daştı: Taştır. Köynek: Gömlek. Avrişimnen: İbrişimden, ipekten. Yavahtan: Yanaktan. Geli: Gelir. Tükân kurması: Dükkân açması. Bukağ: Gerdan. İldi: Yıldır. Öllem: Ölürem. Bes: Yâ. Dekka: Dövme, yapma ben. Khallarıva: Benlerine.

— 8 —

Ay ilahi
Kimsem yokhtı meni sorsın köçerden
Kalbim ağlar üzim güler naçardan
İstirem bir of çekim göşe-i cigerden
Bütün şehre salım velveleyi

İlahi kıl inayet şu gönlümün ğemi var
Öterem bülbül misali çün bahar eyyamı var
Noş éden gelsin beri elimde aşkın camı var
Üçler béşler yeddiler Şamda kırkhlr dağı var

Açıklamalar: Bu örneği de yarlığanmış Osman Teplebaş'ın sesiyle özel banda almışımıdır.

Sözcükler: Yokhtı: Yoktur. Köçer: Göçebe. Üzim: Yüzüm.
Ğem: Gam, keder. Noş éden: içen.

— 9 —

Bir ağaç kâmil olanda iptida daldan kurur
Kurbanam o dallara suyu kudretten gelir
O ağacın barı yakuttur ye zümrüd yen de dür
Gehte bir hayranıv olım kadan men alım
Kölen men olım oğıl...

Açıklamalar: Bu Divan örneğini Sıddık Bende Gafur'dan almışızdır.

Sözcükler: Kâmil: Olgunluk çağında olan. Ye: Ya. Yen: Yahut.
Gehte bir: Ara sıra.

— 10 —

Yare yarey yare yare yare yareeey
İlahiden bir sévda endi serime
Ne yaman vakhta vurdı (bu zalım felek) benim
perime

Eeee bes men ne édim
Eeeey aaaay aaaah
Küçük yaştan sévdiğim indi gelmez yanıma
Aaaaakh akh

El koyar hançer üste kasd éder benim bu şirin
canıma

Akh men ne édim

Açıklamalar: Bu Divan örneğini, usta çağırıcı Mustafa İlik, çok orijinal biçimde özel bantlara okumuştur. Bu ezgi, tam manasıyla

bir Kerkük Divan tarzıdır. Sanatkâr, buna bağılı olarak Kürde Hoyratları da söylemiştir. Yukarıdaki güftede geçen «küçük yaştan» sözü yerine «uşağ çağdan» sözü daha yaygındır.

Sözcükler: Endi: İndi. Bes: Ya. İndi: Şimdi.

— 11 —

Bağlavin zincirleri kaçmasın divaneler
Mullalar camiye kapandı çöl kaldı méyhaneler
Devrişe tek ye vérildi serhoşa méyhaneler
Bülbüle gülşen vérildi bayğuşa véraneler

Açıklamalar: Bunu, Mehemed Ahmed Erbilli Bağdat radyosu için banda okumuştur.

Sözcükler: Çöl: Tenha, boş. Devriş: Derviş.

— 12 —

Yare yarey yarey akh yarey
Gözleriv şor éyleme günde bin can öldiri
Kaşlariv cellad misalı vérmez aman öldiri
Dosta gelen kadalar gelsin yadlar başına
Aaaakh gülüm vay
Destursuz girme bağa seni bağvan öldiri
Mevlâm seni üryan yaratmış dakhi üryan öldiri

Açıklamalar: Bu Divan ezgisini de önce Fayık Naccar, sonra Mehemed Ahmed Erbilli, Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için banda okumuştur.

Sözcükler: Gözleri şor (tuzlu) eylemek: Bir nevi göz sürmek. Öldiri: Öldürür. Yadlar: Yabancılar. Bağvan: Bağcı.

Buraya değin sunduğumuz Divan örnekleri, günümüzde çok yaygın olan ağız ve güftelerdir... Bunların dışında kalan daha başka Divan örneklerine az çok raslamak mümkündür. Netekim aşağıya aldığımız örnek bu babattandır.

Dembedem cevri-ü sütemdir ol bana kasdın yeter
Hâk-i pay oldum döşendim sen kadem bastın yeter
Hışma gelmiş gücenmiş deme yar kederlidir
Efendim aman

Açıklamalar: Bu Divanı yarlganmış Erbilli Hacı Veli Kahveci, her zaman

Yayık yaydım kolım şişti
Kolımnan kolbağım düşti

Türküsüyle birlikte söylerdi. Kendisi, Kerküklü sanatkâr Mehemed Çulboyun'un arkadaşı ve meslektaşısı idi... Bu Divan havasıyla sözü edilen Türküyü, günümüzde aynı ağızla söyleyen sanat meraklısı sayın Muhtar Reşad Sâlihî, bu hususta infirat etmektedir.

— O —

KEREM ÖRNEKLERİ

— 1 —

Ay ağalar
Şohım deresinnen endi céyranın sürisi
Süriden ayrıldı céyranın birisi
Aman Allah
Avçı vurmış hoş étmiş nergiz derisi
Kaç kuzılı céyran yad avçı geldi

✱

Aman Allah
Avçı vurmış al kanın beyaz toppuğına sındırmış
Mor çiçekleri ala gözine kondırmış
Oh atmış avçı gévlin yandırmış
Kaç kuzılı céyran yad avçı geldi

✱

Ay ağalar
Zal olur da avçıların tarası
Koltığınnan vurmış sızlar yarası

Ay halık

Néçe bin Lokman gibi cerrahlar geldi bulamadı
çarası

Kaç kuzulu ceyran yad avcı geldi

✱

Ay ağalar

Anadan babadan tobalıydım gétmiyeydim bu
ceyranın avına

Ay halık

Felek meni saldı bu nazik dilberin davına

Aman Allah

Selevin İmam Ali İmam Abbasın aşkına

Yandı ciğerim hûn oldu bugün

Açıklamalar: Bu örneği, Yunus Hattat Erbilli 1975'lerde Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur... Ağızdan derlenen bu manzumenin yazılı kaynaklarda geçen asıl metni şu biçimdedir:

Dağdan kovup indirmişler sürüsün

Kaç kuzulu ceyran yad avcı geldi

Sürüsünden ayırmışlar birisin

Kaç kuzulu ceyran yad avcı geldi

✱

Zalim avcı düşmüş gelir izine

Al kanlar akıtmış iki dizine

Mor sümbüller konmuş ala gözine

Kaç kuzulu ceyran yad avcı geldi

✱

Böyle olur avcılarının töresi

Kolundan vurulmuş sızlar yarası

Hekime gösteren yoktur çarası

Kaç kuzulu ceyran yad avcı geldi

✱

Tut ettiler al kınalı tazıya

Kova kova indirdiler yazıya

Gayret başa düştü bakma kuzuya

Kaç kuzulu ceyran yad avcı geldi

✱

Sûre sûre indirdiler dağlardan
Mor sünbüllü bahçelerden bağlardan
Kerem eydûr şu geçtiğim yerlerden
Kaç kuzulu cêyran yad avcı geldi

Yerli varyantın sözcükleri: Şohım: Sûrûlmüş tarla. Miçek:
Sivrisinek. Gêvliy: Gönülün. Zal: Şiddetli. Dav: Tuzak.

— 2 —

Ay ağalar

Yarın efkârınnan yarın gêminnen

Mene bir acayip hal oldu bugün

Derdim biriyken bine yétti

Yandı ağ cigerim (aşk odiy-la) kül oldu bugün

✱

Aman Allah

Durnamın kanatı bir karış télden

Çekerem (bugün) geri-pliğ (ay halık) ne gelir

elden

(Men de bir) naşı bülbüliydim ayrıldım gülden

Bülbülüm gülümnen dûr oldu bugün

✱

Akhtı gözüm yaşı oldu bir irmağ

Mene haram olsun (aman Allah) bu yerde durmağ

Ne çetün bazardı (ne müşkil haldı) yardan

ayrılmağ

(Yardan ayrılmışam) gecemle gündüzim bir oldu

bugün

✱

Ay ağalar

(O) Âşık Kerem éder ben nédeyim

Dostıma élime (aman Allah) haber édeyim

Başım alıb diyar diyar gédeyim
Görmediğim dağlar yol oldu bugün

Açıklamalar: Bu örneği, Erbilli Seyyid İsmâil, yerli bantlara okumuştur. Bunda geçen «Derdim biriyken bine yetti» kanadı, aslında «derdimi biriyken bine yetirdi» biçimindedir. Bu koşmanın kıtâ başlarındaki «ay ağam», «aman Allah» sözleriyle tırnak içerisine alınan metin dışı sözler, nağme gereği yapılan katma ilâvelerdir.

— 3 —

Yüce yüce dağlarda kervan géder yol eyler
Su durur yanlarda seylab gelib göl eyler
Ey ağalar üç gözeldi mene pencereden el eyler
Hakhsıydan şad édim yokhlar gévil seni

✱

Ay ağalar birinin eli altun igneli
Birinin köski çarpaz dügmeli
Üçü gözeldi biri birinden egmeli
Hakhsıydan şad édim yokhlar gévil seni

✱

Ay ağalar birinin arakı keskündi içilmez
Birinin sukakı çamurdı géçilmez
Üç gözeldi hiç biri birinden séçilmez
Hakhsıydan şad édim yokhlar véran gévil seni

Açıklamalar: Bu manzumeyi, Tezehurmatı'lı Şükür Hayara 1960'larda Bağdat radyosu için Kerem Havası tarzında banda okumuştur.

Sözcükler: Mene: Bana. Hakhsıydan: Hangisiyle. Gévil: Gö-nül. Arakı: Rakısı. Keskündi: Acı ve yakıcıdır. Köski: Göğsü. Çarpaz: Çapraz.

— O —

SAZLAMAĞ ÖRNEKLERİ

Valla nene
Öz nenem..... Öz nenem

Karnı dolı köz nenem
El yığlar ğelet yığlar
Okhay étmemiş nenesi ölmüş balalarım
Koy yığlasın öz nenem

✱

Musalla çöl olaydı
Etrafı göl olaydı
Mennen seniv aravda
Bir ince yol olaydı

✱

Musallanın düzleri
Sél basıptı bizleri
Boynıma keşköl salım
Hardan yığım sizleri

✱

Aşına felek
Didem yaşına felek
Akıbet kuş kondırı
Kabrim daşına felek

✱

Çağırdım sen gel sen gel
Bağrıma saldıv çengel
Akıbet men ölrsem
Kabrim üste he sen gel

✱

Kanşarda puthana var
La'l(i) yakuthana var
Gédirsev ışığ apar
Orda zulmathana var

✱

Neme gerek
Neyim var neme gerek

Dünyada Hesên Hüsên Akhrette iman gerek

Açıklamalar: Bu örneği, rahmetli Reşid Küle Raza'nın halk arasında yaygın olan bantlarından almışsızdır. Bunda, katma, yani doldurma sözler olarak, her dörtlüğün başında «valla nene» sözüyle üçüncü kanatların sonunda «okhay étmemiş nenesi ölmüş balalarım» sözü tekrarlanmaktadır. Dörtlüklerin bazı kanatları -daha çok birinci ve ikinci kanatlar- nağme gereği iki kez söyleniyorlar. Bu bakımdan katma ve doldurma sözleri, sadece birinci dörtlükte yazmakla yetindik. Bu şekil, öbür dörtlükler için de aynı yolda uygulanmaktadır. Küle Raza'nın sözü edilen ses bandında geçmeyen «Musalla»yla ilgili şu dörtlük de Kerkük'te çok yaygındır:

Musallanın çim daşı
Yandı üregim başı
Bir dene seniv kimin görendem
Tökerem gözim yaşı

Sözcükler: Valla nene: Vallah ana. Yığlar: Ağlar. Musalla: Kabristan, mezarlık. Çöl: Hali, sahra. Mennen seniv aravda: Benimle senin aranda (aramızda). Hardan: Nerden. Yığım: Yığayım, toplayayım. Kondırı: Kondurur. He: Yalnız, sadece. Bir dene: Bir tane, bir kimse. Seniv kimin: Senin gibi. Görendem: Gördüğüm zaman.

Aşağıdaki Sazlamağ örneğini de Reşid Küle Raza ve başkalarından derlemiş bulunuyoruz.

Ne çaram var
Ne sağalmaz yaram var
Can alan canım alı
Can vérmem ne çaram var
Yapıldı kayyesiz hammam
Yekhenmem ne çaram var
Biçildi yekhesiz köyneg
Girmesem ne çaram var
Geldi bir boymsız at

Minmesem ne çaram var
Yapıldı direksiz dam
Yatmasam ne çaram var
Téz yuvın téz kaldırın
Meyterim terse çaldırın
Dost görse heyyif sınar
Duşman görse şad olı
Zilfivi kemend éle
Endir hakkıma meni
Yazmavı kefin éle
İncitmesin yér meni
Kurıldı hak divanı
Elim boş üzüm kare
Gétmesem ne çaram var

Sözcükler: Sağalmaz: Onulmaz. Kayye: Kaya. Yekhenmem:
Yıkanmam. Yekhesiz: Yakasız. Köyneg: Gömlek. Girmesem: Giy-
mesem. Yuvın: Yıkayın. Meyter: Davul.

LEYLELİ SAZLAMAĞ ÖRNEĞİ

Derde kerem (balam)
Derdim çokh derde kerem
    Ay havar felek
    Ay havar Khudam ay havar
    Balam
Koşaram ğem cütini
    Leyle balam leyle
    Bu kare gün elinnen havar
    Bu kare bakht elinnen havar
    Nene
Sürdikhçe derd ekerem (balam)
    Hay havar bu yétimler elinnen balam
    Bu kara gün elinnen balam

(Balam) ne çaram var
Bir tikilmez yaram var
Bunı khudam yazıptı (balam)
Çekmesem ne çaram var
Leyle balam leyle nenem leyle

✱

(Balam) dad édim (dad édim)
Neynen gévlim şad édim
Kurılsın hak divanı
Leyle babam évi leyle
Kardaşım évi bacım évi leyle
Yétimler elinnen dad édim
Bu kare gün elinnen dad édim
Kurılsın hak divanı balam
Bular elinnen dad édim
Hay havar Alla(h)
Hay havar felek

✱

Khالی yérde
Öz nenem oğlu
Öz babam oğlu
Döşeni khالی yérde
Hay havar felek
Hay havar khudam
(kız) Ge derdim sene diyim
Bir khalvet khالی yérde

✱

Aman di leyle balam leyle balam
Leyle babam leyle balam
Men bilmem hara gédim (müsülmanlar)
Haram var hara gédim
Yokhtı bir babam évi
Nenem évi kardaşım évi müsülmanlar
Baş örtim ora gédim

Nenem, bu khudamın ettiği balam
Canım bele yanıptı
İstirem çöle gédim

✱

(balam) Bu taya (bu taya)
Kız öz nenem évi öz babam évi
Bu kharmandı bu taya
Hay havar felek
Hay havar bu yétimler elinnen
Bu civan ölenler elinnen
Bu okhay étmiyenler elinnen oğım
(valla) Elivi vér elime
Okhay étmiyenler
Evin itirenler
Khatunlığın itirenler
Atlanağm bu taya
Leyle balam leyle oğım leyle
Hey kare günli balam
Hey yétim balam
Okhay étmemiş balam

✱

Yaralarım (müsülmanlar)
Sızıldar yaralarım
Hay havar khudam hay havar felek
O ğata kalbi vérandı balam
O ğata üregimde yara var
Eliv gezdir (bu) yaram üste
Men diyim haralarım

✱

Ge gédeğ Başbulağa (balam)
Hay hayar balam hay havar
Hay havar ölüm elinnen havar
Bu zulum elinnen havar balam
Bu kara gün elinnen balam

Valla akh vakhtan géçen günler elinnen
Vay balam vay
Ge gédég Başbulağa (balam)
Suyı serhoş bulağa (oğlum)
O ğata dertliler var
Yağlığın itirenler var
Evin itirenler var
Onca babam oğlı diyenler var
Nenem kızı diyenler var
Hay havar felek
Hay havar khudam
(nenem) Sen sele men dinliyim
Bakhtı kare balam
Tökeğın yaş bulağa
Di leyle balam leyle balam
*

(balam) Nar ağacı burıldı (Ali)
Dibinde su durıldı
Koy nenev babav össin oğlum
Seniv tekin bir aslan (oğlum)
Turambélden vurıldı
Li leyle balam leyle balam leyle

Açıklamalar: Bu sazlamağ örneği, Kerküklü yaşlı bir hanımın sesinden 26/6/1977 tarihinde özel banda alınmıştır. Bu tarihten üç ay kadar bir süre sonra Tanrının rahmetine kavuşan bu hanım, sazlamağı sanat edinmemekle birlikte, bu sahada usta sayılırdı. Okur yazar olmadığı halde de yüzlerce Hoyrat dörtlüklerini, ağızdan kulağa bellemişti.

Sözcükler: Balam: Yavrum. Havar: Feryat. Ğem cütini: Gam çiftini. Yazıptı: Yazmıştır. Neynen: Ne ile. Gêvlim: Gönüm. Döşeni: Döşenir. Hara gëdim: Nere gidem. Yokhtır: Yoktur. Nenem: Anam. Çöle: Sahraya. Taya: Ot yığını. Tay'a: Tarafa. Okhay êtmiyenler: Hayattan tatlı nasibin almayanlar. İtirenler: Zayi edenler. O ğata: O kadar. Vay: Vah. Ge gëdeğ: Gel gidelim. Yağlığın itirenler: Mendilini kaybedenler, yani evinin büyüğünü kaybedenler. Netekim evin büyüğü, mendille yiyecek taşır. O ölünce hane

halkı, mendille yiyecek getirenini yitirmiş olur. Onca: O kadar. Sele: Söyle. Tökeğin: Dökelim. Nenev: Anan. Össin: Ölsün. Tekin: Gibi. Turambêlden: Otomobil ile.

— O —

SADLAMAĞ (MADRAŞ) ÖRNEKLERİ

Bu örnekler, Kerküklü Hıristiyan Tükmenlerin, ölümler için kiliselerinde uzun hava tarzında, özel nağmelerle icra ettikleri, «Sadlamağ» ve «Madraş» adı verilen Sazlamağ örnekleridir. Buraya aldığımız örnekler, 1950 doğumlu Kerküklü Şammas Hazım Aziz' in Ağustos 1977'de bizim için özel banda okuduğu Sadlamağlardan bir kısmıdır. Bunlar aslında üçer veya dörder banttan müteşekkil olup, banda kaydedilirken ikişer bentle yetinilmiştir. Bu bantta ayrıca Matranlar (başpiskopos), Kaşalar (piskopos), Kâhinler (ücretli din adamı), Şammaslar (ücretsiz din adamları) ve başkaları için de söylenilmiş Sadlamağ havaları yer almaktadır.

— O —

GENÇ KIZLAR İÇİN

Ya Rebb-er-Rahman ki hakdır farzın
Affét ya Hennan şu bâkire kızı
Alemde çıkhtı,, vérmedi, mestur
Kısmeti kakhtı, vérmedi sabur
Senden emir çıkhtı, olındı destur
Mevti kabul étti, meskeni kabur
Ya Rebb-er-Rahman ki hakdır farzın
Affét ya Hennan şu bâkire kızı
Gençliğ ümrinde olındı farman;
Kalmasın zındanda bir müddet zaman
Her vakht her günde éyledi fiğan
Rebbim karşıvda olmasın pişman

Ya Rebb-er-Rahman.....

Affét .....

Sözcükler: Kakhtı: Kalktı. Sabur: Sabır. Kabur: Kabir. Vakht:
Vakit.

— O —
GENÇLER İÇİN

Ya İlahi ya Rahim-er-Rehman

Afféyle bu abdivi ya Rebbim aman

Gençliğ ümrinde oldı kendine farman

Hayatının defterin büktürdöv yek car

Hakka seniv emrive olmaz hiç çar

Ya can çün halın budır kakh Rebbe yalvar

Ya ilahi .....

Afféyle .....

Amanat sene Betül, éyleme zelül

Çün dünyadan doymadı, olmasın melül

Hak divan kurulanda ol bize delil

Nimetivi bahşéle ya Rebb-el-Celil

Ya İlahi .....

Afféyle .....

Sözcükler: Amanat sene: Sana emanet (olsün). Betül: Erkek-
lerden kesilen temiz gönüllü kadın. Kah: Kalk. Zelül: Zelil.

— O —
ERKEKLER İÇİN

Alem heyûladır, devleti heyûladır

Zevki boşadır, zineti heyûladır

Geldim aleme zinetin sévdim

Döndim işime çokh fikréyledim

Ğemler ve vehmalar köskime aldım

Gelmez fikrime ki nerde kaldım

Alem heyûladır .....

Zevki .....

Alıştım sanât mal peydahladım

Nahak ve hile çokh çokh éyledim
Bu alem gibi hiç yokh éyledim
Mevt-ü şeriâtı yad éylemedim
Alem heyûladır .....
Zevki .....

Sözcükler: Heyûlâ: Yok gibi. Fikréyledim: Düşündüm. Ğem:
Gam, keder. Vehma: Vehime. Kôskime: Göksüme. Pêydahla-
dım: Elde ettim.

— O —

UMUMA MAHSUS

Süphan olsm Rebbim sene çün rehimsen
Emréyledin ben fevt oldım sen kadimsen
Ne bahısız ne sadlısız ey cemaât
Cümlemizin yolu budır akhır akbat
Of ölümden ah ölümden ne acıdır
Adûv Şeytan karşım alıp diş kıcıdır
Süphan olsm .....
Emréyledin .....
Ölüm korkmaz ne babadan ne anadan
Hüküm éyler hem ayırır cismi candan
Yüz çévirmez ne fakirden ne hazinden
Rüşvet almaz ne zenginden ne miskinden
Süphan .....
Emréyledin .....

Sözcükler: Bakhısız: Bakıyorsunuz. Sadlısız: Sazlıyorsunuz,
ağıt söylüyorsunuz. Akbat: Akibet, sonunda. Diş kıcıdır: Diş bilir.

— O —

LEYLE ÜRNEKLERİ

Aşağıdaki örnekler, Irak Türkmenleri arasında
-özel olarak Kerkük'te- yaygın ve umumi Leyle dört-
lükleridir. Bunlara ait katma sözler çeşit çeşittir. Ley-

le söyleyen kadın, bu dörütlüklere eklediği uygun dolurma sözlerle birlikte sanatını icra eder. Bu örneklerden başka her kadın kendi hali kadar Leyle dörütlükleri bilmektedir. Bazan umumi Hoyrat ve Mâni-lerin gereken sözlerini değiştirerek onları Leyle biçimine çevirir.

Leylev édim yatasan
Konca güle batasan
Konca gül payıv ossın
Kölgesinde yatasan

Leylev édim yatınca
Konca güle batınca
Gözime şiş batırram
Sen hasıla yétince

Leylev éderem naçar
Leylev derd ögin açar
Khudama çokh yalvarram
Beke derdivnen géçer

Leyle diler
Yatıptı leyle diler
Vurğın yukhı salıptı
Mennen bir leyle diler

Béşigiv béş kurıştan
Bağırdağı gümiştén
Khudama çokh yalvarram
Ümrim yazsın yéngiştén

Sözcükler: Edim: Edem, edeyim. Yatasan: Uyuyasın. Payıv ossın: Kismetin olsun. «Payıv» yerine «yêriv» de söylerler. Yatınca: Yatana değin. Batırram: Batırırım. Ögin: Önün. Yalvarram: Yalvarırım. Beke: Belki. Vurğın: Vurulmuş. Yukhı salıptı: Kendisini uykuya vermiştir. Ümriv: Ömrün. Yéngiştén: Bir daha yeneden. «Ümriv yazsın» yerine «Seni vêrsin» de söylerler.

GAZEL ÖRNEKLERİ

Çeşitli makamlarla söylenen yerli Gazel örnekleri pek çoktur. Bağdat radyosu ve Kerkük televizyonunu izleyenler, bu örneklerle sık sık rastlarlar. Biz burada sadece plâklardan aldığımız üç Gazel örneğini sunmakla yetinmek istiyoruz ki bunları, tanınmış ses sanatkârı Abdülvahit Küzeçioğlu belirli tarihlerde Kemânî Cemil Beşir ve arkadaşlarının çalgısı eşliğinde, marka ve numaraları aşağıda yazılı plâklara okumuştur.

BAYAT (BEYATİ) GAZEL

Aceb ölmem bir de görem o güzel gözlerinin karesini
Ta bulayım dermanı yok derdimin çaresini

Aman aman yarey aaaaman aman, aman aman

Yine rahmet göz yaşınla kapat onun yaresini

Yareeeey ey

Aaaah

Kâbeyi öpmüş olurum öpsem kaşının arasını

Aman aman meded ey, aaaah aman aman

Açıklamalar: Bu Gazel, 1957 yılında 78 devirli, İsveç malı «Chakmakchiphon» plâklarına doldurulmuştur. Numarası CHAC-125-A'dır.

— Q —

SABA GAZEL

Gör nice zülfün gibi cana perişan olmuşam

Firkat-i rûyurla zar-ü giryan olmuşam ..... Aman
aman

Uydum şu ağyarın fi'line el götürdüm yardan ...

Aman aman

Hazret-i Adem gibi şimdi peşiman olmuşam
Eyleriken dil yaralılar derdine derman... Amaaaan
aman
Özüm şimdi derdim için muhtac-i derman olmuşam

Açıklamalar: Bu Gazel, 1959 yılının Temmuz ayında 78 devirli, Pakistan malı Ashtarphon plâklarına doldurulmuştur. Numarası OJME-1079'dur.

— O —

RAST GAZEL

Şu vadi-i alemde garibim vatanım yok
Düşmüşüm dide-i dünya reftarına elimden tutanım
yok ... Aman aman
Herkesin bir eğlencesi vardır amma ki benim yok
Gurbette yansam da yakılsam da yazık diyenim yok
Şu gurbette eğer tutsa ecel damenim eyvah
Kabrimi kim kazar suyumu kim taşır gözlerim kim
kapar eyvah ... Aman aman
Tabutum bir cah-i muallaya koysunlar
Belki ruhumu annem babama isal eder Allah ...
Aman aman

Açıklamalar: Bu Gazel, 1959 yılının başında 78 devirli, Pakistan malı Ashtarphon plâklarına doldurulmuştur. Numarası OJME-1080'dir. Gazelin ikinci beyti plâkta okunmamıştır. Ancak radyo için yapılan bantta mevcuttur.

— O —

ÂŞIK HAVALARI

Uzun hava çeşitlerinden sunduğumuz örnekleri,
özel bir ezgi güftesiyle bitirmek istiyoruz...

«Gül» ile «lale»nin muhaveresini belirten bu âşık tarzı uzun havayı, sayın dostumuz Suphi Saatçı, 1977 ortalarında, Kerkük'e bağlı Dakuk bucağının İmam Zeynelâbidin köyünde tesadüf ettiği Semin

Hasan adındaki şahıstan derleyerek özel banda almıştır...

Bu ezginin güftesini, yerli bir yazma mecmua-da da bazı önemsiz değişikliklerle gördük... Şimdi metninin tamamını aşağıya aldığımız bu orijinal eser, henüz karanlıklarda saklı kalan edebî ve ezgisel, zengin ham yataklarımızın araştırılıp, aydınlığa kavuşturulması için güzel bir vesile sayılır...

(Hak dost... Hak Muhammed... Ali dost... Mevla dost)

Bir gün bahs-eyledi gül ile lale
Gül dédi bugün devran benimdür
Senin ne haddin var ey miskin lale
Emr-éylesem bugün ferman benimdür

Lale dédi men laleyem leçekli
Çevre yanım elvan elvan çiçekli
Dertlilere derman Lokman göçekli
Hazaran dertlere derman benimdür

Gül de dédi bağça benim bağ benim
Çekiliptir sol yanımda sağ benim
Géce gündüz hizmet éyler bağbanım
Açılan benevşe réyhan benimdür

Lale dédi bugün benim vakhtımdır
Dağların sinesi elvent takhtımdır
Ne murad istesem imdi vakhtımdır
Her kim çıkar ise séyran benimdür

Gül de dédi yatmışıydım oyandım
Erenlerin meclisinde sayıldım
Elden ele dilden dile yayıldım
Dillerde söylenen destan benimdür

Lale diyer men laleyem mestiyem
Ol İmam Raza'nın kabri üstiyem
Hazret-i resûlun kemer-bestiyem
Gögden enen yeşil Furkan benimdür
Gül diyer men Pêyğemberin teriyem
Ezelden yokhydım ondan beriyem
Ağalar yakın bilin(men) Hayderiyem
Atı düldül Şah-i Merdan benimdür
Resûl Pêyğember der gelin dost olın
Çıkarın kin kedüreti hûb(ı) olın
Hülle donı khırka girin post olın
Sizlere gelen noksan (o da) benimdür

Sözcükler: Leçek: Üç köşeli kadın baş örtüsü. Bağban: Bağcı. Benevşe: Menekşe. Rêyhan: Fesleğen. Elvent: Elvan. Sayıldım: Hatırı sayılır oldum, hürmetle anıldım. Kemerbesti: Kemer bağlayanı. Diyer: Der, söyler. Gırlın: Glyln.

BESTE ÜRNEKLERİ

Bu kitaba aldığımız Beste metinleri, yaygın olan Türkü güfteleridir... Kerkük ve dolaylarından derlenen bu halk türkülerinin küçük bir kısmı, belirli ve kalıplaşmış Mâni dörtlükleri ve halk mahsulü kıtâlarla söylenilmekle birlikte büyük bir kısmı, değişik güftelerle söylenir. Netekim her okuyucu, kendi seçtiği eski Mâni dörtlüklerini veya benzeri kıtâlarla; değişmeyen Dönderme (nakarat) nin nağmesine uydurur. Döndermeler, her zaman ve her yerde çokluk hem nağme hem de güfte bakımından basmakalıp biçimindedirler.

Günümüzde, daha doğrusu yirminci yüzyılın dört bölüğünden ikinci ve üçüncü bölüklerinde, yani 1925-1975 yılları arasında gramafon, radyo, televizyon ve ses alma cihazlarıyla sunulan yerli türkülere güfte bakımından bir çeki düzen verilmekle birlikte

bunları söylemede halk, yerli müzik toplantılarında yine de değişik güftelerle kendi geleneğini sürdürmektedir. Netekim ses sanatkârları, söyledikleri türkülerin kıtâlarını, gelişi güzel olarak eski mâni dörtlüklerinden veya benzeri halk şiirinden almakta ve bu türkülerini bazan on-on beş dörtlükle tekrarlayarak, türkünün süresini üç beş dakika yerine on-on beş dakikaya kadar uzatmaktadırlar. Bu biçimde söylenilen türkülerin tesbiti, yani her türkünün muhtelif sanatkârlara göre çeşitli Mâni dörtlükleriyle tesbiti imkânsız olduğundan burada, sadece adı geçen araçlar yoluyla yaygınlaşan basmakaıp güfteleri yazmak zorunda kalmışızdır ki bu da tutulan en doğru ve kestirmeli bir yol olsa gerektir.

Örnekler, ses sanatkârları ve daha doğrusu halk arasında umumi ve yaygın olmakla birlikte bunları, en çok, sözü edilen araçlar yoluyla sanatkârların birinci veya ikinci kez söyledikleri şekle göre tespit ettik. Bu arada, söyleyenlerin adlarını da açıklamayı unutmadık.

Buraya aldığımız Besteler (föklör türkülerini) arasında, türküleşmiş Tenzile (dinî eser) ve Marşlar (savaş ve faciâ türkülerini), ayrıca uzun hava unsurlarıyla karışmış bazı türküler de yer almaktadır. Bunların ezgi türlerini haşîye notlarında belirtmişizdir.

Ağa Kızı:

Cütkâr oğlu kaldır meni

Atıva téz mindir meni

Khét başında endir meni

Cütkâr oğlu kaldır meni

Cütkâr oğlu:

Atımın nalı yokhtı

Ağzında gemi yokhtı

Üstünde çulu yokhtı
Ağam kızı dinive dönüm

Ağa Kızı:

Cüt hicilim nal éylerem
Saçbağlarım gem éylerem
Çerşefimi çul éylerem
Cütkâr oğlu kaldır beni

Cütkâr oğlu:

Korkharam men babav duyar
Ardımızca atlı koyar
Seni tutar meni soyar
Kaldıramam Ağam kızı

Ağa Kızı:

Babam kördü(r) yol tanımaz
Kardaşlarım bir şey bilmez
Atlıları yalğuz gelmez
Kaldır meni Cütkâr oğlu

Cütkâr oğlu:

Ağam kızı dinive dönüm
Çadır(ı)mızın ögü darçın
Felek koymaz gözüm açım
Seni alıb hara kaçım

Ağa Kızı:

İlden ile bir güz olur
Dağlar béle nergiz olur
Cütkârlar dayım hiz olur
Di kaldırma Cütkâr oğlu

Açıklamalar: Bu türkü henüz söylenmemiştir. İbrahim Kazancı tarafından derlenerek 27/1/1959 tarihli «Beşir» gazetesinde yayımlanmıştır.

— O —

Ağam Süleyman paşam Süleyman
Evleri köprü başında
Boyıya hayran

Gel öpim gözlerivden

Sen étme invan

Boyıv boylardan küle	ağam Süleyman
Benzisen konca güle	men sene hayran
Yıkhıpsan babam évin	ümrim Süleyman
Üzime güle güle	doldır vér fincan

Ağam Süleyman .....

Göziv kişmişe benzer	ağam Süleyman
Arak içmişe benzer	gel étme invan
Üzüv turş benziv sarı	ümrim Süleyman
Gözden düşmişe benzer	doldır vér fincan

Ağam Süleyman.....

Yêrişiv kaza benzer	ağam Süleyman
Boyıv rakkaza benzer	men sene hayran
Bir gün seni görmesem	ümrim Süleyman
Bir kış bir yaza benzer	doldır vér fincan

Ağam Süleyman.....

Açıklamalar: Bu türkü ilk kez Kerküklü (galiba Altunköprülü) Ahmed Bıçköle tarafından başka dörtlüklerle, 1930'larda, büyük hacimli Odeon plâklarına okunmuştur. Numarası, X-35349'dur... Daha sonra Abdülvahit Küzeçioğlu tarafından Ekim 1958'de yukarıdaki dörtlüklerle, Pakistan malı Ashtarphon plâklarına okunmuştur. 78 devirli olan plâğın numarası, OJME-807'dir. Türkü, Bayat (beyatî) makamındadır.

Sözcükler: Boyıva: Boyuna. Öpim: Öpeyim. Invan: Naz. Küle: Kısa. Özüme: Yüzüme. Kişmiş (kişmiş): Çekirdeksiz üzüm. Arak: Rakı. Üzüv: Yüzün. Turş: Ekşi, çatık. Yârişiv: Yürüyüşün. Sene: Şana.

— O —

Ağlama céyran balası
(Sızlama céyran balası)
Géder göviz karası
Soyunım bakh canıma
Hapsi da sévdav yarası

Ağlaram yaşıım géder
Dursam yoldaşıım géder
Géçmerem nazlı yardan
Bilsem de başım géder

Ağlama céyran .....

Ağlaram ağlar kimin
Derdim var dağlar kimin
Ürekten yaralıyam
Gezerem sağlar kimin

Ağlama céyran .....

Ağlar ağladı meni
Çarpaz dağladı meni
Demir zincir kâr étmez
Zilfiv bağladı meni

Ağlama céyran .....

Açıklamalar: Kerkük'ten derlenen bu saba türküyü Neriman Altındağ Tüfekçi, Atakan Çelik ve başka Türk sanatkarları, Türkiye radyoları için değişik dörtlüklerle banda okumuşlardır... Yerli sanatkar Abdülvahit Küzeçioğlu'ysa, yukarıdaki dörtlüklerle Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur... Türkünün Döndermesine bazan «Öziv şıkh özöv mulla - Nedi bunun çarası» sözlerini de eklerler.

Sözcükler: Bala: Yavru. Geçmerem: Geçmezim. Kimin: Gibi. Ürekten: Yürekten. Bu sözcük yerine bazan «yüz yêrden» sözünü söylerler. Çarpaz: Çapraz. Zilfiv: Zülfün. Öziv: Özün, kendin. Nedi: Nedir.

— O —

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim deyü
Gétti de gelmedi ah yavrum deyü
Men bir Yakubıydım kendi halimde
Mevlamin adı var her dem dilimde
Ağlar Yakub .....

Yüsüfin üzügi la'ildi kaşı
Yüsüfi kuyya attı Ken'an kardaşı

Ağlar Yakub .....
Yüsüfi getirdiler kuyyu başına
Cebrayıl yétişti hakkın emriyle
Ağlar Yakub .....

Açıklamalar: Uzun bir destandan kurulan bu havayı, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, Kerkük'te sokakları dolaşarak, yardım dileğiyle, yanık sesli divane bir derviş, def çala çala söylerdi... Son zamanlardaysa, mevlüt törenlerinde Tenzile biçiminde söylenen bu türküleşmiş ezgiyi, 1958 yılının ikinci teşrin (kasım) ayında, Kerkük'te Kızılay Kurumu tarafından okutturulan mevlüt-ten özel banda almışımıdır... Bunun destan biçiminde olan metninin tamamını, yerli bir Tenzile mecmuasında görüp, olduğu gibi aşağıdaki sahifelere aldık.

Sözcükler: Üzügi: Yüzüğü. La'lidi: Lâldir. Kaşı: Taşı. Kuyya: Kuyuya.

(Yusuf Destanı)

Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer
Gétti de gelmedi ağ ciger yanar

Ey cemaat size bir bahsédeyim
Yakubın ahvahn ben arzédeyim

Yakub bir şahıydı Kenân élinde
Allahın kelâmı herdem dilinde
Medhi söylenürdi âlem dilinde
Gétti de gelmedi ah yavrum diyer

Yakubın on iki oğlu varıydı
Birisi cümleden sévgüli idi
İsm-i mübareki Yüsüf güliydi
Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

Allahın takdiri gör de néyledi
Şeytan-i melûn de ağı éyledi
Kardaşlar da buna hesed éyledi
Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

✱

Yüsfi apardılar ölüm kastine
Saldılar kuyyaya kelle üstine
Yüsüfim yétişti hakkın destine
Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

✱

Ben bir Yakub'ıydım kendi başımda
Gündüz hıyalımda géce dişimde
İtirdim Yüsüfim on dört yaşında
Gétti de gelmedi ah oğlım diyer

✱

Ben bir Yakubıydım kendi halimde
Allahın kelâmı herdem dilimde
İtirdim Yüsüfim Kenân élinde
Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

✱

Yakub ağlar diyer çöle varaydım
Kurtlardan kuşlardan haber soraydım
Yüsüfin cemalın bir de göreydim
Gétti de gelmedi ah ciger yanar

✱

Yüsüfi kardaşlar kuyya atılar
Kurtlara kuşlara buhtan éttiler
Yüsüfin köynegin al kan éttiler
Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

✱

Hiç kardaş kardaşa böylemi kıyar
Şeytanın sözine böylemi uyar
Yüsüfin köynegin al kana boyar
Gétti de gelmedi ah oğlım diyer

✱

Yüsüfi kardaşlar kuyyıya saldı
Anası yohıydı babası duydu
Ağlaya ağlaya gözlerden oldu
Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

✱

Yüsüfim hocaydı ohumaz oldu
O bülbül dilleri şakımaz oldu
Berk urub allında nur doğmaz oldu
Gétti de gelmedi ag oğlım diyer

✱

Çıkub Şamın yaylasını yaylasam
İnüb aşkın deryasını boylasam
Hep Arab élinden sual éylesem
Ağlar Yakub ağlar Yüsüfim diyer

✱

Bir bezirgân altı aylığ yoldan
Yüsüfi çıharttı kırk arşun kuydan
Yüsüfi éttiler Mısırdı sultan
Gétti de gelmedi vah ciger yanar

✱

Yüsüfin köynegi Mısırdan geldi
Babası yüzine gözine sürdi
Allahın emriyle gözler açıldı
Yakub mevlasına çok hamdéyledi

Açıklamalar: Bir önceki türkünün notuna bakınız.

Sözcükler: Diyer: Der. Apardılar: Götürdüler. Kuyyıya: Kuyuya. Kelle: Baş. Dişimde: Rüyâmda. İtirdim: Kaybettim. Çöl: Kır ve sahra. Kuyya: Kuyuya. Köynegin: Gömleğin(i).

— O —

Akh bu yar elinnen
Kemer düştü bélinnen
Ölmiyeydim öpeydim
O sürmeli gözinnen

Géceler zarım oldu
Ağlamağ kârım oldu
Menim bu nazlı yarım
Geldikhçe zalım oldu

Akh bu yar .....

Géceler gέşti mennen
Eglendi gέşti mennen
Oldım khublara köpri
Her gelen gέşti mennen

Akh bu yar .....

Géceler gündüz kimin
Mum yanar yulduz kimin
Gözim senı görende
Erirem men duz kimin

Akh bu yar .....

Géceler zar géceler
Mene zinhar géceler
Ay battı ülker çıkhtı
Gelmedi yar géceler

Akh bu yar .....

Açıklamalar: Bu türkü, nağme bakımından son zamanlarda Arap havasından doblaj edilmiş zayıf türkülerden olmakla birlikte halkça tutulmuştur ki yerli folklor türküleri arasına girmiş sayılır.

Sözcükler: Kârım: İşim, sanatım, adetim. Geldikhçe: Gittikçe, sürüp uzadıkça, gün geçtikçe. Gέşti: Geçti. Mennen: Benden. Kimin: Gibi.

— O —

Ala gözlerine kurban olaydım
Kapunda duraydım can sene kurban
Ne démiştım sene küstün darıldın
Sarılam boynuna men sene kurban ... malım
Dursun

Kim ölsün zalım ölsün khayin ölsün
Kim ölsün sebep ölsün malım Dursun
Bizim elde bahar olu yaz olu
Göller dolu ördek ile kaz olu
Gözeller içinde yüz bin naz olu
Günahım affeyle men sene kurban ... malım
Dursun

Kim ölsün .....
Ben senin aşkından içtim bir bada
Vérmedim mihrimi her geldi yada
Menim nefsim ölse fâni dünyada
Men ölenden sora kim sene kurban ... malım
Dursun

Kim ölsün .....
Kız senin elinden khesteyem kheste
Khesteye darman çokh şifa geldin
Elinde méyvası koynunda narı
Gönül eglencesi sen safa geldin ... canım Dursun
Kim ölsün .....

Açıklamalar: Bu türküyü, Telaferîl Yasin Yahyaoğlu, 1975'de Kerkük Televizyonu için fidyoteype kaydetmiştir. Musul'a bağlı Telafer ilçesinden derlenen bu türkü, bir aşk macerasına dayanmaktadır... Kerkük'te de çok beğenilmiş olan sevimli bir folklor eseridir... Güfte bakımından bazı değişikliklere uğramış görülmektedir.

Sözcükler: Dursun: Kız adlarındandır. Olu: Olur ve bulunur. Ölenden: Öldükten.

A1 ipek yéşil kaytan édeller
Vay nene namrad ölim buhtan édeller
İpek könek dizden yar... kaytan édeller
Hayam aldıv üzden yar... buhtan édeller
Uyma eller sözine... yalan diyeller
Ayağ kesme bizden yar... kaytan édeller

Al ipek yeşil .....
İpek könek dizivden... kaytan édeller
Gül yağırı üzivden... buhtan édeller
Üziv dönder bir öpim... yalan diyeller
O sürmeli gözivden... buhtan édeller

Al ipek yeşil .....
İpek könek beden dar... kaytan édeller
Meni koyıb géden yar... buhtan édeller
Evvel bele değildiv... yalan diyeller
Seni bir ögreden var... buhtan édeller

Al ipek yeşil .....

Açıklamalar: Bu bayat (beyatî) türküyü, Abdülvahit Küzeçi-oğlu ilk kez başka dörtlüklerle, kemanî Cemil Beşir ve arkadaşlarının müziği eşliğinde 1961'de 45 devirli Yunanistan malı Bas-hirphon plâklarına okumuştur. Numarası EJB-008'dir... Daha sonra 1973'te Urfalı Mehmet Özbek, Türkiye radyoları için banda doldurduğu gibi, A-12 numaralı, 45 devirli, Türk malı Çimenplâk'a da okumuştur... Dörtlüklerde geçen «ipek» sözcüğü, «keten» olarak söylenmiştir.

Sözcükler: Edeller: Ederler, yaparlar. Vay nene: Vah ana. Namrad ölüm: Namurat öleyim, murat almadan öleyim. Yağırır: Yağıyor. Üzüvden: Yüzünden. Bele: Böyle.

Allı gül yeşilli gül kızlar arasmnan geli
Başında beyaz mendil béyram namazınnan geli
Yarımın yarı çokhtı... kızlar arasmnan geli
Hiç mende méyli yokhtı... béyram namazınnan geli
Allı gül .....
Seleşirem seleşmez... kızlar arasınnan geli
Karnımda derdi çokhtı... béyram namazınnan geli
Allı gül .....
Damda çırağ yandırır... kızlar arasmnan geli
Meni görer söndiri... béyram namazınnan geli
Allı gül .....

Özi yorğan altında... kızlar arasınnan geli
Meni saviğ öldiri ... béyram namazınnan geli

Allı gül .....

Durıp kapı dalında... kızlar arasınnan geli
Gözim kalıp khalında... béyram namazınnan geli

Allı gül .....

Akrebi zilf kondırıp... kızlar arasınnan geli
Al yanağ kinarında... béyram namazınnan geli

Allı gül .....

Açıklamalar: Bu türküyü Suphi Saatçı, Kerkük'e bağlı Dakuk bucağının İmam Zeynelâbidin köyünden derleyerek, 1933 doğumlu Musa Raza İmamı'nın sesiyle 1977 ortalarında özel banda almıştır. Bu bandın bir nüshası bizde duruyor... Döndermede geçen «bêyram» sözü yerine «sabah» sözü söylenmiştir. Döndermeyi halk bazan,

Kare gül kırmızı güi güller arasınnan geli

Ayağında gülli potin bêyram namazınnan geli
biçiminde söyler.

Sözcükler: Geli: Gelir. Çokhtı: Çoktur. Seleşirem: Söyleşirim, konuşurum. Seieşmez: Söyleşmez, konuşmaz. Yandırır: Yandırır, yakar. Saviğ: Soğuk. Dalında: Arkasında. Khalında: Beninde.

— O —

Altun üzüg yéşil kaş

Sallana sallana

Bir cüt abalı dostım

Kakh gédekh séyrana

Altundı dişiv seniv... sallana sallana

Khubdı yérişiv seniv... gözel mecburam men sene

İçmeden sarkhoş éder... sallana sallana

Bir tek öpişiv seniv... gözel kakh gédekh séyrana

Altun üzüg .....

Altun üzüg barmakhtan... sallana sallana

Çektim çıkhmaz dırnakhtan... gözel mecburam

men sene

Tobalıyam yar tutmam... sallana sallana
Korkhım var ayrılmakhtan... gözel kakh gédekh
séyрана

Altun üzüg .....

Bir daş attım kilseye... sallana sallana
Hörügiv at enseye ... gözel mecburam men sene
Yanağıvda hissem var... sallana sallana
Öpiş vérme kimseye... gözel kakh gédekh séyрана
Altun üzüg .....

Açıklamalar: Bu segâh türküyü ilk kez Abdülvahit Küzeçi-oğlu 1954'de, yerli müzik eşliğinde, 78 devirli Yakubî plâklarına okumuştur. Numarası SY-4 olan bu plâk, Kerküklü tüccar Nâil Yakubî yoluyla Kaliforniya'da imâl ettirilmiştir... Daha sonra aynı türkü Muazzez Türing ve Saniye Can tarafından Türkiye radyolarında banda alınmıştır... Ayrıca Bâku'da tahsilde bulunan Kerküklü Sinan Sait, bir Azerî hanım sanatkârıyla birlikte Bâku radyosu için banda okumuştur.

Sözcükler: Üzüg: Yüzük. Kaş: Taş. Cüt: Çift. Bilindiği gibi eskiden kadınlar Kerkük'te dolaşırken bir çift aba örtünürlerdi. Kakh gédekh: Kalk gidelim. Öpişiv: Öpücüğün. Hörügiv: Örügün(ü), saç bölüğün(ü).

————— O —————

Al yavağ alma kırmızı
Çıkhıp seher yuldızı
Yandırıp koyıp bizi
Bu bizim mılla kızı

Kız adıv Aşşe kimin
Sür aşkıv başa kimin
Asılda Bağdatlısan
Kerkükte Paşa kimin

Al yavağ .....

Kız adıv Emnekhandı
Lebleriv dolı kandı
Her gelen seni séver
Bu can sende ne candı

Al yavağ .....
Kız adıv Aşşekhanım
Terpetme çıkhar canım
Parçalansın köskivde
Memmevden akhsın kanım
Al yavağ .....

Açıklamalar: Fazıl Kayacı Samed'den özel banda aldığımız
bu türkünün Döndermesi bazan

El beyaz khınna kırmızı
Acem alıp Tebrizl
Yandırıp koyıp bizi
Bu bizim takhmişçi kızı

biçiminde de söylenir. Orijinal ve yaygın bir türkü olduğu halde
henüz plâk ve radyolarda okunmamıştır.

Sözcükler: Yavağ: Yanak. Aşşe: Ayşe. Kimin: Gibi. Başa
kimin: Sona değin. Emnekhandı: Eminehan(ım)dır. Köskivde: Göğ-
sünde. Memmevden: Memenden. Khınna: Kına. Takhmişçi: Kahve
öğüden.

————— O —————

Aman saki can cana
Rakı doldır fincana
Fincan düşsin kırılısın
Kurban olsun bu cana
Alma attım haviya
Düşti duvankhanıya
Duvankhana yıkhılsın
Yarım bize mal olsun
Aman saki .....
Alma attım dengize
Geliri üze üze
Selam sele o yara
Lütfétsin gessin bize
Aman saki .....
Alma attım narlığa
Güvenme bu varlığa

Gözelliğ elden géder

Eliv düşer darlığa

Aman saki .....

Açıklamalar: Bu türkü, «Çatalkaya kışladır» türküsünün tıpkı bir benzeridir. Aslında Türkiye'den derlenmiş olsa gerektir.

Sözcükler: Havıya: Havaya, semaya. Dengiz: Deniz. Üze üze: Yüze yüze, yüzerek. Sele: Söyle. Gessin: Gelsin.

— O —

Aman tabur yaman tabur

Zenginlere bedel kabul

Fukaraya Allah sabur

Göziv kişmişe benzer

Arak içmişe benzer

Üzüv turş benziv sarı

Gözden düşmişe benzer

Aman tabur .....

Göziv kesme gözimnen

O dı géttim özimnen

Dert çeken zaif olı

Pesend éyle özivnen

Aman tabur .....

Gözleriv ne mavıdı

Sinev kerklük avıdı

Her gelen bir söz diyer

Seni mennen savıdı

Aman tabur .....

Gözleriv yédi meni

Kurtı oldı yédi meni

Oldım yamana yoldaş

Áleme dédi meni

Aman tabur .....

Açıklamalar: Faylk Naccar'dan derlenen bu türkü, ilk kez 1959'da sanatkarın kendi sesiyle, yerli müzik eşliğinde, Kürde

Hoyratına bağılı olarak Bağdat radyosu Türkmence bölümü için
banda alınmıştır... Aslında bir Kerkük türküsü olan

Aman peri dâkhil peri
Koynuma koymışam teri

türküsünden alınma olduğu söylenir.

Sözcükler: Kışmış ve kışmış: Çekirdeksiz kuru üzüm. Arak:
Rakı. Üzüv: Yüzün, suretin. Turş: Ekşi, çatık. O dı: Ha işte.
Olı: Olur. Süttl: Süttür, süt rengindedir. Savıdır: Soğutur: Men-
nen: Benden.

————— O —————

Aman yar dakhil yar degme mene
Yéngi de mal olmuşam sene
(Toyda vurılmışam sene)

Kaleden endim çaya
Cığara saya saya
Bélimde bir cüt kubur
Néce girim saraya

Aman yar .....

Kaleden endim düze
Su bağladım nergize
Yéddi il khizmet éttim
Bir kare kaşlı kıza

Aman yar .....

Kaleden endim kende
Bir gül taptım tikende
Men seni onda sévdim
Damda yorğan bükende

Aman yar .....

Téşt altında deleme
Kaşv benzer kaleme

Men seni gizli sévdim
Nişin dédiv aleme
Aman yar .....

Açıklamalar: Kadınlar arasında çok yaygın olan bu türkü, topluluk tarafından Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda alınmıştır.

Sözcükler: Yengi: Yeni. Cüt: Çift. Kubur: Tabanca. Düze: Düzlüğe, ovaya. İl: Yıl. Taptım: Buldum. Têşt: Çamaşır leğeni. Deleme: Teleme. Nişin: Niçin.

— O —

Aminem oturmuş daşın üstine
Kalem kondurıp kaşın üstine
(İzzeddin... ne ğarta...)
Mektübiv gelse başım üstine
Aminem Aminem gelin Aminem

Açıklamalar: Yarılganmış Reşid Küle Raza'dan özel banda aldığımız bu türkü, Orta Hava'dır. Kısa ve uzun havaların unsurlarını içine almaktadır. Sanatkâr, sadece bu parçayı başka ezgiler arasında okumuştur.

Sözcükler: Ne ğarta: Ne kadar. İzzeddin, Küle Raza'nın meslektaşydı. Sanatkârlar, türkü söylerken refakatindekilere seslenerek adlarını nağmeye uydururlar.

— O —

Ana meni oyat géderem talime
Aynalı tifengim allam elime
Ecelim gelmişse géderem ölime
Aman da Padişahım izin vér bize
İzin vermiyorsav doldır dengize
Kalenin dibinde sıra sıra söğütler
Binbaşı geçiri asker öğütler
Talime gédiri baba igitler
Aman da Padişahım .....

Kalenin duvarı dize daldadı
Nişanlı kızların gözi yoldadı
Padışah izin vέρmez bizi aldadı
Aman da Padışahım .....

Açıklamalar: Rahmetli Reşit Küle Raza'dan ilk iki parçasını 1959'da Kemânî İlham Merdan ve arkadaşlarının müzlîği eşliğinde özel banda aldığımız bu türkünün bir nüshasını Bağdat radyosu Türkmençe bölümüne vermişlerdir. Oradan ara sıra sunulmaktadır... Bu çeşit asker türküsüne Kerkük dolaylarında ezgi tarzı olarak «Şarkı» diyorlar.

Sözcükler: Oyat: Uyandır. Allam: Alırım. Geçiri: Geçiyor. Gédiri: Gldiyor. Daldagı: Gölgedir, sığınaktır. Aldadı: Aldatır.

— O —

Arabî fellâhî
Séverem billahî
Akhtarram tapılmasa
Çekerem silahî

Eeeeeey gözüm
Nar yédim dene dene
Ne dédim küstiv gene
Umaram babav össin
Meskeniv yéte mene

Arabî .....

Eeeeeey...
Elivden içtim bada
Ümriv olsun ziyada
Men seni çokh séverem
Sen meni salma yada

Arabî .....

Eeeeeey...
Kınifil khub reng olı
Aşka düşen deng olı

Yar hamamnan gelende
Say bakh néçe reng olı
Arabî .....

Açıklamalar: Bu türkü, vaktiyle Bağdat Besteleri arasında da yaygın bir türkü olduğu halde sonradan o dolaylarda unutulmuştur (Abdülkerim el-Allaf, «Bağdat-el-Kadime», s. 109, Bağdat, 1960).. Bunun orijinal biçimini, rahmetli Delil Salih, yukarıdaki Mâni dörtlükleriyle özel banda okumuştur. Türkiye'de de melodisi yaygın olan bu türküyü Kerkükkızı (Selime), Türkiye'de söylenen biçimiyle, Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur.

Sözcükler: Akhtarram: Ararım. Tapılmaz: Bulunmaz. Dene: Tane. Küstiv: Küstün. Umaram: Ümit ederim. Össin: Ölsün. Ümriv: Ömrün. Khub: Güzel. Deng: Sersem. Nêçe: Kaç. Olı: Olur.

— O —

(Vay) Arab kızı vay Arab kızı
Kurban olaydım seni göreydim
Annan öleydim vay Arab kızı
İndi geldim Mardinnen
Dolandım dam ardınnan
Muncuğ muncuğ ter töktim
Happı o yar derdinnen
Vay Arab kızı .....
Pencerede kuş durmaz
Yaz egleni kış durmaz
Gözelin arakını
Öziv iç ye hiş durmaz
Vay Arab kızı .....
Başında kare şéve
El éttim gelmez éve
Yarıma kurban ossın
Koyra Şaturlı Zéve
Vay Arab kızı .....

Açıklamalar: Bu türküyü, popüler halk ses sanatkârı Haba (Abdülvehab) 'nın 1976'da Kerkük'te yaygın olan bantlarından derlemiştir.

Sözcükler: Vay: Vah. Annan: Andan (sonra) .İndi: Şimdi.
Muncuğ: Boncuk. Happı: Hep. Arak: Rakı. Şêve: Bir çeşit zinetlik
taş. Koyra, Şaturı, Zêve: Kerkük'ün üç büyük semti.

Arakçiniv çinçini
Öpim lebiv içini
Üç gündi görmemişem
Mehellem gögerçini
*

Arakçiniv beste koy
Kaldır diziv üste koy
Adakhlıv elden gétti
Eliv verver üste koy
*

Arakçin girmiş yarım
Benzi saralmış yarım
Oynamağın gülmeğın
Yukhuya satmış yarım
*

Araçkin men olaydım
Yar başına konaydım
O yar burdan geçende
Kol boynına ataydım

Açıklamalar: Bu türküyü, Kerkükkızı (Selime) 1960'larda Bağ-
dat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur... Düşük
nağmeli bir türküdür.

Sözcükler: Arakçin: Börk, bir çeşit başlık. Çinçini: Benekli.
Gündi: Gündür. Gögerçin: Güvercin. Adakhlıv: Nişanlın. Verver:
Tabanca.

Ayağında dar şalvar
Baş kaldır hakka yalvar
Bunu Khudam yaratmış
Menim elimde ne var

Néynim bala ay kız
Kaldıkh béçe yalğız
Oy aman oy aman
Gözivin karesi
Meni mecbur édeceği
Meni dilkhun édeceği
Şuya géder su doldırı bulağtan
Altun üzüg suya düşer barmağtan
Gözim o yar öpiş véri yanağtan
Néynim bala .....
Men gédirem hamama
Dème kayinbabama
Özi bostancı kızı
Bizden ister şamama
Néynim bala .....

Açıklamalar: 1959 yılında Reşid Küle Raza'nın sesiyle banda aldığımız bu türkünün bir tıpkı suretini Bağdat radyosu Türkmençe bölümüne vermişizdir. Oradan ara sıra sunulmaktadır... Aynı türküyü 1975'de Abdurrahman Kızılay, Türkiye radyoları için banda almıştır.

— O —

Ay bala bala bala
Khurda khurda yırğala
Orta yérde çarkhala
Ne şirin oynar bu bala
Tebrize géden olsa
Arzuhal yazan olsa
Yıkharam Tebriz seni
Yarıma ziyan olsa
Ay bala .....
Tebriz altı Mağara
Zilfiv gelmez tarağa
Yar meni davet édip
Bir istikân arağa

Ay bala .....
Burdan Tebrize kimin
Gül kakhıp dizê kimin
Kız Allahı séversev
Yarın gel bize kimin
Ay bala .....

Açıklamalar: Azeri havayı okşayan bu türküyü, Reşid Küle Raza'dan özel banda almışızdır.

Sözcükler: Bala: Yavru. Khurda: Ufak. Khurda khurda: Yavaş yavaş, azacık azacık. Yırğala: Titreşimler yap, kımıldanışlarla depren. Çarkhala: Sarsarak çalkala. Zilfiv: Zülfün. İstikân: Bardak, bade. Arağa: Rakıya. Kimin: Gibi. Kakhıp: Kalkmış, yükselmiş.

Ay dolanaydı
Gün dolanaydı
Yarın tek tek yérişi
Mende olaydı
(Al yanağ kaytan dudağ)
(Menim olaydı)

Ay çıktı daha batmaz... ay dolanaydı
Hüsnüvi gören yatmaz... gün dolanaydı
Hüniv tekin bir hüsün... ay dolanaydı
Bir de Allah yaratmaz... gün dolanaydı
Ay dolanaydı .....

Ay çıktı batır indi... ay dolanaydı
Yar okhın atar indi... gün dolanaydı
Léyli khaste düşüpti... ay dolanaydı
Mecnun can satar indi... gün dolanaydı
Ay dolanaydı .....

Ay çıktı yolda durdı... ay dolanaydı
Gör ne khıyalda durdı... gün dolanaydı

Yazmavın sağaçları... ay dolanaydı
Gözime dalda durdı... gün dolanaydı
Ay dolanaydı .....

Açıklamalar: Bu bayat (beyatî) türkû, aslında «Ağam Süleyman» türküsünün nağme bakımından aynısıdır. Bunu ilk kez Abdülvahit Küzeçioğlu 1954'de yerli müzik eşliğinde, 78 devirli, Amerika malı Yakubî plâklarına okumuştur. Numarası: SY-2 olan bu plâk, Kerküklü tüccar Nâil Yakubî vasıtasıyla Kaliforniya'da imal ettirilmiştir... Türküyü daha sonra Mustafa Geceyatmaz ve Neriman Altındağ (Tüfekçi) Türkiye radyoları için banda almışlardır.

Sözcükler: Yêrişi: Yürüyüşü. Hüsnuvi: Hüsünü. Gözive: Gözüne.

————— O —————

Ay gözler ay gözler
Gözler gözler
Yar yaman gözler
Yar geli yaram bağlar
Çıkhtım kilse dağına
Bakhtım dörtler bağına
Yar meni dev'at édip
Kınifil çardağına
Men yarı dev'at éttim
Yéngi mév yarpağına
Ay gözler .....
Bu gelen yar özidi
Gözi céyran gözidi
Bir géşti tanımadım
Bir bakhtır yar özidi
Ay gözler .....
Dağlar başı saz éyler
Bülbüller pervaz éyler
Gelen yarı tanıram
Yéridikhçe naz éyler

Ay gözler .....
Kerkükliyem men özüm
Kulağ vér dinle sözim
Aşretim sene kurban
Evvel baştan men özüm
Ay gözler .....

Açıklamalar: Bu türküyü, ses sanatkânı Sıddik Bende Gafur' dan özel banda almışımıdır.

Sözcükler: Kilse dağı: Kerkük'ün doğusunda Kırmızı Kilise' nin bulunduğu tepe. Dörtler bağı: Bu kiliseye bitişik mesire yeri ki «Çuvarbağ» da derler. Birkaç yıldan beridir burada evler yapılmaya başlanılmıştır. Dev'at: Davet. Yengi: Yeni. Mêv yaprağı: Asma yaprağı ki bununla dolma sararlar. Özidi: Özüdür, kendisidir. Yêridikhçe :Yürüdükçe.

Ay gülli şan gülli şan
Ettiv meni peprişan
Gédirem asker olım
Üzügim sene nişan
Dağlar başı çemedi
Şadlığ gülmeğ nemedi
Dindirme kan ağlaram
Derdim köme kömedi
Ay gülli şan .....
Dağlar dağladı meni
Gören ağladı meni
Demir zincir kâr étmez
Zilfiv bağladı meni
Ay gülli şan .....
Seher oldı vakht oldı
Sinem yara takht oldı
Bayna khoruzım bayna
Yar gelmeğe vakht oldı

Ay gülli şan .....
Seher sabah çağınnan
Öpim memmev ağınnan
Sensiz bir gül kokhlamam
Gelse Cennet bağınnan
Ay gülli şan .....

Açıklamalar: Tuzhurmatulı Taki Demirçi'nin 1977 yılı başlarında Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için banda aldığı bu türkü Kerkük'te çok yaygındır... Dönderme'nin son iki kanadı,

Men gëdirem askere
Mendilim sene nişan

biçiminde de söylenir.

Sözcükler: Üzügim: Yüzüğüm. Çem: Meşe. Çemedi: Meşe(ya karşı)dır. Kömedi: Kümedir. Kâr êtmez: Tesir etmez. Bayna: Öt.

— O —

Ay havar bağvan elinnen
O yara gül az gédipti
Aaaay ay ay ah hani men
Hani Kerkük hani men
Fehmim bele kör olup
Géçen yarı tanımam... o yara gül az gédipti
Ay havar bağvan .....
(Aaaay ay ay aaah)
Yéřişiv kaza benzer
Boyıv rakkaza benzer
Bir gün seni görmesem
Bir kış bir yaza benzer... O yara gül az dédipti
Ay havar bağvan .....
(Aaaay ay ay ay ay havar)
Adiv kimin ad olmaz
Gemli gévlim şad olmaz
Kınamavın siz meni
Sévdaydan inad olmaz... O yara gül az dédipti

Ay havar bağvan .....
(Aaaay ay ay ay aaah)
Bu bağa maral girdi
Zilfini tarar girdi
Bağ benim bağvan benim
Yad avçı ne'rar girdi... o yara gül az gédipti
Ay havar bağvan .....

Açıklamalar: Bu türküyü, İzzeddin Nimet 1960'larda Bağdat radyosu Türkmence bölümü için Kürde Hoyratına bağlı olarak, yukarıdaki biçimde banda okumuştur... 1977 başlarında Ekrem Cafer Tuzlu bu türküyü biraz daha güzelleştirerek,

Ay havar bağvan elinnen
Yarımçın gül az gönderip
Ne suçum ne günahım
O yar mennen üz dönderip
Bağvan bağıva kurban
Konca gülüve kurban
Deste deste gül gönder
O yar mennen öz dönderip

sözlü Döndermeyle okumuştur... Fazıl Kayacı Samed ve başka sanatkârlar bu döndermeyi eskiden

Ay havar bağvan elinnen
Yarımçın gül az deripti
Ay havar yarım elinnen
Mektebe vah geç varıptı

biçiminde söylerlerdi...

Sözcükler: Hani Kerkük hani men: Kerkük nerde ben nerde... Bu ve önceki kanat, aslında «Hani Şam - Hani Bağdad hanı Şam» biçimindedir... Yêrişiv: Yürüyüşün. Adıv kimin: Adın gibi. Gêvlim: Gönüm. Ne'rar: Ne arar. «Narar» biçiminde söylenir.

Ay havar degirmançı
Sen khançı men kervançı
Arpanı vérrem sene
Bu deni dart benimçi

Degirman savacağı
Ne serindi bucağı
Bir sebbeh gel bir akhşam
Bir de günorta çağı

Ay havar .....

Degirman sağ dolanı
Mum yanar yağ dolanı
Avçı bir maralıyçın
Günde yüz dağ dolanı

Ay havar .....

Degirmanıv degirmi
Ezipsen üregimi
Yıkıpsan babam évin
Çekipsen diregimi

Ay havar .....

Arpa buğda méydanda
Yarı gördim séyranda
Mühübbet bele şeydi
Sen damda men éyvanda

Ay havar .....

Açıklamalar: Bu saba türkünün döndermesini Iraklı ses sanatkârı Reşîr el-Konduracı, bundan takriben elli yıl önce plâğâ okumuştur... Abdurrahman Kızılay, 1959 yılının başına Kemânî Cemil Beşir ve arkadaşlarının müzlîği eşliğinde bu türküyü yukarıdaki sözlerle, 78 devirli Pakistan malı Ashtarphon plâklarına okumuştur. Numarası OJME-1095'dir... Bu türkünün karşılıklı olarak söylenen yaygın bir biçimini de aşağıya alıyoruz.

Kadın söyler:

Ay havar degirmançı
Sen khançı men kervançı
Arpanı vérrem sana
Bu deni dart benimçi

Erkek söyler:

Olmaz khatunım olmaz
Mısır altunım olmaz
Deniv kaldır düş yola
Savacağa su dolmaz

Kadın söyler:

Ay havar degirmançı
Sen khançı men kervançı
Kolbağım vérrem sene
Bu deni dart benimçi

Erkek söyler:

Olmaz khatunım olmaz
Mısır altunım olmaz
Men kolbağiv néylirem
Savacağa su dolmaz

Kadın söyler:

Ay havar degirmançı
Sen khançı men kervançı
Hicilim vérrem sene
Bu deni dart benimçi

Erkek söyler:

Olmaz khatunım olmaz
Mısır altunım olmaz
Men hiciliv néylirem
Savacağa su dolmaz

Kadın söyler:

Ay havar degirmançı
Sen khançı men kervançı
Özimi vérrem serie
Bu deni dart benimçi

Erkek söyler:

Oldı khatunım oldı
Mısır altunım oldı
Deniv kaldır gel beri
Savacağa su doldı

Açıklamalar: «Bu deni» yerine bazan «Buğdanı». «savacağa su dolmaz» yerine «sene de sıra gelmez» söylenir.

Sözcükler: Ay havar: Feryat. Den: Hububat. Dart: Öğüt. Me-nimçi: Benim için. Vêrem: Veririm. Sene: Sana. Hicil: Halhal.

Bağda gülem men
Ne şirin dilem men
Serçe vurıp kolım kırıp
Sağ degilem men

Kahve yüki ferde men... bağda gülem men
Düşmişem bir derde men... ne şirin dilem men
Açılmamış koncaydım... sağ degilem men
Néce yatım yérde men... ne şirin dilem men

Bağda gülem .....

Dağların karı menem... bağda gülem men
Gün vursa erimenem... ne şirin dilem men
Yüz il torpakhta yatsam... sağ degilem men
Civanam çürümenem... ne şirin dilem men

Bağda gülem .....

Kare kare kazanlar... bağda gülem men
Kare yazı yazanlar... ne şirin dilem men
Cennet üzi görmesin... sağ degilem men
Aramızı bozanlar... ne şirin dilem men

Bağda gülem .....

İndi geldim Mardinnen... bağda gülem men
Dolandım dam ardınnan... ne şirin dilem men

Muncuğ muncuğ ter töktim... sağ degilem men
Happı yarın derdinnen... ne şirin dilem men
Bağda gülem .....

Açıklamalar: Bu türkû, Erbilli ses sanatkarı Fayık Şefik tarafından Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda alınmıştır.

Sözcükler: Gülem men: Gülüm ben. Ne şirin: Ne kadar güzel. Sağ: Hasta olmayan. Ferde: Torba, yük. Nêce yatım: Nasıl uyuyayım. İl: Yıl. Torpakh: Toprak. Üzi: Yüzü. İndi: Şimdi. Muncuğ: Boncuk. Happı: Hep.

Bakhar kapı zarınnan
Gözin kesmez yarınnan
Bizim khaste istiri
Siziv bağça barınnan

Ay balam eglene
O damda duran oğlana
Yazuğıv gelsin ay nene
Menim kimin céyrana

Kaşıv göviz arası
Besler céyran balası
Soyınım bakh canıma
Hapsi sévdav yarası

Ay balam .....

Kaş kare kirpik okhlar
Derdivnen öldi çokhlar
Bir dem seni görmesem
Gévlim yüz yéri yokhlar

Ay balam .....

Bağçam bağçava karşı
Atma bağçama daşı
İşalla kavışırığ

Dosta düşmana karşı
Ay balam .....

Açıklamalar: Reşid Küle Raza'dan 1959'da Kemâni İlham Merdan ve arkadaşlarının müziği eşliğinde özel banda aldığımız bu türkünün bir nüshasını Bağdat radyosu Türkmence bölümüne vermişizdir. Oradan ara sıra sunulmaktadır... Azerî havasını okşayan bu türküyü vaktiyle ünlü ses sanatkânımız Bazvana da çok güzel söylerdi... Son zamanlarda Abdurrahman Kızılay tarafından Türkiye'de söylenmektedir... Türkünün Döndermesi, başta söylenmez...

Sözcükler: Zarınnan: Zarından, perdesinden. İstiri: İstiyor. Yazuğiv: Yazığın, esefin. Nene: Ana. Derdivnen: Derdinden. Gêvlim: Gönüm.

Bala boy bala boy bala boy bala can bala
Ne dedim neden küstiv nazlı yar bala

Kale'liyem aşkıvden vazgêçmerem
Ayrılığ badasını men içmerem
Gözellerden vafalısını séçerem
Vêrseler ona gelinliğ biçerem

Bala boy bala .....

Kale'liyem yardan uzağ kalmışam
Ğerib ğerib kheberini almışam
Yana yana bu ataşta kalmışam
Küçük yaştan öz beleme çatmışam

Bala boy bala .....

Kale'liyem kare bakhtlı men özüm
Nazlı yara kim yétiştirdi sözüm
Uzun kış ayrı düştüm özinnen
Beklemekhten kör oldu her ki gözüm

Bala boy bala .....

Açıklamalar: Bu türküyü, Dr. Sabah Celâl, 1960'larda Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur... Aynı türkü aşağıdaki dörtlüklerle 1977'de yine aynı radyo için banda okumuştur.

Bu gelen abalıdı... dayım oğlu
Sonın kimin yaradı... emmim oğlu
Üzini açar güler... dayım oğlu
Gözeller serdarıdı... emmim oğlu

Balaboy bala .....

Yaraladım özimi... dayım oğlu
Yar tutmadı sözimi... emmim oğlu
Akibet men ölürsem... dayım oğlu
Yar bağlasın gözimi... emmim oğlu

Balaboy bala .....

Sözcükler: Bala: Küçük, yavru. Vazgêçmerem: Vazgeçmezim.
Ğerib: Garip. Öz beleme: Kendi derdime, musibetime. Özinnen:
Özünden, kendisinden. Ki: iki.

Bayaz gül kırmızı gül güller arasınnan geli
Yarım girip yeşil fistan béyram namazınnan geli
Sebehti azana bakh
Türbemi kazana bakh
Izrayıl alma canım
Yazını yazana bakh
Beyaz gül .....
Gülem güli néylirem
Güle khizmet éylirem
Öz gülüm mene yéter
Sayır güli néylirem
Beyaz gül .....

Açıklamalar: Bu türküyü, popüler halk sanatkarı Haba (Abdülvehab) nın 1975'te, Kerkük'te yayılan bantlarından derlemiştir... Bu türkünün melodisi, yukarıda ayrıca tespit ettiğimiz «allı gül yeşilli gül güller arasınnan gell» döndermeli türkünün melodisinden tamamıyla farklıdır.

Sözcükler: Geli: Gelir. Girip: Giymiş. Sebehti: Sabah vaktidir.
Türbe: Kabir. Néylirem: Neyliyorum. Sayır: Başka.

Berber tükânında gördim bir uşâğ... baba bir uşâğ
O taraş éder elleri gülden imşâğ
Altun ibrik gümüş legen su sıcağ.. baba su sıcağ
(O taraş éder elleri gülden imşâğ)

Arada kurmış gözel badasına bakh
Kaşına gözine berber aynasına bakh
Khalil oğlan suya géder su doldırsın bulağtan
Altun üzüg suya düşer barmağtan
Gözim o yar öpiş véri yanağtan

Arada kurmış .....
Suya géder su destisin doldırı... baba doldırı
Sudan da geli gül benzini soldırı
Nenesi bilse menî öldiri... vay öldiri
Arada kurmış .....

Açıklamalar: Bu orijinal türküyü 1959'da rahmetli Reşid Küle Raza'dan özel banda almışımıdır... Döndermenin birinci kanatını bazan

Arada kurmış şu çapkının sadasına bakh
biçiminde, bazan da
Sürt sabunu berber safasına bakh
biçiminde söylerler... Bazıları, bu döndermeyi eskiden
İçme de begim içme sarkhoş olısan
Düşme de bu sevdaya pişman olısan
biçiminde söylerlerdi...

Sözcükler: Tükân: Dükkân. Uşâğ: Çocuk. Burada delikanlı genç anlamına gelir ki Irak Türkleri arasında «uşâğ» ve «delikanlı» sözcükleri çok kez «oğlan» anlamına geldiğinden bu güzel türkü, radyolardan sunulmamaktadır... İmşâğ: Yumuşak, Öpiş: Öpücük. Nenem: Anam. Vay öldiri: Vah öldürür.

Bir tapkır gögerçinim kharmandadı
kharmandadı
Her kimin yarı da yokhtı derd ondadı ğem
ondadı
Kapıdan geçti yarım ... kharmandadı kharmandadı

Yaramı éşti yarım ... derd ondadı ğem ondadı
 Uydı eller sözine ... kharmandadı kharmandadı
 Mennen vazgéşti yarım ... derd ondadı ğem ondadı
 Bir tapkır .....
 Altun üzüg barmakhtan ... kharmandadı
 kharmandadı
 Çektim çıkmaz dırnakhtan ... derd ondadı ğem
 ondadı
 Tobalıyam yar tutmam ... kharmandadı kharmandadı
 Korkhım var ayrılmakhtan ... derd ondadı ğem ondadı
 Bir tapkır .....
 Al tespihiv zikréyle ... kharmandadı kharmandadı
 Her ni'mete şükréyle ... derd ondadı ğem ondadı
 Yol uzun menziñ irag̃ ... kharmandadı kharmandadı
 Sen bu yola fikréyle ... derd ondadı ğem ondadı
 Bir tapkır .....
 Gögde yıldız san vérdi ... kharmandadı kharmandadı
 Gözeller nişan vérdi ... derd ondadı ğem ondadı
 Çokhlar güzel derdinnen ... kharmandadı
 kharmandadı
 Ayağ üste can vérdi ... derd ondadı ğem ondadı
 Bir tapkır .....

Açıklamalar: Bu türküyü yarlığanmış Reşid Küle Raza'nın sesiyle 1962'de yukarıdaki dörtlüklerle özel banda almışımıdır. Aynı türküyü, daha önce 1959 yılının mart ayında başka dörtlüklerle, aynı sanatkârın sesiyle banda kaydetmişimdir. Döndermede geçen «tapkır» yerine «bölük»de söylenir.

Sözcükler: Tapkır: Tabır. Gögerçin: Güvercin. Ğem: Gam, kader. Eştı: Deştı. Barmakhtan: Parmaktan. Üzüg: Yüzük.

Bu bağda dolanısan
 Derdiv mene démisin
 Atrafıv dolıb gülden
 Bir gül mene vérmisen

Başıvda yazma yarım
Gel sıdkıv bozma yarım
Söz hekâttan korkharam
Péçesiz gezme yarım

Bu bağda .....

Bu dağlar olmasaydı
Saralib solmasaydı
Ölüm Allahın emri
Ayrılığ olmasaydı

Bu bağda .....

Oğlanam adım Ali
Girmişem ipek şalı
Seni mene vérseler
Néylirem dünya malı

Bu bağda .....

Açıklamalar: Bu türküyü ilk kez, Urfalı Mehmet Özbek, 1975' de Kerküklü Yaşar İzzeddin Nimet'ten derleyerek özel banda okumuştur. Aynı türküyü, Kırillı İhsan Reşid de 1976'da okumuştur... Melodisi, mahallî Kürtçe «Kava le ser kavaya...» döndermeli türküyeye benzeyen bu türküyü daha önce duymamıştık.

Sözcükler: Dolanısan. Dolanıyorsun. Mene: Bana. Söz-hekât: Dedikodu. Girmişem: Giymişim. Néylirem: Neylerim, ne yaparım.

Bu dere baştan başa nar ağacı
Egildim birsin kırdım o da 'eccı
Yarım Allah 'eşkına mene acı

Ne kharab öğredibler nazlı yarı
Sarı göz kaytan dudağlı dilberi
Ne yaman öğredibler bu bilbili
Her seher alı(r) gider konca güli

Bu dere baştan başa héyvah bağ
Héyvalar sararırı dön geri bakh
Gözümün yaşı akhsın gözeļ bırakh
Ne kharab öğredibler .....

Açıklamalar: Bu türkü Seyyid Enzer Terzi'nin özel bandından alınmıştır.

— O —

Bu gelen gözeļ oğlan
Elinde desmaļ oğlan
Alemnen güler oynar
Bizimnen küsen oğlan

Çıkhtım Kilse dağına
Bakhtım Dörtlerbağına
Yar meni dev'at édip
Kınifil çardağına
Men yarı dev'ať éttim
Yéngi mév yarpağına

Bu gelen .....

Bu gelen yar özidi
Gözi céyrān gözidi
Bir géşti tanımadım
Bir bahtım yar özidi

Bu gelen .....

Açıklamalar: Bu türküyü Sıdık Bende Gafur'dan özel bandada almışımıdır. Döndermenin son iki kanadı,

Döner saçını tarar
Evimi yıhan oğlan

biçiminde de söylenir.

Sözcükler: Desmal: Mendil. Alemnen: Alem ile. Kilse dağı: Kerkük şehrinin doğu cihetine düşen, «Kırmızı Kilise» adıyla bilinen, günümüzde Türkmen Hıristiyanlarının mezaristanı haline ge-

İlen kilisenin bulunduğu tepe. Dörtlerbağı: Çuvarbağ.da derler, sö-
zû edilen tepenin bitişiğindeki geniş mesire yeri ki birkaç yıldan
beridir buralarda evler yapılmaya başlanılmıştır. Dev'at: Davet.
Yengi: Yeni. Mêv yarpağı: Asma yaprağı. Özidi: Özüdür, ken-
disidir.

Bu khal ne khaldı
Gözel ne khaldı
Yanağta döğdiripsen
Canım ne haldı
Gözüm ne haldı
Alemi öldiripsen

(Vay vaaaay...)

Bu khalı khurda meni
Salıptı derde meni
Rakıbler yığnağ éder
İster géderde meni

Bu khal ne .....

(Vay vaaaay...)

Bu dağlar khalı kaldı
Kuş uçtı yavru kaldı
Anakhtar yar koynunda
Gévlım bukhavlı kaldı

Bu khal ne .....

(Vay vaaaay...)

Bu dağın maralı var
Yalğuz degi yarı var
Dünye tembelden gedip
Kim kimnen khaberi var

Bu khal ne .....

Açıklamalar: Bu hicaz türküyü, ilk kez Abdülvahit Küzeçioğlu
1959 yılının başında, 78 devirli, Pakistan malı Ashtarphon plâk-
larına okumuştur. Numarası OJME-1087'dir. Aynı sanatkâr daha
sonra aynı türküyü Yunanistan malı Beshirphon (EJB-808) plâk-

larına okumuştur. Ayrıca, 78 devirli, Türk malı Sahibinin Sesi (OTB-2692) plâklarına da okumuştur... 1960'larda Türkiye'de yayılmış olan bu türküyü Mustafa Geceyatmaz, Neriman Tüfekçi, Muzafer Akgün ve başkaları radyo için banda doldurmuşlardır...

Sözcükler: Khal: Ben. Khurda: Küçük. Gévlım: Gönüm, Bukhavlı: Prangalı. Yalğuz: Yalnız.

Bülbül uçar yuvasına
Yağmur yağar (gözım) havasına
Men kurbanam nevasına
    Ğarib ğarib (hayran) ötme bülbül
    Menim derdim mene yéter
    Sen de bir dert (hayran) katma bülbü
Bülbül uçar kanatı yeşil
Gün vurmada (Alla) göz kamaşır
İnce béle el dolaşır
    Ğarib ğarib .....
Bülbül uçar kanatı sarı
Bağçalar dolmuş héyvaydan narı
Ümrim de bitti bulmadım yarı
    Ğarib ğarib .....

Açıklamalar: Bu türküyü ilk kez yarlığanmış Mustafa Kalayı' dan banda almışızdır... Daha sonra Abdurrahman Kızılay ve 1977' de de Fethulla Altunes, Bağdat radyosu için banda okumuşlardır... Birinci parçadaki «nevasına» sözcüğünü halk sanatkarları «anasına» biçiminde, sonradan ise «gözlerine» biçiminde söylemektedirler.

Sözcükler: Nevasına: Nağmesine, ötüşüne. Alla: Allah. Héyvaydan: Ayvayla. Ümrim: Ömrüm.

Cerrevin kulpı burma
Doldır cerrevi durma
Yéngi bir yar sémişem
Ağzı baı dili khurma

Yéri yéri yolımda durma
Ay dede meni yandırma
Sarkhoşam gévlimi kırma

Cerrevin kulpı düşti
Ayağıma ilişti
Menim gözüm sendedi
Yar göziv kime düşti

Yéri yéri .....

Cerre gene kulplandı
Al ipekten löklendi
Bu ağzı kırığ cerre
Gene yara yüklendi

Yéri yéri .....

Suya géder ki gelin
Kız tutıb gelin elin
Seleşirem seleşmez
Gelin üregim delin

Yéri yéri .....

Suya géden ikidi
Saçı mür'üz tükidi
Men de olaydım bir su
Su gözeller yükidi

Yéri yéri .....

Açıklamalar: Bu türküyü Abdurrahman Kızılay, 78 devirli, Türk malı Sahibinin Sesi plâklarına okumuştur. Numarası OTB-2693'tür... Yarlığanmış ses sanatkarı İzzeddin Nimet, kıta'ların başında uzunca tempolu «Aaaay ay aaaay» nağmesini tekrarlayarak türküyü, Muhalif Hoyratına bağılı olarak söylerdi.

Sözcükler: Cerre: Testi. Kulpı: Tutamacı. Yengi: Yeni. Yêri: Yürü. Dede: Büyük kardeş. Gêvlimi: Gönümü. Ipekten: Ipekle. Ki: İki. Seleşirem: Söyleşirim. Mür'üz: Ankara keçisi cinsinden bir nevi keçi. Tükidi: Tüyüdür.

Çadır kurdım düzlere ... ellere vay
Tikân oldım gözlere ... ellere vay
Odı men koydım géttim ... ellere vay
Kerkük kalsın sizlere ... ellere vay

Ekinim ekiliri ... ellere vay
Sümbülim tökiliri ... ellere vay
Zilfivden bir tél gönder ... ellere vay
Kefinim tikiliri ... ellere vay

Nar yédım dene dene ... ellere var
Ne dédim küstiv gene ... ellere vay
Umaram babav ölsin ... ellere vay
Sen de dönesen mene ... ellere vay

Çadır kurdım çöllere ... ellere vay
Dastan oldım dillere ... ellere vay
Odı men koydım géttim ... ellere vay
Kerkük kalsın ellere ... ellere vay

Açıklamalar: Bu türküyü, Kerküklü ses sanatkarı Mustafa İlik'ten derlemiştir. Türkünün birinci dörtlüğü aynı zamanda Dönderme olarak da söylenmektedir... Türkiye'de de bilinen bu türkü, Gaziantep'den derlenmiş olarak gösterilmektedir. Ancak aslında nerede doğduğu bilinmemektedir. Kerkük'te eskiden beri yaygındır.

Sözcükler: Düzlere (düzlüğe): Ovalara. Tikân: Diken. Odı: Ha işte. Ekiliri: Ekiliyor. Zilfivden: Zülfünden. Kefinim: Kefenim. Dene: Tane. Umaram: Ümit ederim. Mene: Bana.

————— O —————

Çakhmağı çakh çırağı yandırmamışam
Yarımçın potın almışam tekini yolda salmışam
Çırağta yağ tükendi
Ne yaman vakh tükendi
Ne sennen bu güzelliğ
Ne mennen akh tükendi

Çakhmağı çakh çırağı yandırmamışam
Yarımçın corab almışam tekini yolda salmışam
Çırağın his üzinnen
Yağ damar kis üzinnen
Başım alıp géderem
Bu khakhın pis üzinnen
Çakhmağı çakh çırağı yandırmamışam
Yarımçın üzüg almışam kaşını yolda salmışam
Çırağı yandırardım
Yol üste kondıraydım
Yarım bize gelende
Hégbesin endireydim
Çakhmağı çakh çırağı yandırmamışam
Yarımçın hınna almışam torbasın yolda salmışam

Açıklamalar: Bu çargâh türkû ilk kez Abdûlvahit Küzeçioğlu'ndan derlenerek 1963'te Muzafer Akgün tarafından 78 devirli, Türk malı Grafson plâklarına okunmuştur. Numarası MG-1169 ve 2436'dır... Türküyü ayrıca Sevim Tanürek, bir Türk filminde söylemiştir... Bir de Ersen Kardeşler, arajman biçiminde, Batı müziği eşliğinde 45 devirli, Türk malı Şahinler Plâk'ına okunmuştur. Numarası 204-A'dır... 1960'larda Türkiye'de çok tutulan bu türkû, gazinolarda söylenirken, elektrik lambaları söndürülür, coşan seyirciler de çakmaklarını yakarlar, bazan da tomar biçiminde kıvrılıp dürülen gazete kâğıdını yakarlardı. Hatta bir ara bazılarının, yangına sebebiyet verdikleri de görülmüştür.

Sözcükler: Tekini: Eşini. Yolda salmışam: Düşürmüşüm, kaybetmişim. Vakh: Vakit. Sennen: Senden. Mennen: Benden. His: Is. Üzinnen: Yüzünden. Damar: Damla damla akar. Kis: Keçe. Khakhın: Halkın. «Bu khakhın» sözü yerine bazan «Namerdin» ve «rakibin» sözcükleri söylenir.

Çeçen kızı Çeçen kızı
Sen allar gir men kırmızı
Çeçen kızı çardağtadı
Saviğ suyu bardağtadı

İndi geli Musa Paşa
Bizi vurur dağa daşa

Çeçen kızı .....

Çeçen kızı çıktı dama
Salam vérdi kaymakama
Asker endi gétti Şama
Aman aman Çeçen kızı

Çeçen kızı .....

Açıklamalar: Bu türkü, galiba Sami Celalî'nin Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için banda okuduğu «köylü kızı» türküsünün aynisidir. Türkiye'de söylenenden farklıdır.

Sözcükler: Çeçen: Türklere karşı muhabbêt duyguları çok olan bir kavim ki küçük bir zümresi, Irak'ta yaşamaktadır. Türkçeyi ana dilleri gibi konuşan bu toplum, aslında Dağıstanlı olduklarını söylerler. Irak'ın eski genelkurmay başkanlarından Gazi ed-Dağıstanî, Çeçen boyundandı... Gir: Giy. Çardağ: Bağ odası, gölgelik çatı. -tadı: -tadır. Savıg: Soğuk. İndi: Şimdi. Geli: Gelir. Dam: Evin üstü, düz olan sathı. Endi: İndi.

— O —

Çoban kızı çayda gezer (çayda gezer) yaman Aşşe
Kahrinnen yaha yırtar baştan başa havar Aşşe
ah yaman Aşşe

Dağlara septim ekin
Géderttim elimdekin ... yaman Aşşe
Ne gâvır ne musılman ... yaman Aşşe
Olmasın benim tekin ... yaman Aşşe havar Aşşe

Bu géden Cebbârıdı ... yaman Aşşe
Sorın kimin yarıdı ... havar Aşşe
Pêçesi açuğ géder ... yaman Aşşe
Gözeller serdarıdı ... yaman Aşşe havar Aşşe

Bu gelen yar olaydı ... yaman Aşşe
Koyınmda nar olaydı ... havar Aşşe

Her kimiz bir könekte ... havar Aşşe
Yakhası dar olaydı ... yaman Aşşe havar Aşşe

Açıklamalar: Bu türküyü, ses sanatkârı bestekâr Ali Merdan Leylanlı 1936 sıralarında Sodwa plâklarına okumuştur. Türkü, sanatkârın kendi eseri olmak ihtimali kuvvetlidir. İlk eseri de sayılabilir. Bunu, Kerkük'e bağlı Leylan kasabasında Ayşe adında bir kıza âşık olması üzerine bestelediği söylenir. Türkünün güftesiye, eski Kerkük Mâni dörtlüklerinden alınmadır. Önlü besteci Ali Merdan, yetmiş yaşına basmış olsa gerektir.

Sözcükler: Havar: Feryat. Tekin: Gibi. Cebbârıdı: Cebbarî (aşiretinden) dir. Kimiz: İkimiz. Könek: Gömlek.

————— O —————

Çöl yérin céyraniyam
Yar göziv hayraniyam
Nakhsı yoldan gelişen
O yolın kurbanıyam

Evleri su başında
Gözüm kaldı kaşında
Sévdim bir béçe tersa
On üç on dört yaşında
Çöl yérin .....

Evleri arkh boyında
İpek yağlıg koynmda
Mennen seniv günahıv
Kalsın nenev boynında
Çöl yérin .....

Evlerinde süseni
Barıştırın küseni
Göz açtım seni gördüm
Men istemem kimseni
Çöl yérin .....

Su saldım bağa néynim
Degmez yarpağa néynim

Yarım céýran olıptı
Gelmez yatağa néynim
Çöl yérin .....

Açıklamalar: Bu türküyü Abdülkerim Kölemen, Bağdat radyosu Türkmence bölümü için, radyo müzik topluluğu eşliğinde banda okumuştur... Yaygın olan bu türkü, «Gülüm güller zarınan» döndermeli yerli türküye benzemektedir.

Sözcükler: Çöl: Kır, sahra. Gözlv: Gözün. Nakhsı: Hangi. Bêçe: Yavru. Tersa: Gâvur. Yağlığ: Mendil. Mennen: Benimle. Nenev: Anan. Néynim: Neyleyim.

Dağlara septim ekin
Géderttim elimdekin
Ne Gâvır ne Müsulman
Olmasın benim tekin
Dağlar dağlar yar yaman dağlar
Gözel yarıyçın ağlar
Bülbül güliyçın ağlar
Dağlar başın alaydım
Çağıraydım çalaydım
O yar birdan geçende
Kol boynına ataydım
Dağlar dağlar .....
Dağlar başı çemedi
Çemli gülmeğ nemedi
Men birda kan ağlıram
Derdim köme kömedi
Dağlar dağlar .....
Dağlar dağımdı benim
Çem ortağımdı benim
Allam başım géderem
Akhır çağımdı benim
Dağlar dağlar .....

Açıklamalar: Bu türküyü ilk kez Abdurrahman Kızılay 1959 yılının başında 78 devirli, Pakistan malı Ashtarphon plâklarına okumuştur. Numarası OJME-1069'dur... Bunu, daha sonra Tahsin Cömert Kerkükoğlu, Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için

Dağlar dağlar yar yaman dağlar
Güzglyden başın bağlar
İnce bële kemer bağlar

sözlü Döndermeyle banda okumuştur.

Sözcükler: Septim: Serptim. Tekin: Gibi. Gemli: Gamlı. Al-
lam: Alırım.

Damnan ge duvardan ge
Neneve danış annan ge
Aç buğçav bezenginen
Himyanıv bağla annan ge

Damnan dama damımız
Yakhundı héyvanımız
Sen ordan ge men birdan
Çatlasın duşmanımız

Damnan ge .....

Damnan dama tozanağ
Yorğan geti uzanağ
Zalım nenev gelmeden
Bir ki öpiş kazanağ

Damnan ge .....

Damda durana kurban
Boynın burana kurban
Men seni görmemişem
Seni görene kurban

Damnan ge .....

Damda duranı néynim
Boynın buranı néynim

Yuğurıp kesme khınna

Yalğuz vuranı néynim

Damnan ge .....

Açıklamalar: Bu türkünün nağmesini, 'Fazıl Kayacı Samed' den özel banda almışımıdır. Aynı türküyü, Fahreddin Ergeç 'de yerli çalgılar eşliğinde bantlara okumuştur... Döndermenin 1. 2. 4. kanatları, sırasıyla, dörtlük kanatlarından sonra tekrarlanır.

Sözcükler: Damnan ge: Damdan gel. Neneve. Anana. An-nan: Andan (sonra). Bezenginen: «ginen» eki tekid içindir. Yak-hundı: Yakındır. Hêvvan: Ayvan. Tozanağ: Tozuntu. Geti: Getir. Ki: İki. Öpiş: Öpücük. Néynim: Neyleyim. Khınna: Kına. Yalğuz: Yalnız. Vuranı: Kullananı.

Daraman köprüsü (Hasan) dardı geçilmez

Suları saviğtı (néynim) bir tas içilmez

Anadan geçilir (yavrım) yardan geçilmez

(Hasan) yardan geçilmez

Atma seni (Debreli Hasan) dağlar bilmesin

Zamana döndikhçe (yavrım) ismin söylensin

Daraman köprüsin (Hasan) géce géştim

(aman Alla géce géştim)

Acel şerbetini (gülüm) ölmeden iştım

Anadan babadan (yavrım) nasıl vazgéştım

(aman Hasan nasıl vazgeçtim)

Atma seni .....

Açıklamalar: Bu türküyü, 30/7/1967'de, Kerküklü rakkas Ba-kıla (Abdülbaki) dan yerli müzik eşliğinde özel banda almışımıdır... Bu türküde bazan,

Daraman köprüsi (Hasan) seksen direkli

içimizde sensen (Hasan) aslan ürekli

gibi sözler de söylenir... Bu türküyü, Abdurrahman Kızılay 1959 yılının başında, başka sözlerle, 78 devirli Pakistan malı Ash-tarphon plâklarına okumuştur. Numarası, OJME-1094'tür.

Sözcükler: Daraman: Kerkük'le Altunköprü arasında bir ka-saba. Saviğtı: Soğuktur.

Dede dede can dede
Tespîhiv mercan dede
Yérîm saı yastuğım koy
Odı öldim men dede

Yétimem vurılmışam
Men cigerden yanmışam
Gözîm onıyçın ağlar
Yardan ayrı kalmışam

Dede dede .....

Yétimin sesi gelmez
Yığlar nefesi gelmez
Baş yastuğta göz yolda
Bekler kimsesi gelmez

Dede dede .....

Yétimler yavaş olı
Koynı dolı daş olı
Degme yétim gévline
Düşer hurdahaş olı

Dede dede .....

Neneden olmasaydım
Dünyaya gelmeseydim
Yaşım bés haddim onbés
Bügüne kalmasaydım

Dede dede .....

Açıklamalar: Bu türküyü, Fahreddin Ergeç 1960 başlarında, 45 devirli, İngiliz malı Ashtarphon plâklarına okumuştur. Numarası EJB-1'dir... Daha önce İzzeddin Nimet, bu türküyü Kürde Hoyratlarına bağlı olarak, eski dörtlüklerle yerli bantlara okumuştur.

Sözcükler: Dede: Büyük kardeş ve baba. Odı: Ha işte. Onıyçın: Onun için. Yığlar: Ağlar. Olı: Olur. Nene: Ana.

Di geli kanun çavışı

Yazar curnalı

Seher sabahtı néynim

Lebiv kadehti néynim

Lebleriv koy ağzıma

Dünya tamahtı néynim

Di geli .....

Seher sabah çağınnan

Öpim lebiv ağınnan

Sensiz bir gül kokhlamarı

Gelse Cennet bağınnan

Di geli .....

Seherden kakhtım sersem

Seher gülünü dersem

Néynirem dünya malın

Günde bir boyıv görsem

Di geli .....

Açıklamalar: Bu sêgâh türküyü, Abdülvahit Küzeçioğlu Türkiye radyoları için banda okumuştur. Kıta'ların başında uzun bir «vay vaaaay» nağmesi geçer. Eskiden bu türkünün Döndermesi,

Hey di yêri ağam yêri paşam yêri

Gözleriv makmur olıptı

İndi geli kanun çavışı

Yazar curnalı

biçiminde söylenirdi.

Sözcükler: Di geli: Şimdi gelir. Curnal: Jurnal. Néynim: Neyleyim. Néynirem: Neyliyorum.

— O —

Di gelisen vay gédisen khaberım olsun

Koynıvda bir cüt nar var koy benim olsun

(Aaaakh... akh... aaaakh...)

Ayrılmışam eşimnen... khaberiv olsun

Eşimnen yoldaşımnan ... koy benim olsun
Olmışam karlı dağlar ... khaberiv olsun
Duman gétmez başımnan ... koy benim olsun

Di gelisen .....

(Aaaakh... akh... aaaakh...)

Meni bir bastı felek ... khaberiv olsun
Karalım kesti felek ... koy benim olsun
Çöllerde çadır kurdım ... khaberiv olsun
İpini kesti felek ... koy benim olsun

Di gelisen .....

(Aaaakh... akh... aaaakh...)

Ayrıldım özlerinnen ... khaberiv olsun
O şirin sözlerinnen ... koy benim olsun
Bilseydim ayrılığ var ... khaberiv olsun
Öperdim gözlerinnen ... koy benim olsun

Di gelisen .....

Açıklamalar: Bu türküyü, Abdülkerim Kölemen Bağdat radyosu için banda okumuştur... Daha önce Rahmetli Mustafa Kaley, yerli bantlara okumuştur. Bir nüshası bizde duruyor... Türkün Döndermesi bazan,

Di gelirem vay gèdirem khaberiv olsun
Koynıvda bir şey gördim koy benim olsun

biçiminde söylenir.

Sözcükler: Di gelisen: Geliyorsun da. Cüt: Çift. Karalım: Kararım, huzurum(u). Çöl: Kır, sahra. Özlerinnen: Özlerinden, kendilerinden.

— O —

— Dom dom

— Suad Suad ya aynı

(Aaaaay ... Aaaaakh...)

Seyyidem bakh başıma
Bakh gözimin yaşına
Géc taptım téz itirdim
Bakh Khudamn işine

— Dom dom
— Suad Suad ya ayni

(Aaaaay ... Aaaaakh...)

Bilmirem néylim sene

Düşüpti méylim sene

Işıklı yulduz tekin

Tikmişem gözüm sene

— Dom dom

— Suad Suad ya ayni

Açıklamalar: Bu türküyü, Haba'nın bantlarından derlemiştir... Muhalif Hoyratına bağlı olarak söylenen bu ezginin Dön-dermesinde geçen «dom dom» sözü, türküyü söyleyen sanatkaı tarafından, «Suad Suad» sözüyse koro, yani topluluk tarafından, kıta'ların sonunda tekrarlanır.

Sözcükler: Ya ayni (Arapçadır): Ey gözüm. Taptım: Buldum. Bilmirem: Bilmiyorum. Néylim: Neyleyem. Tekin: Gibi. Sene: Sana.

Durna durna uştı durna

Kanatların aştı durna

Kho men avçı döğildim

Mennen uzağ düştı durna

Dama çıkhtı bir gözel

Damın atrafın gezer

Elinde bir deste gül

Özi gülinnen gözel

Durna durna .....

Dama çıkhtım kurnaya

Bakhtım uçan durnaya

Sen kal ikralıv üste

Men girmerem dünyaya

Durna durna .....

Apardı posta meni

Yétirdi dosta meni

Yalançı mektüp aldım

Batırdı yasa meni

Durna durna .....

Tendürevin bayazı
Ge kız étme bu nazı
Vereceğsen bir öpiş
Alacağsan béş ğazı
Durna durna .....

Açıklamalar: Bu türküyü ilk kez popüler genç ses sanatkarı Hâbâ (Abdülvahab), yerli bantlara okumuştur. Daha sonra 1977' de, İhsan Reşid Kifri, Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için banda okumuştur.

Sözcükler: Uştı: Uçtu. Kho: Yoksa, niye. Dögildim: Değildim. Mennen: Benden. Kurna: Köşe. Bakhım: Bakayım. İkralıv: ıkrarın. Girmirem: Girmezim. Apardı: Götürdü. Tendüre: Tennüre, giyilen geniş etek, -vin: -nin. Ge: Gel. Öpiş: Öpücük. Ğazı: Bir çeşit eski sikke.

Elinde ayağında Acem khınnası
Gédip gelin getirsin oğlan nenesi

Çayır çimennen geli
Kahve Yemennen geli
Al yanağ kaytan dudağ
Her gün hamamnan geli
Elinde ayağında .....

Başında var maşalla
O yar bizim işalla
Kavışmağa az kaldı
Kavışırğ işalla
Elinde ayağında .....

O yarı alın gönderin
Bu yarı alın gönderin
O yarın gözin sévmişem
Sürmesin çalın gönderin

O yarın saçın görmişem
Saçbağın çalın gönderin
Elinde ayağında .....

Açıklamalar: Çok yaygın olan bu Kerkük türküsünü 1973'de Urfalı Mehmet Özbek, Türkiye radyoları için banda okumuştur. Yılmaz Erol da 1976'da Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur... Türkünün son parçası, aslında başka bir benzeri türkünün Döndermesi olup bununla karıştırılmıştır.

Sözcükler: Khinna: Kına. Nene: Ana. Çimennen geli: Çemenden gelir. Maşalla: «Maşaallah» yazılı bir çeşit zinetlik.

Endim dereye dere derindi
Al yeşil béydağ öge kuruldı
Duşman askeri geri bürüldi
Ağlama anam téz de gelirem
Ölüm olmazsa seni görirem
Kassabkaledede oldım onbaşı
Sineme vurdılar süngünün başı
Asker oturıb karşı be karşı
Ağlama anam téz de gelirem
Beşkem akhrette seni görirem

Açıklamalar: Bu asker türküsünü Mart 1959'da Reşid Küle Raza'dan yerli müzik eşliğinde özel banda almışımıdır... Son zamanlarda sanatkarlar bu türküyü «Gurbet ellerde oldım yaralı» kanadıyla başlayan başka kıta'larla söylemektedirler.

Endim yarın bağçasına gülden geçilmez
Hasen gülden géçilmez
Suları saviğtı (Hasen) bir tas içilmez
Sudan géştim gülden géştim yardan géçilmez
Hasen yardan géçilmez
Accidi aşkın şarabı susız içilmez
Suları saviğtı Hasen bir tas içilmez

Endim yarın bağçasına héyvalıǵ narlıǵ
Hasen héyvalıǵ narlıǵ
Bir elimde dolı bada bir elim yağlıǵ
Meni yardan ayıranı bulmasın sağlıǵ
Hasen bulmasın sağlıǵ
Accidi aşkın şarabı susız içilmez
Suları savıǵtı Hasen bir tas içilmez

Açıqlmalar: Ashında «Daraman köprüsü dardı geçilmez» biçiminde başka sözlerle yaygın olan bu türkü, Abdurrahman Kızılay tarafından 1959'un başında, tıpkı yukarıdaki sözlerle, 78 devirli Pakistan malı Ashtarphon plâklarına (No. OJME-1094) doldurulmuştur... Türkünün eski biçimini 30/7/1967'de ünlü rakkas Bakıla (Abdülbaki) dan özel banda almışımıdır. Kitapta «Daraman...» la başlayan türkü güftesine bakınız.

Sözcükler: Savıǵtı: Soǵuktur. Accidi: Acıdır. Héyvalıǵ: Ayvalık. Yaǵlıǵ: Mendil.

————— O —————

Ere Léyli Léyli de esmer
Vere Léyli Léyli de esmer
Sallan gel fistanı télli
Sallan gel yavaǵı khallı

Yaraladım özimi

Yar tutmadı sözimi

Akibet men ölrsem

Yar bağlasın gözimi

Ere Léyli .....

Ay çıkhtı gözim üste

Yanaşı dizim üste

Men géttim yar yokıydı

Men döndim üzüm üste

Ere Léyli .....

Ay çıkhtı aşmaǵ ister

Al yavaǵ yaşmaǵ ister

Menim duvana gévlim
Yara kavışmağ ister
Ere Léyli .....

Açıklamalar: İlk kez Osman Teplebaş'tan derlediğim bu türküyü daha sonra İzzeddin Nîmet'ten de banda almışımıdır. Dönderme (nakarat), türkünün başında söylenmez. Bunu burada başa koymamızın sebebi, Döndermelerde harf sırasına önem verdiğimizizdir.

Sözcükler: Ere: Kürkçe bir sözdür, ünlem olarak Türkmen şivesinde bunun yerine «ha» söylenir. Vere: Kürtçedir, «gel» demektir. Bu iki sözcük sadece bu türküde geçmektedir. Yavağ: khallı: Yanağ: benli. Özimi: Kendimi. Yanaş: Yanaşır, yaklaşıp. Üzim: Yüzüm. Duvana: Divane, deli. Gêvlim: Gönüm.

— O —

Esmer esmer can esmer
Gözleriv mercân esmer
Özim baş alım gédim
Yavrularım kim besler
Oy aman yar aman
Nériye gédersin esmer
Esmerim dağ maralı
Meni koydı yaralı
Özi baş aldı gétti
Ümrümin barabarı
Oy aman .....
Esmerim ter tökiri
Sağ sola gül tökiri
Esmerden men vazgêştım
Nenesi dil tökiri
Oy aman .....
Cığaravı iç esmer
Kapımızdan geç esmer

Vermezler seni mene
Bu sévdadan geç esmer
Oy aman .....

Açıklamalar: Bu türküyü, popüler halk sanatkarı Haba (Abdülvehab) 'ın 1977'de yaygınlaşan bantlarından derledik. Bunu, Mustafa Geceyatmaz'ın 1960'larda Kerkük'ten derlediği melez bir türkü olan «esmerim güzel esmer» türküsüyle karıştırmamak gerekir.

Sözcükler: Tökiri: Döküyor. Cıgaravı: Sigaranı. Mene: Bana.

Evlerinin ögi hamama yakhun
O yarı bezedin boyına bakhın
İnciynen la'li boynuna takhın
İçerem elivden zalım kale yolında
Di gel gözim bir buse vér incitme meni
(Di gel gözim bir buse vér séverem seni)
Evlerinin ögi takhta daraba
İgid kazandığın véri şaraba
Şarapçının évi olsun kharaba
İçerem elivden .....
Evlerinin ögi fağfurı kâse
Béline yaraşı altun hayasa
Eger men ölirsem batasan yasa
İçerem elivden .....

Açıklamalar: Bu sözlerle bir de «Tabibe» veya «Habibe» üzerine söylenen bir türkü daha vardır. Bu türkünün birinci kıtasının üçüncü kanadı bazan «Sağına solına hamayil takhın» biçiminde söylenir.

Sözcükler: Yakhun: Yakın. Bezedin: Bezeyin. İnciynen: İn-ciyle. Di: Haydi. Igid: Yiğit. Fağfurı: Çini. Yaraşı: Yaraşır, uyar. Yas: Matem.

Evlerinin ögi yonca
Yonca kakhıp dam boyınca... dam boyınca
Boyu uzun béli ince

Ninne yavrım ninne
Esmer yarım ninne
Ninne ninne

Evlerinin ögi lala
Sakı doldır vér piyala... vér piyala
Sarkhoş olağ düşeğ yola

Ninne yavrım .....

Evlerinin ögi darçın
Felek koymaz gözüm açım... valla açım
Seni alıp hara kaçım

Ninne yavrım .....

Evlerinin ögi pakla
Gögerçinler vurar takla... vurar takla
Al meni koynıvda sakla

Ninne yavrım .....

Evlerinin ögi susam
Sıyrılıp koynıva girsem... valla girsem
Hergün sabah boyıv görsem

Ninne yavrım .....

Açıklamalar: Bu rast muhayyer türküyü Abdülvahit Küze-
çioğlu 1957'nin Ağustos ayında, 78 devirli, işveç malı Chak-
makchiphon plâklarına okumuştur. Numarası 125-b'dir. 1960'larda
Türkiye'de de yayılmış olan bu türküyü Muzaffer Akgün, 78 de-
virli, Türk malı Elektrofon plâklarına okumuştur. Numarası MG-
1023'tür. Daha sonra Rusya Azerbaycanında Kerküklü Doktor
Sinan Said (Terzibaşoğlu) tarafından Bakû radyosu için banda
alınmıştır.

Sözcükler: Ögi: Önü. Kakhıp: Kalkmış, yükselmiş. Boyınca:
Boyu kadar. Olağ: Olalım. Hara: Nere. Gögerçin: Güvercin.

Fındık u fıstık barmağın
Al oluptı yanağın
Kimlerde arak işti
Gelipsen darmadağın

Kaleden endim düze
Su bağladım nergize
Yédđi il khizmet éttim
Bir kare kaşlı kıza

Fındık u .....

Kaleden enerem men
Çağırsav dönerem men
Kahrivden kibrit oldım
İfirsev yanaram men

Fındık u .....

Kaleden atın meni
Delliyem tutın meni
Koyın sapan daşına
Köy be köy atın meni

Fındık u .....

Açıklamalar: Bu türküyü, Türk ses sanatkarı Nureddin Çam-
lıdağ, Kerkük'ten derleyerek, radyo için banda almıştır... Ker-
kük kızı (Selime) de bu türküyü, «incilli sade kolbağın - altun
kemer bälbağın» döndermesiyle ve başka Mânî dörtlükleriyle,
Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur... Halk
arasında eskiden beri yaygın olan dönderme, yukarıda yazdığ-
ımız biçimdedir. Bunda geçen «barmağın» ve «yanağın» sözcük-
leri, aslında «parmağın» ve «yanağın» şeklinde olacaktır.

Sözcükler: Arak: Rakı. İşti: İçti. Endim: İndim. Düz: Düz-
lük, ova. İfirsev: Üflesen.

Géçme bu çaydan saçı surmalı kız
Aklımı aldıv gözi sürmeli kız
Yar mennen uzağ kaldı ... şirin kız
Meni dertlere saldı ... güzel kız
Géttim tebib yanına ... havar kız
Döndi derdime daldı ... güzel kız

Géçme bu .....
Alma aldım saraldı ... şirin kız
Ağ ciğerim kareldi ... havar kız
Sévda yolımı ... güzel kız
Faydasız bir yar aldı ... şirin kız

Géçme bu .....
Aşk badasın içmişem ... güzel kız
Kéf safadan géçmişem ... havar kız
Bir de sévdaya dönmem ... şirin kız
Fena yémind içmişem ... güzel kız
Géçme bu .....

Açıklamalar: Bu türküyü, Sami Celâlf 1965'lerde Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için banda okumuştur... Türkünün Döndermesi, eskiden

Géçme bu çayran sarı çizmeli kız
Gel ol müsülman kalma Ermeni kız

biçimindeydi.

Sözcükler: Surma: Sırma. Mennen: Benden. Şirin: Güzel.
Saraldı: Sarardı. Kéf: Keyif: Yémind: Yemin.

— O —

Gel bize gellem size Dede Hummadı
Men seni çokh séverem gözleri mavı
(Eeeeey...)

Bügün taraş olıpsan ... Dede Hummadı
Gévlime hoş olıpsan ... gözleri mavı
Başıv berber bağılyıv ... berberiv össln
Daha güzel olıpsan ... saçları sarı

Gel bize gellem .....

(Eeeeey...)

Oğlanam adım Abbas ... gözleri mavı
Men ölim kim tutar yas ... saçları sarı
Kız kaldırsın kız koysın ... Dede Hummadı
Gelinler kılsın namaz ... saçları sarı

Gel bize gellem .....

(Eeeeey...)

Namaz kılmağ sünnetti ... gözleri mavı
Bu söz mene minnetti ... saçları sarı
Eliv elime girse ... Dede Hummadı
Zından mene cennetti ... saçları sarı

Açıklamalar: Bu türkü, Sıma (İsmail) Berber tarafından yerli müzik eşliğinde Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda alınmıştır.

Sözcükler: Taraş: Traş. Olıpsan: Olmuşsun. Gévllme: Gön-
lüme. Berberiv: Berberin. Üssin: Ölsün. Ölim: Öleyim. Mene:
Bana.

— O —

Gel gédeğin Şıkh bağına gezele
Men çit alım sen fıstanıv tezele
Gözim düştü héyvandaki gözele

Gözellerin meskeni bu çaydadı
İçmişem bada bilmirem sévda hardadı

Surma saçı dabanına yérişi
Men olmuşam nazlı yarın devrişi
Gévlim kırar sora döner barışı

Gözellerin meskeni .....

Güllü yazma yar bağlamış başına

Saçağları deger kalem kaşına
Yengi girmiş on üç - on dört yaşına
Gözellerin meskeni .....

Açıklamalar: Bu türküyü Mehemed Camçı, 1975'de Kerkük Televizyonu için fıdyo-teyp'e kaydetmiştir. Türkünün nağmesi eski ve orijinaldir. Bentleri ise, yeni yazılmış eserlerdendir. Eski sözlerle yazılan benzeri için, her halde, kitabımızda «Gözellerin meskeni» başlıklı türküyeye bakınız. Bu türküyü, ayrıca Abdülvakit Küzeçioğlu 1977'de, daha sonra da Urfalı Mehmet Özbek, İstanbul radyosu için banda kaydetmişlerdir.

Sözcükler: Gêdeğın: Gidelim. Şık: Şeyh. Tezele: Tazele, yenile. Hêvan: Ayvan. Bilmirem: Bilmiyorum. Hardadı: Nerededir. Yêrişî: Erişir, ulaşır. Yengi: Yeni.

Gel yanıma yanıma
Kadav sallam canıma

Péncereden daş geli ... bala gel yanıma yanıma
Khumar gözden yaş geli ... bala gel yanıma yanıma
Seni mene vérseler ... bala gel yanıma yanıma
Allaha da hoş geli... bala gel yanıma yanıma

Gel yanıma .....

Bêşir altı Şebekler ... bala gel yanıma yanıma
Gözüm yar yolın bekler ... bala gel yanıma yanıma
Béd-asıl üç günnüği ... bala gel yanıma yanıma
Asıl ölince bekler ... bala gel yanıma yanıma

Gel yanıma .....

Arakçiniv çinçini ... bala gel yanıma yanıma
Öpim ağzıv içini ... bala gel yanıma yanıma
Dême neden gelmisen ... bala gel yanıma yanıma
Gévlimin gögerçini ... bala gel yanıma yanıma

Gel yanıma .....

Açıklamalar: Bu türküyü rahmetli Reşid Küle Raza'dan 1963' de yerli müzik eşliğinde özel banda almışızdır. Karabağı uzun

havasına bağılı olarak söylenen ve Kürdo Hoyratıyla da bağılantı kuran bu türkü, henüz yaygınlaşmamıştır.

Sözcükler: Kadav: Kazan, belân. Sallam: Salınım, bırakırım. Geli: Gelir. Mene: Bana. Bêşir: Bir Türkmen köyü. Şebekler: Musul ilinde yaşayan bātınî bir Türkmen topluluğu. Günnüği: Günlüktür. Arakçin: Börk. Çinçini. Benekli. Öpim: Öpeyim. Gelmişen: Gelmiyorsun. Gêvlimin gögerçini: Gönümün güvercini.

Gene geldi fasl-ı bahar
Dağlarda lala vakhtıdı
Gözünü sévdiğim sakı
İndi piyala vakhtıdı

Açıklamalar: Bu türküyü ilk kez Abdülvahid Küzeçioğlu, Türkiye radyoları için banda okumuştur. Daha sonra Can Etili okumuştur.

— O —

Göger Khurmatım göger :
Her gelen seni öger
Bayaz kış altun hicil
Zinciri daba ndöger
Kakh gédekh Doligence
Kim séver seni mence
Üstüve yar tutmuşam
Zilfinin téli sence
Göger Khurmatım .....
Kakh gédekh Dolı kende
Bir gül taptım tikende
Men seni onda sévdim
Damda yorğan bükende
Göger Khurmatım .....

İnci mercan dağında
Héyva gül yarpağında
Ölmiyeydim yataydım
Yarımın kucağında

Göger Léylamm .....

Açıklamalar: Bu türkü, Memed İzzeddin Nimet'den banda alınmıştır.

Sözcükler: Göger: Güver, yeşer. Khurmatı: Kerkük'e bağlı bir bucak. Öger: Över. Kıç: Ayak ve bacak. Hicil: Halhal. Kakh: Kalk. Gêdekx: Gidelim. Mence: Benim kadar. Sence: Senin kadar. Taptım: Buldum. Onda: O zaman. Héyva: Ayva. Léylan: Kerkük'e bağlı bir bucak (nahiye).

— O —

Gözel bir deste narınca

Narıncı desteledim
Dibinde khesteledim
Dili dos kalbi khayın
Özime dost éledim

Gözel bir .....

Narıncım dilim dilim
Ge otı benim gülüm
Arkhavdan ne démişem
Lal ossın benim dilim

Gözel bir .....

Narınc ağacı suda
Birin eg birin buda
Biz sizden kız almışığ
Olmışığ kayın kuda

Gözel bir .....

Narınca bakh narınca
Kokhlaram sararınca

Gévlim tehemmül étmez
Yar hamamnan gelince
Gözel bir .....

Açıklamalar: Tezehurmatılı Şükür Hayara'dan ı banda almı-
şızdır. Halay havalarındandır.

Sözcükler: Dos: Dost. Özime: Kendime. Ge otı: Gel otur
Arkhavdan: Arkandan. Lal: Dilsiz, söylemez. Ossın: Olsun. Gêv-
lim: Gönüm.

— O —

Gözele bakh gözele
Gelip bizden söz ala
Menim bir esmerim var
Değişmem yüz gözele
Bağçaya bakh bara bakh
Kölge salıb nara bakh
Üzin daldalar géçer
Bu vafasız yara bakh
Gözele bakh .....
Bağçada baram sene
Héyvayam naram sene
Gem yéme nazlı esmer
Ölince yaram sene
Gözele bakh .....
Bağça barımnan oldım
Héyva narımnan oldım
Géce yukhusı bilmem
Gündüz kârımnan oldım
Gözele bakh .....

Açıklamalar: Bu rast türküyü Abdülvahit Küzeçioğlu, 1959
yılıının başında 78 devirli, Pakistan malı Ashtarphon plâklarına
okumuştur. Numarası OJME-1091'dir... Aynı türkü, 1960'larda Mus-
tafa Geceyatmaz ve Neriman Altındağ Tüfekçi tarafından Türkiye
radyoları için banda alınmıştır. Ayrıca, Muzaffer Akgün ve Ne-

zahat Bayram taraflarından da Türkiye'de plâk doldurulmuştur. Bunu, son olarak Ramazan Şenses, Türkiye radyoları için banda almıştır.

Sözcükler: Bakh: Bak. Kölge: Gölge. Héy vayam naram sene: Ayvayım narım sana. Ğem: Gam, keder. Yukhusı: Uykusu. Kârınnan: İşimden.

— O —

Gözellerde üç güzel var sévili
Birî gelin biri oğlan birsi kız
(Ah güzel birsi kız vah şirin birsi kız)
Gelin size oğlan size kız bize
Başımı sévdaya salan bir güzel
(Ah yaman bir güzel vah şirin bir güzel)
Gözelin gözleri de karedi kare
Çokh aradım bulamadım bir çare
(Ah yaman bir çare vah şirin bir çare)
Mévelerden üç méve var yilini
Birî alma biri héyva birsi nar
(Ah güzel birsi nar vah şirin birsi nar)
Alma size héyva size nar bize
Başımı sévdaya .....
İçgilerde üç içgi var içili
Biri arak biri şarab birsi rum
(Ah güzel birsi rum vah şirin birsi rum)
Arak size şarab size rum bize
Başımı sévdaya .....

Açıklamalar: Bu hicaz divan türküyü Abdülvahit Küzeçioğlu, Ekim 1958'de Kemânî Cemil Beşir'in müziği eşliğinde 78 devirli, Pakistan malı Ashtarphon plâklarına okumuştur. Numarası OJME-813'tür. Aynı türküyü daha sonra Abdurrahman Kızılay, Türk malı Tunç plâklarına okumuştur. 45 devirli olan bu plâğın numarası HAY-68'dir. Ayrıca, Neriman Altındağ Tüfekçi de Türkiye radyoları için banda okumuştur. Türküyü ilk kez Ali Mer-

dan Léylanlı, 1935'lerde Divan'a bağlı olarak «Yüksek minara-
dan attım kendimi» kanadıyla başlayan sözlerle 78 devirli plêğa
okumuştur.

Sözcükler: Yilini: Yenir. Hêyva: Ayva. Rum: Bu sözcük yerine
türküde «mey» söylenmiştir. Arak: Rakı.

Gözellerin meskeni bu çaydadı
İçmerem bada bilmirem bu ne sévdadı
Ermeni kızı gözi mendedi

Yéngi de duydım Ermeni sen Ermeni
Konca gülin kharmanı san kharmanı
Bu gévlimin darmanı san darmanı

Kilsenin yolu da budı Ermeni sen Ermeni
Gümgümleri dolı da sudı .....
Gözel sévmeğ halı da budı .....
Yéngi de .....

Açıklamalar: Bu türkünün nağmesini pek seçemedik. Bu-
nun, her halde kitabımızda «gel gêdeğın Şıkh bağına» başlıklı
türkünün aslısı olmak ihtimali düşünülmektedir.

Sözcükler: İçmerem: İçmezim. Bilmirem: Bilmiyorum. Yéngi:
Yeni. Gévlimin: Gönlümün.

(Aaaaakh...)
Gözim Léylanlı kızı
Ruhum Léylanlı kızı

(Aaaaakh...)
Gözim Léylanlı kızı
Yanağları kırmızı
Benzer Acem almasına
Yoldan çıkhardtı bizi
Ruhum Léylanlı kızı
Akh gözim Léylanlı kızı

(Aaaaakh...)

Léylanlı kızı gözim

Çerib miskinem özim

Girmiş almöda nefnüf

Boyında kaldı gözim

Ruhum Léylanlı .....

(Aaaaakh...)

Bu yolın en uzunı

Sévdim Léylan kızını

Bir öptim bir dişledim

İncitmedim özini

Ruhum Léylanlı .....

(Aaaaakh...)

Ay çıkhtı nardıvana

Meni éttiv dıvana

Hiç üregiv yanmırı

Menim kimin civana

Ruhum Léylanlı .....

Açıklamalar: Bu türküyü Léylanlı Ali Merdan 1935'lerde 78 devirli Alman malı Homocord plâklarına okumuştur. Numarası A4-25157/C 196-AB dir. Sevdığı bir kız için söylediği bu türkü, sanatkarın bestelediği ilk eseri sayılmaktadır. Zamanla folklor türkülerimiz arasında yerleşmiştir.

Sözcükler: Léylan: Kerkük'e bağlı bir bucak (nahiye). Çık-harhtı: Çıkardı. En: Genişlik. Dişledim: Isırdım. Özini: Kendisini. Nardıvan: Merdiven. Üregiv: Yüreğün. Yanmırı: Yanmıyormu, acı-mıyormu. Kimin: Gibi.

————— O —————

Gözim tütünçi İzzet

Doldur bizimçi İzzet

Ümrüm tütünçi İzzet

Çarkhala bizimçi İzzet

(Vay vaaaay...)

Bağçalarda saz olı

Gül açılı yaz olı

Men yarım güle dêmem

Gülin ümri az olı

Gözim tütünçi .....

(Vay vaaaav aaaay ay aaaakh...)

Bağçam bağçava karşı

Atma hêyvaya daşı

İşalla kavışırığ

Dosta düşmana karşı

Gözim tütünçi .....

(Vay vaaaay...)

Bağçayam baram sene

Hêyvayam naram sene

Olma gözel vâfasız

Ölince yaram sene

Gözim tütünçi .....

(Vay vaaaay aaaay ay aaaakh...)

Bağçaya bakh bara bakh

Kölge salıb nara bakh

Üzin daldalar geçer

Bu bédasıl yara bakh

Gözim tütünçi .....

Açıklamalar: Bu türkü, Memed Kalayı tarafından Kerkük televizyonu için banda (fidyo teyp) alınmıştır. Döndermenin üçüncü ve dördüncü kanatları, ayrıca

Alma yavakhlı İzzet

Kaytan dudakhlı İzzet

biçiminde de söylenir.

Sözcükler: Bizimçi: Bizim için. Olı: Olur. Hêyva: Ayva. Baram sene: Barım sana. Hêyvayam: Ayvayım. Üzin: Yüzün(ü). Daldalar: Öter. Yavakhlı: Yanaklı.

Gurbet éllerde oldım yaralı
Bir mektüp yazdım özi kareli
Bir yarım vardır başı belali
Ağlama anam téz de gelirem
Ölim olmazsa seni görirem
Kolımı bağladılar demire
Hiç kimsem yokhtı meni kayıra
Korkhum var felek bizi ayıra
Ağlama anam .....
Oldım piyada düştüm yollara
Canta bağladım ince béllere
Men ğerib düştüm irağ éllere
Ağlama anam .....
Çöllerde bişer askerin aş
Asker oturıp karşı be karşı
Sél kimin akhar gözimin yaşı
Ağlama anam .....

Açıklamalar: Bu bayat (beyâtî) türküyü, Abdülvahit Küzeçi-oğlu Türkiye radyoları için banda okumuştur. Daha önce yarlı ğanmış Reşid Küle Raza'nın sesiyle «Endim dereye dere derindi» sözleriyle başlayan biçimiyle özel banda almışımıdır. Son yıllarda Türkiye radyolarının ses sanatkarları, bu türküyü, yukarıdaki üç-lüklerle söylemektedirler. Üçüncü kıta'da geçen «Men ğerib düştüm», «hél kuvet vêrdim» biçiminde, dördüncü kıta'da geçen «asker» sözcüğü de «çoban» biçiminde söylenmektedir.

Sözcükler: Üzi: Yüzü. Yokhtı: Yoktur: Çöl: Sahra, kır. Kimin: Gibi. Hâl kuvvet vêrdim irağ éllere: Çok fazla güç sarfedip irak ellere vardım.

— O —

Güle kozağ şah senem
Yalvarmasay gelmenem
Khurmatı bağ arası
Çalını nakkarası

Yağlığ geti gül apar

Khalvetti bağ arası

Güle kazağ .....

Khurmatıda bağ olmaz

Kare zalkhım ağ olmaz

Kerkükten kız sévenin

Üreginde yağ olmaz

Güle kazağ .....

Khurmatı duz mekânı

İmam karpız mekânı

Léylana dilim dönmez

Bêşirdi kız mekânı

Güle kazağ .....

Khurmatı bağ üstünde

Dolanı çarkh üstünde

Men seni onda sévdim

Memeler tarh üstünde

Güle kazağ .....

Açıklamalar: Halay havalarından olan bu türküyü ilk kez 1963'te Tezekhurmatılı Şükür Hayara'nın sesiyle özel banda almışızdır. Daha sonra aynı sanatkar bunu Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için banda okumuştur.

Sözcükler: Yalvarmasay: Yalvarmazsan. Gelmenem: Gelmezim. Khurmatı: Kerkük'e bağlı bir bucak. Çalını: Çalınır. Nakara: Nağara. Yağlığ: Mendil. Geti: Getir. Apar: Götür. Zalkhım: Salkım. Üreg: Yürek. Duz: Tuz. İmam: Dakuk'a bağlı İmam Zeynelâbidin köyü. Léylan: Kerkük'e bağlı bir bucak. Bêşir: Kerkük yakınlarında bir köy. Onda: O zaman.

— O —

Gülim güller zarınnan

Men geçmerem yarımnan

Gögerçinler göğ girip

Happı o yar derdinnen

Apardılar gülümi
Eylediler zulümü
Ne koydılar şad olım
Ne kestiler dilimi
Gülüm güller .....

Gédisen meni apar
Yokhsa kıyamət kopar
Ensevce gözüm yaşı
Ögivce séller kopar
Gülüm güller .....

Kaşıarda duran bende
Bir cüt héyvam var sende
Héyva kimin saraldım
Din iman yokhtı sende
Gülüm güller .....

Açıklamalar: Bu türküyü, Mart 1959'da yarlığanmış Reşid Küle Raza ve İzzeddin Ni'met'ten özel banda almışımıdır. Aynı türküyü 1976'da Erbilli Nüreddin Assaflı, Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için banda okumuştur. Döndermenin üçüncü kavadını «karğalar kare girip» biçiminde söylemiştir.

Sözcükler: Geçmerem: Geçmezim. Gögerçin: Güvercin. Hap-pı: Hep. Apardılar. Götürdüler. Olım: Olayım. Gédiren: Gidiyor-sun. Ensevce: Arkandan. Ögivce: Önünden. Bende: Mevla kulu, köle. Cüt: Çift: Héyva: Ayva. Kimin: Gibi. Yokhtı: Yoktur.

Gülistanda bir gülüm var
Mor benevşe sümbülüm var
Teze konca bir gülüm var
Diye diye dilden oldım hey
Bakha bakha kannan oldım hey
Gide gide yardan oldım hey
Allıvda var boyama
Sinev sineme dayama
Gözel aklımda oynama

Diye diye dilden .....
Evlerinde var ibrişim
Al yanağa batar dişim
Senivle var gözel işim
Diye diye dilden .....

Açıklamalar: Bu türküyü Abdurrahman Kızılay 1960'larda Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için banda almıştır.

— O —

Gül suyu damnan geli
Gelin hamamnan geli
Şüşe potin kıcında
İndi caddaynan geli
Bu benim mulla yarım
Okhur Kulvalla yarım
Ki gévil bir olırsa
Olı işalla yarım
Gül suyu .....
Kaşlariv yay benimçi
Kiprigiv say benimçi
Men össem sene kurban
Sen össev vay benimçi
Gül suyu .....
Emmi kız buğda rengi
Menem Şebbaşiv dengi
Dédim gözel gel bize
Vay dédi nenem geldi
Gul suyu .....

Açıklamalar: Oyun havası tarzında olan bu türkü, küreken yâni damat, törenle hamamdan çıkarken, kadın kıyafetine giren erkek rakkase ve takım arkadaşları tarafından dümbelek, zurna ve çarpara gibi yerli müzik âletleri eşliğinde icra edilir...

Döndermede geçen «gelin» sözü çok kez «küreken» olarak söylenir... Döndermenin son iki kanadı da bazan,

Abasın ört başına
Babası gilnen geli

biçiminde söylenir... Bu türküyü 1967'de ünlü halk rakkası Bakıla (Abdülbaki) 'dan özel banda almışızdır.

Sözcükler: Şüşə potin: Yandan parlak lastikli bir çeşit ayakkabı. Kıç: Ayak. İndi: Şimdi. Caddaynan: Caddeyle. Geli: Glir. Kulvalla: Kul huve-Allah (suresi). Ki: İki: Gêvîl: Gönül. Olı: Olur. Menimçi: Benim için. Kiprigiv: Kırpiğin. Vay: Vah, yazık. Buğda: Buğday. Menem: Benim. Şabbaş: Türkü yakana verilen para karşılığında belirtilen övgü çıkışı. Damadın arkadaşlarından biri, sözgelîşi Ahmed, elli filis (250 K.) rakkas'a vererek gelin ile damadı Şabbaş etmesini ister. Rakkas da, «Şabbaş... gelin küreken şabbaş... Ahmed kesesinden... bin bereket... şabbaş» diye bağırır. Türküde geçen «şabbaşiv» sözü yerine Bakıla, «elliliğ» diye de seslenir ki bağışı olan elli filisliğin verilmesini hatırlatır. Törene katılanlardan kimi 50, kimi 100, kimi de daha fazla miktarda para bağışında bulunur.

— O —

Gün gördim günler gördim ay havar

Seni gördim şad oldım

Altun khıznav mülayim

Seni Hakten dileyim

Yaz günü Temmuz tabak

Sen terle men sileyim

Gün gördim .....

Altun khıznav incidi

Könegiv narıncıdı

Menim lal olmuş dilim

Ne dédim yar incidi

Gün gördim .....

Altun khıznav sadağa

Salıpsan alt dudağa

Béyramdı béyramlaşağ

Dudağ degsin yavağa

Gün gördim .....
Altun khıznav Arabî
Yavaş gül şarabı
İrağ yoldan gelipsen
Kuvvet olsun Çelebi
Gün gördim .....

Açıklamalar: Bu türküyü ilk kez Abdurrahman Kızılay, Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur. Ayrıca Türkiye radyoları için de banda kaydetmiştir. Aynı türküyü, Urfa'da Mehmet Özbek de 1976'da Türkiye radyoları için banda almıştır. Kerkük'te çok yaygın olan bu türkü, eskiden uzun havaya yakın «orta hava» biçiminde ve çok kez şu döndermeyle söylenirdi:

Gün gördim günler gördim
Nenev dardından öldim
Sen sêvdiv mên begendim
Seni gördim beg oldum

Bu türkü, her zaman, Matan Hoyratına bağlı olarak söylenir.

Sözcükler: Ay havar: Ah feryat. Khızma: Buruna takılan zıynetlik nesne. Temmuz tabak: Temmuz ayının şiddetli sıcak günleri. Türküde geçen bu orijinal söz yerine Kızılay, anlaşılсын diye «Temmuzda» söylemiştir. Könegiv: Gömleğin. Lal: Söylemez, sağır. Yavaş: Yanak.

Erkek söyler:

Hacı Ferec'in kızı memmev emmeli
Göster gözleriv güzel men alım seni

Kız söyler:

Gét gét gét güzel oğlan gözimi néynisen
Dağlarda bala céyran hiç görmiyipsen

Erkek söyler:

Hacı Ferecin kızı memmev emmeli
Göster dudağiv güzel men alım seni

Kız söyler:

Gét gét gét güzel oğlan dudağım néynisen
Kazzazda pembe kaytan hiç görmiyipsen

Erkek söyler:

Hacı Ferec'in kızı memmev emmeli
Göster memmevi güzel men alım seni

Kız söyler:

Gét gét gét güzel oğlan memmemi néynisen
Bağlarda turunc oğlan hiç görmiyipsen

Erkek söyler:

Hacı Ferec'in kızı memmev emmeli
Göster köbegiv güzel men alım seni

Kız söyler:

Gét gét gét güzel oğlan köbeğim néynisen
Kahvede beyaz fincan hiç görmiyipsen

Açıklamalar: Yaygın türkülerimizdendir. Ancak bunu 1974'de derleyen Urfalı Mehmet Özbek, Necla Akben'le birlikte Türkiye radyoları için, bazı söz değişiklikleriyle banda almışlardır... Rahmetli Reşid Küle Raza'dan 1959'da özel banda aldığımız bu türkünün döndermesinde geçen «memmev emmeli» sözünü sanatkar, bazan «memmev şeftalı» biçiminde tekrarlar.

Sözcükler: Alım: Alayım, (seninle) evleneyim. Néynisen: Neyliyorsun. Bala: Yavru. Görmiyipsen: Görmemişsin. Köbegiv: Göbeğin(i).

— O —

Khanım khanım ne şirin khanımsan
Dédi oğlan bala céyranımsan
Narıncım dilim dilim ... khanımsan
Gel otı benim gülim ... malımsan
Ne démiştım arkhavdan ... khanımsan
Kurısın ağzım dilim ... malımsan
Khanım khanım .....
Uzun oğlan dal oğlan ... canımsan
Zilfim elden sal oğlan ... menimsen

Babam évi köç étti ... canımsan
Yana yana kal oğlan ... menimsen
Khanım khanım .....
Uzun menem dal menem ... khanımsan
Yekhev elden salmanam ... malımsan
Babav évi köçende ... khanımsan
Men de burda kalmanam ... malımsan
Khanım khanım .....
Esmerim buğda rengi ... khanımsan
Menem khalıvın dengi ... malımsan
Burda bir gül itirdim ... khanımsan
Sensen gülümün dengi ... malımsan
Khanım khanım .....

Açıklamalar: Memmed Izzeddin Nimet, babasından derlediği bu türküyü, Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda almıştır... Bunu ayrıca rahmetli Reşid Küle Raza'nın sesiyle özel banda almışızdır... Döndermenin ikinci kanadı «dédi oğlan ğem yême menimsen» biçiminde de söylenir. Bu türküyü, Abdurrahman Kızılay ve Recep Kaymak da Türkiye radyoları için banda almışlardır.

Sözcükler: Ne şirin: Ne (kadar) güzel. Narınc: Turunçgillerden bir cıns meyve. Otı: Otur. Zilfim: Zülfüm. Yekhev: Yakan(ı). Buğda: Buğday. Ménem khalıvın dengi: Benim beninin sersemi. Itirdim: Kaybettim. Gülümün dengi: Gülümün eşi. Ğem yême: Gamlenme. Menimsen: Benimsin.

— O —

Havara yalla havara ... vay vay
Ataş düşti şalvara
Yengi bir adet olup ... vay vay
Kız oğlana yalvara ... Alla
Ay sallanıp zal zalım ... vay vay
Gel gétme kadav alım ... Alla
Odavı khelvet éle ... vay vay
Gelim gévliv men alım
Havara yalla .....

Kerklügem avla meni ...
Dağlara kavla meni ...
Géceler sinev üste ...
Gündüz bukhavla meni ...
Havara yalla .....

Açıklamalar: Bu türküyü rahmetli Reşid Küle Raza'nın sesiyle 1963 yılında Kemânî İlham Merdan ve saz arkadaşlarının müziği eşliğinde özel banda almışızdır.

Sözcükler: Havar: Feryat. Yalla: Ya Allah, haydi. Yengi: Yeni. Vay: Vah. Kadav: Kazan, belân(ı). Alım: Alayım. Gêvliiv: Gönün. Kerklügem: Kekliğim. Kavla: Kovala. Bukhavla: Prangaya vur.

— O —

Hay êl ince bél ince
Beklerikh yar gelince
Ürek tehammül étmez
Yar hamamnan gelince

Gécidi kettanınız
Kakhmasın yatanınız
Yolçını yoldan éder
Yengi (de) dil tutanınız
Hay bél .....

Gögerçin vırdım kakhmaz
Kanı (da) göl olıb akhmaz
Uşağ (da) çağdan sévdiğim
Dönip (te) üzime bakhmaz
Hey bél .....

He dédim besti felek
Kararım kesti felek
Çölde (de) bir çadır kurdım
İpini kesti felek
Hay bél .....

Kız adıv sarmağışan,

Karenin sen ağısan
İncelttiv kılce koydıv
Menim kimin dağı sen
Hay bél .....

Açıklamalar: Bu türküyü, Suphi Saatçı, Nisan 1978'de Dakuk bucağına bağlı İmam Zeynelâbidin köyü sâkinlerinden olan Semin Hasan'ın sesiyle özel banda kaydetmiştir. Bu bandın bize sunulan nüshasından yararlanmışızdır. Döndermenin tamamı, türkünün başında ve sonunda söylendiği gibi, ilk iki kanadı da dörtlüklerin ortasında ve sonunda tekrarlanır.

Sözcükler: Örek: Yürek. Gêci: Eskiden kullanılan kırmızı çizgili bir nevi keten. Kettanıvız: Keteniniz. Kakhmasın: Kalkmasın. Yângi: Yeni. Gögerçin: Güvercin. Uşağ çağdan: Çocuk(luk) çağ(ın)dan. Üzime: Yüzüme. He: Sadece, hep. Besti: Yeter, kâfidir. Kimin: Gibi.

— O —

Haydı baba Şahsuvar
Ne şirin memmesi var
Cüt memmev arasında
Zamandar olsam navar
Kaşiv gözov kara kız ... céyran
Zilfiv batıp tere kız
Ge meni bağvan éle
Köskivdeki nara kız

Haydı baba .....
Dağlar dağladı meni... céyran
Gören ağladı meni
Men yara ne démiştım
Çarpaz dağladı meni

Haydı baba .....
Lala serkhoş
Dağlarda lala serkhoş
Géttim nalbant yanına
Mikh çakhar nala serkhoş

Bir évde konağ oldım
Kız serkhoş nene serkhoş
Döndim sağıma bakhtım
Perdede gelin serkhoş
Döndim solıma bakhtım
Béşikte bala serkhoş
Döndim bir bağa girdim
Bağ serkhoş bağvan sehkhos
Yavağıvda bir khal var
Men derkhoş o da serkhoş

Açıklamalar: Malalla Hoyratına bağlı olarak söylenen bu türküyü yarlığanmış Osman Teplebaş'tan derlemişizdir.

Sözcükler: Cüt memmev: Çift memen. Zamandar: Artırmayla bir işi uhdesine almak. Zilfiv: Zülfün. Ge: Gel. Bağvan: Bağcı. Köskivdeki: Göğsündeki. Çarpaz: Çapraz: Mikh: Çivi. Konağ: Konuk. Nene: Ana. Bala: Yavru. Yavağıvda: Yanağında. Khal: Ben.

— O —

Haydı bala dı gene görindi kale
Def'olsın derd ü bela

Kalenin kalesiyem
Dibinde lalasıyam
Burdan bir gözel géşti
Men onun kölesiyem

Haydi bala dı .....

Kale yolu düz géder
Bir khınnalı kız géder
Khız mav kaldır bir öpim
Adakhlıva söz géder

Haydı bala dı .....

Kalede bir beden var
Beden üste géden var
Evvel bele degildiv
Seni bir ögreden var

Haydı bala dı .....

Kaleden endim düze
Su bağladım nergize
Yéddi il khizmet éttim
Bir kare kaşlı kıza
Haydı bala dı .....

Açıklamalar: Bu türküyü ilk kez Tuzhurmatılı Hamid Marufoğlu, Kerkük televizyonu için fidyoteype almıştır. Daha sonra yine Tuzhurmatılı sanatkar Ekrem Cafer, Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur. Bunun eski orijinal biçimini Fazıl Kayacı Samed'den özel banda almışımıdır. Döndermenin arasında «di gülüm di, di ümrim di, di bala» sözlerini de söylerler. «Haydı» yerine bazan «vay dı» sözü tekrarlanır.

Sözcükler: Bala: Yavru. Di: Haydi. Khızma: Kadınların, burunlarına taktıkları zinetlik halka. Bunu köylü kadınlar kullanır. Adakhıva: Nişanlına. Bele: Böyle. Düze: Düzlüğe, ovaya. İl: Yıl.

He dédiv gellem gellem gelmediv yar
Bu géce üç gécedi ölmediv yar
Mensiz néce yattiv zalım ğaddar

Mene diyiller yarı var ... men ölüm yar
Canımın kabarı var ... zalım ğaddar
Dünye tembelden gédip ... Alla néynim
Kim kimnen khaberi var ... gel yanıma yaralıyam

He dédiv .....

Yéngi taraş olıpsan ... men ölüm yar
Gévlime khoş olıpsan ... zalım ğaddar
Saçiv berber tarıyıp ... berberiv össin
Daha güzel olıpsan ... gel yanıma yaralıyam

He dédim .....

Kurbanam taraşıva ... men ölüm yar
Fés yaraşı başıva ... zalım ğaddar

Evvel özive kurban ... Alla néynim
Sora arkhadaşıva ... gel yanıma yaralıyam
He dédiv .....

Açıklamalar: Bu bayat (beyâtî) türküyü ilk kez Doktor Sabah Celal, 1960'larda Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur... Daha sonra Abdülvahit Kûzeçioğlu, davul zurna eşliğinde banda okumuştur.

Sözcükler: He: Hep, devamlı olarak: Dêdiv: Dedin. Gellem: Gelirim. Mene: Bana. Diyiller: Diyorlar. Yengi: Yeni. Gêvlime: Gönlüme. Össin: Ölsün. Yaraşı: Yaraşır, yakışır, uyar. Özive: Özüne, kendine, sana.

— O —

Heley memmeli gelin
Köski dügmeli gelin
Yatanda bir sözüm var
Sene de démeli gelin

Elivden saza yandım
Ettiğiv naza yandım
Baş koyım diziv üste
Kış yatım yaz oyanım

Heley memmeli .....

Elivden iştım bada
Ümriv ossın ziyada
Khudama çokh yalvarram
Salmasın seni yada

Heley memmeli .....

Elivde ipek yağlığ
Hak vérsin sene sağlığ
Ge rakıbı kan ağlat
Kassın sene üz ağlığ

Heley memmeli .....

Açıklamalar: Bu türküyü Abdülkerim Kölemen 1960'larda, Bağdat radyosu Türkmence bölümü için, radyonun müzik takımı eşliğinde banda okumuştur.

Sözcükler: Köski: Göğsü. Yatanda: Uyudukta. Sene: Sana. Oyanım: Uyanayım. Ossın: Olsun. Yalvarram: Yalvarırım. Yad: El, yabancı. Yağlığ: Mendil. Ge: Gel. Öz ağığ: Yüz aklık.

— O —

Heley tepme toz olı
Mavı şalvar boz olı
Egil yağlığv kaldır
Men kaldırsam söz olı

Oğlan azar olasan
Cannan bézar olasan
Saltav gir çefyev bağla
Daha güzel olasan

Heley tepme .....

Oğlan girip saltanı
Heley teper yaltanı
Boyım boyıva kurban
Gözellerin sultanı

Heley tepme .....

Oğlan yéri işive
Aklıv topla başıva
Men olardan degilem
Yavağ vérim dişive

Heley tepme .....

Açıklamalar: Bu türkü, motiflerle süslü olmayıp, sade bir halay havasıdır.

Sözcükler: Heley tepme: Halay oynama. Olı: Olur. Yağlığv: Mendilin. Söz: Dadikodu. Gir: Giy. Çefye: Bir çeşit püsküllü saçaklı, renkli sarık ki başa bağlanır. Girip: Giymiş. Yaltanı (yaltanır): Yaranır, sevgilisinin hoşnutluğunu sağlamağa çalışır. Yéri: Yürü. Yavağ: Yanak. Vérim: Vereyim.

Helhele vérin geline
Deste gül vérin eline
Altun kemer bağlıyıp
Gelin ince béline

(Vay vaaaaaay...)

Çayır kıssa biçilmez
Su derindi géçilmez
Mene diyer yardan géç
Yar şirindi géçilmez

Helhele vérin .....

Çayıra saldım minder
Kız üviz mene dönder
Üzivi döndermirsev
Gehte bir salam gönder

Helhele vérin .....

Çayıra saldım khalı
Atrafı khurma dalı
Gören maşalla désin
Kimin var bele yarı
Helhele vérin .....

Açıklamalar: Bu segâh türküyü Memed Kalayı, Kerkük televizyonu için fıdyoteype almıştır. Ayrıca Abdülvahit Küzeçloğlu da bu yaygın türküyü şu dörtlüklerle okumuştur:

Elindê terazi var
Cêbinde çerezi var
Alemnên oynar güler
Bizimnên ğerezi var
Kapıdan gêşti yarım
Yaramı êştî yarım
Uydı eller sözine
Mennên vazgêşti yarım

Türk ses sanatkârı Nezahat Bayram 1964'de, 45 devirli Türk malı Grafson (No. MGZ-3049) plâklarına okuduğu bu türküyü, «Adanalı Tayfur» filminde de söylemiştir. Aynı türkü, ayrıca Nu-

reddin Çamlıdağ, bayan Muzaffer Akgün va başkaları tarafın-
dan da banda alınarak Türkiye radyolarında söylenmektedir.

Sözcükler: Helhele: Sevinç belirten bir nevi çığlık. Mene
diyer: Bana der. Üzlv: Yüzün. Döndermirsev: Döndürmüyorsan.
Bele: Böyle. Çerez: Fındık, fıstık gibi yemiş: Eşti: Deşti. Men-
nen: Benden.

Héliyden dağlar karnış
Yar bize va'déylemiş
He dédi gellem gellem
Gelmedi khér görmemiş

Gédirem yolım dağıdı
Gör ne héyvalı bağıdı
Men öz yarımnan geçmem
Nanca bu canım sağıdı
Héliyden dağlar .....

Gédisen Hamadana
Siyah zilf taradana
Bilmirem sene kurban
Yen sehi yaradana
Héliyden dağlar .....

Gédisen himmet éle
Göz yaşım kümbet éle
Men seniv sen de benim
Bes bunca minnet éle
Héliyden dağlar .....

Açıklamalar: Bu halay havası türküyü, Kerkükkızı (Selime)
Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur... Ker-
kük'e bağı Tezehurmatu bucağından derlenen bu türküyü aynı
zamanda Abdülvahit Küzeçoğlu, Kerkük televizyonu için fido-
teype, Fethulla Altunses de batı müziği eşliğinde, yeni dörtlük-
lerle, 1977'de radyo için banda almıştır. Ayrıca, Abdurrahman Kı-

zılay ve bazı Türk ses sanatkârları da bu türküyü başka dört-
lüklerle okumaktadırlar.

Sözcükler: Gellem: Gelirim. Khêr: Hayır, iyilik. Gêdirem: Gi-
diyorum. Hêyva: Ayva. Nanca: Ne kadar. Sene: Sana. Yen:
Yahut. Bes: Yeter. Bunca: Bu kadar.

————— O —————

İncili sedef kolbağiv
Altun kemer bél bağiv
Kimlerde arak iştiv
Gelipsen darmadağın

Zilf uzun üze deger
Egilsev dize deger
Zilfiv Acem ipegi
Téli Tebrize deger

İncili sadef .....

Zilfiv heceler meni
Dönem kucalar meni
Khıyalıv koymaz yatım
Uzun géceler meni

İncili sadef .....

Zilfiv siyah zil kimin
Titrer kızıl gül kimin
Karşıvda boyun egdim
Alıp satma kul kimin

İncili sadef .....

Zilfiv kıssa üz örtmez
Sévdav başımnan gétmez
Sen mene éttiğiv zulmı
Gög başlı Fireng étmez

İncili sadef .....

Açıklamalar: Kerkükkızı (Selime) tarafından Bağdat radyosu
Türkmence bölümü için banda okuduğu bu oynak türkünün Dön-
dermesi aslında şöyledir:

Fındık-u fıstık barmağiv
Al olıptı yanağiv
Kimlerden arak iştiv
Gelipsen darmadağın

Sözcükler: Arak: Rakı. İştiv: İçtin. Zilf: Zülûf. Üz: Yüz. Ku-
calar: Koçar, kucaklar. Khıyaliv: Hayalın. Yatım: Uyuyalım, Ki-
min: Gibi.

— O —

İstanbuldan çıkhtım yola
Selam vérdim sağa sola
Kimsem yokhtı meni sora
Oyan Sultan Aziz oyan
Elden gétti nısf-i cihan
İstanbuldan çıkhtı tatar
Kamçisini atar tutar
Mithat Paşa asker satar
Oyan Sultan .....
İstanbuldan geli kayığ
İçi dolı sarkhoş ayığ
Padışahlığ sene layığ
Oyan Sultan .....
İstanbulda çıkhtım dama
Selam vérdim kayımkama
Asker oldım géttim Şama
Oyan Sultan .....
İstanbulın minarası
Ezan véri zenparası
Cébinde yoh béş parası
Oyan Sultan .....

Açıklamalar: Reşid Küle Raza'dan özel banda aldığım bu
türkü Kerkük ve dolaylarında çok yaygındır. Bêşiri Hoyrata bağli
olarak söylenir. Bu ezgiyi Türkiye'de hiç duymadım.

Sözcükler: Yokhtı: Yoktur. Geli: Gelir. Ezan véri veya çeker:
Ezan okur. «İstanbul» sözcüğü «İstambul» biçiminde söylenir.

Kalenin dibinde bir daş olaydım
Gelene gédene yoldaş olaydım
Bacısı gözele kardaş olaydım
Atma bu daşları men yaralıyam
El âlem allar girip men karalıyam
Kalenin dibinde ekeller darı
Ekeller biçeller yarı be yarı
Yar mene göndermiş héyvaydan narı
Atma .....
Kalenin dibinde üç ağac incir
Elimde kelepçe boynımda zincir
Zinciri loş bağla kollarım incir
Atma bu .....

Açıklamalar: Bu türkü, Fayik Naccar'ın sesiyle 1959'da yerli müzik eşliğinde, Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için banda alınmıştır. Sanatkâr, bunu lydele Hoyratına bağlayarak söylemiştir. 1977'de Mehemed Erbilli, kardeşi Cebbar ile birlikte Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için, radyonun müzik takımı eşliğinde banda okumuşlardır. Kerkük'te eskiden beri çok yaygın olan bu türkü, Diyarbakırlı Celal Beğin söylediği «Kalenin ardında ekerir küncüt» türküsüne benzemektedir. Bunlardan hangisinin daha eski ve asli olduğu bilinmemektedir.

Sözcükler: Bacı: Kız kardeş. Girip: Glymiş. Ekeller: Ekerler. Mene: Bana. Héyvaydan: Ayvayla. Loş: Gevşek.

Kalenin dibinde bir daş olaydım
Gelene gédene yoldaş olaydım
Bacısı gözele kardaş olaydım
Kakh gédekx çaykhana khanaya meykhana
khanaya
Kéfxhana khanaya... baba gévil eglensin
Yarın hakkın divanında divanında divanında
Doğrı da söylensin

Kalenin dibinde üç ağaç incir
Elimde kelepçe boynımda zincir
Sallama zinciri her yanım incir
Kakh gédekh .....

Açıklamalar: Bu rast türküyü, Abdülvahit Küzeçioğlu 1957'de 78 devirli, İsveç malı Chakmakchiphon plâklarına okumuştur. Plâk numarası Chac-127-B'dir... Daha sonra Mustafa Geceyatmaz, Türkiye radyoları için banda kaydetmiştir. Neriman Altındağ Tüfekçi de bu türküyü 1963'te 78 devirli, Türk malı Pathé plâklarına okumuştur. Numarası PTG-297'dir. Ayrıca Selda Moğollar, 45 devirli, Türk malı Yavuz Plâk'a arajman biçiminde batı müziğiyle okumuştur. Numarası YA-1541'dir. Aynı türküyü Tahsin Kerkükoğlu da 1977'de Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur. Rahmetli İzzeddin Nimet'in sesiyle de bunu, özel banda almışsızdır. Yukarıdaki iki kıtaya ek olarak sanatkar, şu kıtayı da söylemiştir:

Kalenin dibinde men gördim onı
Mavıdı şalvârı beyazdı donı
Nâreden gelisen canımın canı...

Bu türkü, güfte bakımından bir önceki türküyeye benzemekteyse de, nağme bakımından tamamıyla ayrıdır. Rast makamında bir eser olup, Bâşiri Hoyratına bağlanarak söylenir.

Sözcükler: Kakh gédekh: Kalk gidelim. Gêvil: Gönül. Gell-sen: Geliyorsun.

— O —

Kâr etmez ahım sen gülüzara
Onulmaz işler dilde bu yara
Olsam da geçmem ben para para
Sevmiş bulundım (gözelim) gayri ne çara
Avare gönlim manend-i bülbül
İnler seninçin ruz-u şeb'ey gül
Nettinse naçar ettim tahammül
Sevmiş bulundım .....

Koy aksun eşkim billahi silmem
Mecburın oldım terk edebilmem
Kessen de başım senden kesilmem

Sevmiş bulundım .....

Çekmez efendim bu derdi herkes
İster kabulet ister dilim kes
Çekmezdim amma ey şuh-i Nevres
Sevmiş bulundım .....

Açıklamalar: Türküleşmiş olan bu saba tenzileyi, Abdülvahit Küzeçioğlu 1959 başlarında Pakistan malı Ashtarphon plâklarına okumuştur. Numarası OJME-1081'dir. Bunu, daha önce aynı sanatkâr, Türkiye radyolarında okumuştur. 1956 yılından beridir Türkiye'de yayılmaya başlayan bu türküyü, önce Mustafa Geceyatmaz, daha sonra Aliye Akkılıç ve Selâhattin Erorhan söylemişlerdir. Sözleri şair Osman Nevres'e ait olan bu eser, aslında sadece tekkelerde zikir esnasında ve mevlüt törenlerinde icra edilirdi. 1956 yılından bu yana, tamamıyla türküleşmiş bir eser haline gelmiştir. Ahenk veya lahni ise hiç değişmemiştir... Döndermede geçen «gözellm» sözcüğü, eskiden «bulundım» olarak tekrarlanırdı. Ses sanatkârları hep, birinci kıtada geçen «ben» sözcüğünü yanlış olarak «bin», üçüncü kıtada geçen ve «göz yaşım» anlamına gelen «eşkim» sözcüğünü de «yaşım» biçiminde söylemektedirler.

— O —

Kerkük'e düştü yolım
Yar çekme çıkhar kolım
Kesildi gelip géden
Men seni kimnen sorım

Ah nenni nenni vah nenni nenni
Yar enni nenni
Bir yar sévdim Mardinni
Çekemedim derdini

Kerkük'in altı Léylan
Yayılı kuzı céyran
Konca gül arasında
Gözeller étsin séyran

Ah nenni nenni .....

Bu yol Kerkük yolıdı

Yağmur döği dolıdı

Üstüme kölge geldi

Zannéttim yar kolıdı

Ah nenni nenni .....

Açıklamalar: Bu bayat (beyâtî) türküyü Abdülvahit Küze-
çioğlu'ndan derleyen Neriman Altındağ (Tüfekçi) ve Nezahat
Bayram, Türkiye radyoları için banda okumuşlardır.

Sözcükler: Sonım: Sorayım. Lâylan: Kerkük'e bağlı bir bu-
cak (nahiye). Döği: Değil. Üçüncü bentte geçen «Kerkük», aslın-
da «Koyra» olarak söylenir ki Kerkük'ün batı semtine verilen
addır.

— O —

Köyliyem kharmanım yokh

Dertliyem darmanım yokh

Gédirem yar yanına

Elimde farmanım yokh

Köyli kharmanı néyler

Dertli darmanı néyler

Bir can bir canı sévse

Elde farmanı néyler

Bağdatta nar şirindi

Girmeğe şal şirindi

Yéddi aşret bir ossa

Hapsinnan yar şirindi

Bağdatta dört minara
Salam sele o yara
Men o yardan vazgêştım
Bulsın başına çara

Açıklamaalr: Bu türküyü Dr. Sinan Sait Terzibaşioğlu, Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur. Türkünün yerli olduğu şüphelidir. Netekim Türkiye'de, nağme bakımından buna benzer bir türkû bulunmaktadır. Türkünün son bendinin birinci kanadı aslında «Kerkük'te beş minara» biçimindedir.

Sözcükler: Gêdirem: Gidiyorum. Ossa: Olsa. Hapsinnan: Hepsinden. Şirindi: Şirindir, tatlıdır. Sele: Söyle.

— O —

— Küll bosa bi-ruppiyye ya uyuniyye
— Hindiyye
— Ağatiyye
— Hindiyye
— Çelebiyye
— Hindiyye

Gécenin yarısıdı
Yar ümrim varısıdı
Ge dostım insaf éle
İnsaf din yarısıdı

— Kül bose .....

Ne bakhısan bu damnan
Utanmısan adamnan
Burnıv Hille kaspidi
Dudakhlarıv badamnan

— Kül bose .....

Khoş geldiv safa geldiv
Sen Kaf'tan Kaf'a geldiv

Ne men öldim kurtıldım

Ne sen insafa geldiv

— Kül bose .....

Açıklamalar: Bu türkü, rahmetli Delli Salih'in sesiyle banda alınmıştır. Döndermesi, Arapça sözlerle yazılmışsa da nağmesi, tamamıyla yerli ağızla söylenir. Araplar arasında pek bilinmeyen bu türkü, aslında esmer bir Arap güzeli için bestelenmiş olsa gerektir. Bu orijinal türkünün döndermesinde geçen «Hindiyye» sözcüğü koro tarafından dönderilir (tekrarlanır).

Sözcükler: Kül: Her. Bose: Buse, öpücük. Bi-ruppiyye: Bir rupa (dört lira kadar bir para) ya. Ya uyunıyye: Ey gözlerim. Hindiyye: (Hintli kız): Kara kız. Ağatiyye: Ağam kızı. Çelebiyye: Çelebi kızı. Bakhısan: Bakıyorsun. Hille: Irak'ın güneyinde bir vilâyet merhkezi ki «kaspi» denilen bir cins hurmayla meşhurdur.

— O —

Menim ipek yağlıgım var görmeğe gelin

Âşıklara men sataram almağa gelin

Menim kaşlı bélbağım var görmeğe gelin

İnce béllere men sataram almağa gelin

Menim gülli kadehim var görmeğe gelin

Gelinlere men sataram almağa gelin

Menim sanda| tarağım var görmeğe gelin

Uzun saçlara men sataram almağa gelin

Menim kara gözliğim var görmeğe gelin

Esmerlere men sataram almağa gelin

Menim elvan güllerim var görmeğe gelin

Gözellere men sataram almağa gelin

Açıklamalar: Bu Erbil türküsünü, Mehemed Ahmed Erbilli 1960'larda Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur. Daha önce bunu Kerkük'te duymamıştık... Son yıllarda Abdurrahman Kızılay, Türkiye radyoları için bağlama eşliğinde banda almıştır.

Sözcükler: Yağlığ: Mendil. Sataram: Satarım. Kaşlı: Taşlı. Bélbağı: Kemer.

Meşyitek meşy-el-gıtaya

Teây-i cay cevvel-abaya

Men gédirem yolıma

Bir daş degdi kolıma

İgid oğlan kan kusub

Çefyev bağla kolıma

Meşyitek meşy.....

Bu yol koyra yolıdı

Yağmur dögi dolıdı

Üstüme kölge geldi

Zannettim yar kolıdı

Meşyitek meşy.....

Kurbanam khan gözive

Mene bakhan gözive

Çokh sürmeler çekipsen

Evim yıkhan gözive

Meşyitek meşy.....

Açıklamalar: Bu türküyü, rahmetli Reşid Küle Raza'nın sesiyle 1959 ve 1962'de özel banda almışımıdır. Döndermenin sözleri Arapça olmakla birlikte nağmesi, yerli ve orijinaldir. Nete-kim bu türkü, sadece Türkmenler arasında yaygın olup, Araplar arasında hiç bilinmemektedir.

Sözcükler: Arapça olan Döndermenin anlamı şöyledir: Yürüyüşün kurgılığ (bıldırcına benzer bir kuş) yürüyüşüdür. Gele gele gel abanın altına... Gédirem: Gidiyorum. İgid: Yiğit. Çefye: Başa bağlanan sırmalı, püsküllü tülbent. Koyra: Kerkük'ün batı semti. Dögi: Değil. Mene: Bana.

— O —

Meykhaneye girdim üç konyağıştim ... aman aman...

Düşmanları görüp kendimnen geçtim

Yéddi pıçağ yédim sekkizde düştüm ... aman aman...

Oyan yarım oyan oyanmaz oldım

Yéddi pıçağ yarasına dayanmaz oldım

Meykhaneden çıkhtım yol basa basa ... aman aman...
Kül oldu cigerim kan kusa kusa
Meni yarden édeni zalım Magosa ... aman aman...
Oyan yarım oyan oyanmaz oldım
Çokh iştim serkhoş oldım kaçamaz oldım

Açıklamalar: Bu türküyü, Abdülvahit Küzeçioğlu 1959 yılı-
nın Temmuz ayında, 78 devirli, Pakistan malı Ashtarphon plâk-
larına okumuştur. Kemânî Cemil Beşir'in düziği eşliğinde ve öz
yoluyla imâl ettirilen bu plâğın numarası OJME-1084'dür... Uzun
hava unsurlarını da içine alan bu orta ezgi, yürüyüş ve savaş
durumunu canlandırdığından Kerkük'te «Şarkı» adıyla anılmak-
tadır.

Mezar arasında kharman olur mu
Süngü yarasına (yavrum) darman olur mu
Kâzımı vuranda (din) iman olur mu
Aslanım Kâzımım (aman) yerde yatıyor
Kaytan bıyıkları (aman) kana batıyor
Kâzımı vuran dokhtor mahpus yatıyor
Mezarımın daşı kibleye karşı
Söylesin dinlesin (anam) kabrimin daşı
Kâzımı sorarsav efelerin başı
Aslanım Kâzımım .....
Mezar arasında kanlı kassaplar
Tabutum geçiri kakhın ahpaplar
Açın cennet kapsın şehid yatanlar
Aslanım Kâzımım .....

Açıklamalar: Bu segâh türküyü Sıdık Bende Gafur'un sesiy-
le özel banda almışımıdır. İkinci bendin üçüncü kanadı bazan
«Bana sebeb oldu dokhtor binbaşı» biçiminde söylenir... Ker-
kük'te çok yaygın olan bu türkü, uzun hava unsurlarını da içine
almaktadır... Asker türküsünü de andırdığından buna halk, «şar-
kı» adını vermektedir... Güftesi dil bakımından Türkiye Türkçe-

siyle yazılmışsa da nağmesi, yâni lahni o dolaylarda bilinmemektedir... Türkünün yukarıdaki bentlerine bazan şu bent de eklenir:

Mezar arasında melekler çokhtı
Gelme dokhtorum gelme çarası yokhtı
Bir anadan başka kimsesi yokhtı

Misin misin hoşmısın begim
Dolımısın boşmısın
Ayakhlarıv yan géder
Sen gözel serkhoşmısın
İlan mindi kamışa ... begim
Su néylesin yanmışa
Mevlam sabırlıg vérsin
Yarınnan ayrılmışa
Misin misin .....
Elivden içtim bada ... begim
Ümriv olsun ziyada
Men seni çokh séverem
Sen meni satma yada
Misin misin .....
Duvara daş koymışam ... begim
Oğrıvca baş koymışam
Gözimnen kan geliri
Adını yaş koymışam
Misin misin .....

Açıklamalar: Bu türküyü Abdülkerim Kölemen, Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için banda okumuştur... Daha önce Rahmetli Mustafa Kalayı, banda alarak kendi kahvehanesinde müşterilerine dinletirdi... Bunu ayrıca Fazıl Kayacı Samed'den özel banda almışımıdır.

Sözcükler: Misin misin: «İyi misin» sözünün nağme gereği değişen biçimi olsa gerektir. Ayakhlarıv: Ayakların. İlan: Yılan. Mindi: Bindi. Néylesin: Neylesin, ne yapsın. Yaş: Göz yaşı.

Ne durupsan dağ başında kar kimin
Memmeleriv baş véripti nar kimin
Geh öperem geh kokhlaram yar kimin

İndi oldım daldalardan bakhan yar
Asker oldım uzakhlarda gezen yar
Bir su oldım çeşmelerden akhan yar
Fincan oldım dudakhlarda gezen yar

Suya géder su doldırı bulağtan
Altun üzüg suya düşer barmağtan
Gözüm o yar öpiş véri yanağtan
İndi oldım .....

Açıklamalar: Uzun hava unsurlarını da içine alan bu asker
ezgisini, yarlığanmış Reşid Küle Raza'nın sesiyle özel bandā
almışızdır... Bu türkū günümüzde henüz yaygınlaşmamıştır.

Sözcükler: Durupsan: Durmuşsun. Kimin: Gibi. Memmele-
riv: Memelerin. Véripti: Vermıştır, bürüz etmiştir. İndi: Şimdi.
Öpiş: Öpücük. Véri: Verir.

Nergizi deste bağladım
Desteye beste bağladım
Birini öz yarımçm
Birini dosta bağladım

Géttiler yurt koydılar
Yarama murt koydılar
Eski yaram üstüne
Yéngi barut koydılar
Nergizi deste .....

Gédisen men de gellem
Kaş üste kalem sallam
Gévliv hiç fikrétmesin
Arkhavca men de gellem
Nergizi deste .....

Gédisen oğır ossın
Gög çimen yolıv ossın
Harda yukhıv gelende
Kolım yastuğıv ossın
Nergizi deste .....

Açıklamalar: Tahsin Kerkükoğlu'ndan derlenen bu türkü, Türkiye'de de Mehmet Özbek tarafından banda alınarak yayılmıştır.

Sözcükler: Murt: Küp-küze gibi akarlardan meydana gelen yeşilimsi tortu ki yanığı tedavi etmede kullanılır. Yengi: Yeni. Gédisen: Gidiyorsun. Gellem: Gelirim. Gêvli: Gönün. Arkhavca: Arkanca. Oğır: Uğur. Ossın: Olsun. Harda: Nerde. Yukhıv: Uykun. Gelende: Geldiği zaman.

Nériye gédersin ya baba néye
Nériye gédersin ya göze Khériye
Sakakhana sukakı... nériye
Péndir kimin bukakı... Khériye
Nériye gédersin .....
Yarım bir fistan girip... a baba
Kırılmıyıp dekakı... nériye
Nériye gédersin .....
Gédisen oğır ossın... nériye
Gög çimen yolıv ossın... Khériye
Nériye gédersin .....
Harda yukhıv gelende... a babam
Kolım yastuğıv ossın... Khériye
Nériye gédersin .....
Ayrıldım özlerinnen... nériye
O şirin gözlerinnen... Khériye
Nériye gédersin .....

Bilseydim ayrılığ var... a baba
Öperdim gözlerinnen... Khériye
Nériye gédersin .....

Açıklamalar: Rahmetli Reşid Küle Raza ve Rahmetli İzzeddin Nîmet'in birlikte okudukları bu türküyü 1959 yılının mart ayında özel banda almışımıdır... Iraklı musiki yazarı Abdülkerim el-Allaf'ın anlattığına göre (Bağdat-ul-kadime, s. 109, Bağdat, 1960) bu türkü, eskiden Bağdatlı ses sanatkârları arasında da yaygın olup sonradan o dolaylarda unutulmuştur.

Sözcükler: Khériye: Hayriye. Sakakhana sukakı: Kerkük'te Ehihüsân mahallesinde bir sokak adı. Pêndir; Peynir. Kimin: Gibi. Bukak: Gerdan. Glrip: Giymiş. Dekak: Kurum, biçim, ütülü durum. Oğır: Uğur. Ossın: Olsun. Harda: Nerde. Yukhiv: Uykun. Gelende: Geldiği zaman.

— O —

Ninay ninay naz khanım
Çıkh héyvana gez khanım
Eviye konağ gelip
Şeker şerbet ez khanım

Kaleden bakharam men
Cüt verver takharam men
Yar bırıya gelende
Su ollam akharam men

Ninay ninay .....

Gögde yulduz yüz altmış
Kaşlarıy kalem çatmış
Neney kül babay toprakh
Seni gülден yaratmış

Ninay ninay .....

Gögde yulduz ellidi
Her ellisi bellidi
Bir can bir canı sévse
Bakhışınnan bellidi

Ninay ninay .....

Gögde yulduz al olı
Yéşil olı al olı
Yarım bize gelende
Dilim tutmaz lal olı
Ninay ninay .....

Açıklamalar: Bu türküyü, Ekrem Cafer Tuzlu, Musul vilâyetine bağlı Telafer ilçesinden derleyerek, 1977'de Bağdat rasyosu Türkmençe bölümü için banda okumuştur. Orijinal halk türkülerindedir.

Sözcükler: Hêyvan: Ayvan. Eviye: Evine. Konağ: Konuk. Cût: Çift. Verver: Tabanca. Torpakh: Toprak. Olı: Olur. Lal: Epkem, söylemez, dilsiz.

————— O —————

O dağ bu dağ üstüne Günnaz
Khız mav dudak üstüne Günnaz
Bülbüller yığnağ édip
Siziv çardağ üstüne Günnaz
Yağmur yağar göllere
Bülbül konar güllere... Günnaz
Menim vafasız yarım
Salıp meni dillere... Günnaz
O dağ bu dağ .....
Yağmur yağar göl olı
Kervan geçer yol olı... Günnaz
Gözüm yarım görende...
Dilim tutmaz lal olı... Günnaz
O dağ bu dağ .....

Açıklamalar: Bu türküyü rahmetli Mustafa Kalayı'dan özel banda almışızdır. Bunu,

Evlerinde var incana
Köbegiv benzer fincana
Aşk olsun seni kocana

gibi üçlü kıtalarla söylerdi... Daha sonra Abdülvahit Küzeçioğlu, yukarıdaki dörtlüklerle söylemiştir... Her zaman Muhalif Hoyrata

bağlı olarak söylenen bu türküde geçen Günnâz (Gülnaz, kadın adı) yerine bazan Şanaz (Şahnaz) veya Dilber adları tekrarlanır... Eskiden bazı halk sanatkarları, türkünün Döndermesini,

Lâva lâva
Dügmeler khavava
Ne diyeler şanıva
Ayb-olmasa
Gelip girrem koynıva

biçiminde de söylerlerdi.

Sözcükler: Khızma: Buruna takılan zinetlik halka. Yığnağ: Toplantı (bazan bu sözcüğün yerine türküde «fiğan» sözcüğünü kullanırlar). Olı: Olur. Lal: Dilsiz. Köbegiv: Göbeğin. Incana: Pişirilmiş balçıktan yapılan çamaşır leğeni ki eskiden bunda hamur yoğururlardı. Her halde Arapça «accana» den alınmadır. Lâva: Genç. Hava: Havdır, çuha ve benzeri kumaşların yüzündeki ince tüy. Bu sözcüğün sonundaki «a» eki Kürtçedir. Türkçede «dir» karşılığıdır. «Lav» sözcüğü de Kürtçedir Türkmen şivesinde kullanılmaz. Bu türküde Mülemma şeklinde kullanılmıştır.

— O —

Odli gelin közli kız
Gülim Leyladan döndikh biz

Gözelim yar oyanım ... odli gelin közli kız
Gehte bir yar oyanım ... gülim Leyladan döndikh biz
Bu yamm yaralandı ... odli gelin közli kız
Gel dönder yar o yanım ... gülim Leyladan döndikh
biz

Odli gelin .....

Gözelim men de yanım ... odli gelin közli kız
Dost yandı men de yanım ... gülim Leyladan
döndikh biz

Yar derde dayanmazmış ... odli gelin közli kız
Dertlere men dayanım ... gülim Leyladan döndikh biz
Odli gelin .....

Oy gülüm dayan derde ... odlı gelin közli kız
Ataşsız da yan derde ... gülüm Leyladan döndikh biz
Yar sözün téz oluptı ... odlı gelin közli kız
Canım sen dayan derde ... gülüm Leyladan döndikh
biz

Odlı gelin .....

Açıklamalar: Bu türküyü, Telafarlı ses sanatkârı Yasin Yahyaoglu, Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur. Kendi ilçesinden derlediği bu türkünün Döndermesinde geçen «odlı» sözünü «adlı», «közli» sözünü de «köylü» olarak değiştirmiştir. Türkünün dörtlüklerini de yeni uydurma mânilerle söylemiştir ki bu tür cinaslı Hoyratlar, türkü geleneğimize aykırı düşmektedir. Türkünün melodisiyse orijinaldır.

Sözcükler: Odlı: Ateşli. Köz: Korlu kül, sönmemiş ateş.

— O —

Oğlan yağhğıv hanı
Durmaz barmağım kanı
Menim sévdiğim sensen
Seniv sévdiğiv hanı

Oğlanam adım Zéynel
Gör felek bize néyler
Kimine yar véripti
Kimini yardan éyler
Oğlan yağlığıv .....

Oğlanam adım Ali
Girmişem kare şalı
Seni mene vérseler
Néylirem dünya malı
Oğlan yağlığıv .....

Oğlanam adım Nazım
Khulkum yokh mektüp yazım
Mektübiv gözüm üste
Sen öziv mene lazım
Oğlan yağlığıv .....

Açıklamalar: Bu çargâh türküyü Abdülvahit Küzeçioğlu, 1959 yılının başında, 78 devirli, Pakistan malı Ashtarphon plâklarına okumuştur. Numarası OJME-1078'dir... Bu halay havası, aslında ağır bir tempo ile söylenirdi. Eski varyantını Kerküklü ünlü rakas Bakıla'dan özel banda almışımıdır. Bu türküyü, ayrıca Nürten Innap, Türkiye radyoları için okumuştur.

Sözcükler: Yağlıgıv: Mendilin. Hanı: Nerde. Vêrlpti: Vermiştir. Mene: Bana. Nêylirem: Neyliyorum. Khulk: Mizaç ve zevk. Öziv: Özün.

Olaştım köpriye geçebilmedim
(Can) Şarabıv accidi içebilmedim
(Aaaaakh aman akh aman akh)
Yar bize gelipti néce bilmedim
Dolanım başıva (gözel) misl-i pervane
Bir buse vér mene (gözel) olım divane
(Aaaaaaaaakh...)
Köprinin altı kayığ kelekti
(kız) Başıv üstine bakh çerh-i felekti
(Aaaakh aman akh aman akh...)
Nenesi hüridi özi melekti
Dolanım başıva .....
Evlerinin ögi göldi havızdı
Nenesi sonadı kızı tavızdı
(Aaaakh aman akh aman akh...)
Bir girim éviže bilim nevizdi
Dolanım başıva .....

Açıklamalar: Bağdat radyosu Türkmence bölümünde Kerkük-kızı (Selime) tarafından başka nağmeyle söylenen bu türkünün orijinal biçimi tamamıyla ayrı olup, yerli bir orta hava vasfını taşır. Hem kısa hem de uzun hava tarzının özelliklerini kapsayan bu türküyü Kerküklü Fazıl Kayacı Samed'in sesiyle özel banda almışımıdır.

Sözcükler: Mene: Bana. Olım: Olayım. Kelek: Şişirilmiş tu-

lumlar üzerine kurulan bir çeşit sal ki Kerkük'e bağlı Altunköprü bucağıyla Bağdat arasında Küçük Zap ve Dicle nehirlerinde kullanılırdı. -ti: -dir. Nenesi: Anası. Hüridi: Huridir. Tavızdı: Tâvus (kuşu)dur. Girim: Gireyim. Bilim: Bileyim. Nevizdi: Size ne olmuştur. Evize: Evinize.

— O —

Olmışam Nakışbendi... Khalıva hayran
Kırıldı belim bendi ... men sene kurban
Ot yanar tütün çıkmaz
Yandı cigirim yandı ... ay vay elivden

Keşke devriş olaydım
Gezel bilmiş olaydım
İlde bir khalvet yerde
Men sene tuş olaydım.

Olmışam Nakışbendi .....

Devrişem ac olmaram
Bacgirem bac almaram
İlde bir seni görsem
Ümrimde kocalmaram

Olmışam Nakışbendi .....

Devrişem külâhım var
Bilmem ne günahım var
Dağı daşı yandırı
Menim bele ahım var

Olmışam Nakışbendi .....

Devrişem gül bedestem
İçmişem şarab mestem
Menim şarabım sensen
Seni görende mestem

Olmışam Nakışbendi .....

Açıklamalar: Rahmetli Osman Teplebaş'tan derlenen bu türkü, Deliheseni Hoyratına bağlı olarak söylenir.

O yana dönder meni
(kız) Bu yana dönder meni
(Sağ yanım yaralıdı)
(Sol yana dönder meni)
Üregimde yara var
Tebibe gönder meni

Çayır kıssa biçilmez
Su derindi géçilmez
Mene diyer yardan geç
Yar şirindi géçilmez

O yana dönder .....

Her gözelden yar olmaz
Séven bakhtiyar olmaz
Yarı gözel olanın
Gévli ikhtiyar olmaz

O yana dönder .....

Meni gördi güldi yar
Dertlisiydim bildi yar
Açtı kolaç kolların
Göz yaşımı silði yar

O yana dönder .....

Açıklamalar: Bu hicaz türküyü ilk kez Abdülvahit Küzeçioğlu 1957'de, 78 devirli, İsveç malı Chakmakchıphon plâklarına okumuştur. Numarası CHAC-126-b dir... 1963 yılından beridir İran Azerbaycanında da yayılmış olan bu oynak Kesük türküsü, ses sanatkârı Ferzane tarafından, 43 devirli, Tebriz malı Müzikal plâklarına okunmuştur. Numarası 874 dür. Bu türküyü, ayrıca 1977'de Türk ses sanatkârı Selda batı müziği eşliğinde ve arajman biçiminde plâğa okumuştur.

Sözcükler: Mene: Bana. Diyer: Der. Şirindi: Şirindir, güzeldir. Gévli: Gönlü.

O yarı alın gönderin
Bu yarı alın gönderin
O yarın gözin sévmişem
Sürmesin çalın gönderin
O yarın saçın görmişem
Saçbağın çalın gönderin

Yar bize gelir géder
Şad gelir melül géder
Déme yollar bağıldı
Khıyalıv gelir géder

O yarı alın .....

Yarın özine kurban
Tahne sözine kurban
Boyağçıda boyanıp
Ala gözine kurban

O yarı alın .....

Yar bizden ög olıptı
Seleşmez beg olıptı
Yar derdin yaza yaza
Barmağım gög olıptı

O yarı alın .....

Açıklamalar: Bu türkü, Molla Nükâ (Nureddin Bakkaloğlu) dan derlenmiştir. Bunu, Urfalı Mehmet Özbek, Kerkük türkülerinden olan «Elinde ayağında Acem Khınnası» türküsüyle karıştırarak söylemektedir.

Sözcükler: Khıyalıv: Hayalın. Ög: Ön, ileri, Olıptı: Olmuş tur. Seleşmez: Konuşmaz. Tahne: Ta'ne, dokunaklı. Boyağçı: Boyacı.

— O —

O yekheden bu yekheyê gelince halım kalmadı
Yarım séyrana çıkıp görünce halım kalmadı
(Vay vaaaay...)

Bu benim fener gévlim ... gelince halım kalmadı
Mum kimin yanar gévlim ... görince halım kalmadı
Tendür kimin halavlar ... gelince halım kalmadı
Gehte bir söner gévlim ... görince halım kalmadı

O yekheden bu yekheye gelince halım kalmadı
Yarım séyrana çıkııp .....

(Vay vaaaay...)

Gévlim kınifil ister ... gelince halım kalmadı
Bülbül konca gül ister ... görince halım kalmadı
Egilmemiş budağtan ... gelince halım kalmadı
Kokhlanmamış gül ister ... görince halım kalmadı

O yekheden bu .....

(Vay vaaaay...)

Menim bu varsız gévlim ... gelince halım kalmadı
Bağçasız barsız gévlim ... görince halım kalmadı
Gör kimlerden ayrılıp ... gelince halım kalmadı
He güler arsız gévlim ... görince halım kalmadı

O yekheden bu .....

Açıklamalar: Bu türküyü, orijinal biçimiyle, rahmetli Reşid Küle Raza'dan özel banda almışımıdır... 1977'de Telaferli genç sanatkâr Yasin Yahyaoğlu, başka dörtlüklerle ilk kez Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için banda okumuştur... Daha sonra, yine genç ses sanatkârlarımızdan Fethulla Altunses, aynı türküyü, yukarıdaki biçimde, radyo için banda kaydetmiştir. Döndermenin ikinci kanadı,

Yarım hamama gëdip dönince halım kalmadı

ve

Ayağında güllü potin soyınca halım kalmadı

biçiminde de söylenir.

Sözcükler: Yekhe: Yaka, taraf. Kerkük'ün ortasından geçen ırmak, şehri «o yekhe», «bu yekhe» diye ikiye ayırmaktadır. Gévlim: Gönlüm. Kimin: Gibi. Tendür: Tandır. Gehte bir: Ara sıra. He: Hep, devamlı.

Öleydim Alla öleydim
O yarı bir de göreydim
Annan öleydim men öleydim

Kerkük bir bağ içinde
Güli yarpağ içinde ... céyran men ölim
Kerkügi hak sakhlasın
Bir yarım var içinde ... céyran men ölim
Öleydim Alla .....

Bağdatta Ümer Ağa
İpek saldı tarığa ... céyran men ölim
Men dédim yakhun ossın
Khudam saldı irağa ... céyran men ölim
Öleydim Alla .....

Tebrize géden ossa
Arzuhal yazan ossa ... céyran men ölim
Yıkharam Tebriz seni
Yarıma ziyan ossa ... céyran men ölim
Öleydim Alla .....

Açıklamalar: Bu türküyü, yarlığanmış Reşid Küle Raza'nın sesiyle 1962'de özel banda almışımıdır.

Sözcükler: Alla: Allah. Annan: Andan (sonra). Yarpağ: Yaprak. Yakhun: Yakın.

— O —

Öllem öllem men ölim néce
Ölim ölim başıva dolanım bu géce

Damımız ardı çöle
Sonalar endi göle
Ayığıma kan doldı
Yolıva gele gele
Öllem öllem .....

Kare çadır üstiyem
Bir esmerin dostıyam
Kur'an geti and içim
Sen gédeni yaslıyam
Öllem öllem .....
Kare çadır kharaldan
Boyıv séçmem maraldan
Ne derdim var ne belem
Sensen meni saraldan
Öllem öllem .....
Ay çıkhtı minaradan
Ne géçipti aradan
Seni mene yétirsin
Arşı urşı yaradan
Öllem öllem .....

Açıklamalar: Bu bayat (beyâtı) türküyü 1959'un Mart ayında Kemânî İlham Merdan ve arkadaşlarının müziği eşliğinde yarlı-
ğanmış Reşid Küle Raza'nın sesiyle özel banda almışızdır. Bu
bandın bir nüshasını, Bağdat radyosu Türkmençe bölümüne
verdik. Oradan ara sıra sunulmaktadır... Türkünün Döndermesi,
kita'ların sonunda tekrarlanır. Türkünün başında söylenmez. Dön-
dermeyi burada başa koymamızın sebebi, alfabetik sıraya değer
verdiğimizden ileri gelmiştir.

Sözcükler: Öllem: Ölürüm. Ölim: Öleyim. Nêce: Nasıl. Çöl:
Kır, sahra. Endi: İndi. Yolıva: Yoluna. Geti: Getir. Boyıv: Boyun.
Bele: Belâ, gam. Saraldan: Sarartan. Arşı urşı: Arşı ferşi de
denir, yeri göğü.

Rahmeyle mene yarı elimnen ecel aldı
Cananım ile vuslatımız mahşere kaldı
Yarın firkati yaktı meni dertlere saldı
Cananım ile vuslatımız mahşere kaldı
Yumdı ol ala gözlerini yar oyanırmı
Canan gédiyor firketine can dayanırmı
Rüyâmı aceb hiç buna insan dayanırmı

Cananım ile vuslatımız mahşere kaldı
O simîn teni güllere tekfin ediyorlar
Tabutını al kan ile tezyin ediyorlar
Bir cem' gafir makbereye tedfin ediyorlar
Cananım ile vuslatımız mahşere kaldı

Açıklamalar: Bu divan hicaz türküyü, rahmetli Molla Taha 1925 yılında Biadaphon plâklarına okumuştur... (Lem'an) adlı genç ve güzel bir kızın, nişanlısı tarafından kazara tabancayla vurularak öldürülmesi sonunda doğan bu Tenzilevari türkü, mevlût törenlerinde söylenir. Döndermede geçen «canan» sözü yerine, öldürülen kızın adı (Lem'an) da tekrarlanır.

Sözcükler: Mene: Bana. Simin: Gümüşümsü, beyaz. Cem'gafir: İçlerinde dost ve düşman, iyi ve kötü insanlar bulunan topluluk.

Sarı kızın başında saçları sarı
Karşımda duruptı görmirem yarı
Sarı kızın başında altunna saçbağ
Yarımın elleri ipekten imşag
Sarı kızın saçları altun sarısı
Yarıma çokh yalvardım gece yarısı
Sarı kızın elinnen bir buzlu iştin
Evvelden séveriyken şimdi de vazgeştin

Açıklamalar: Bu türküyü, yarlığanmış İzzeddin Nimet 1960' larda Bağdat radyosu Türkmence bölümü için Muhalif Hoyratına bağlı olarak banda okumuştur... Tenzilevari biçiminde söylenen bu türkü, son yıllarda taklit yoluyla «Sévgilimin akşınnan men yanıyorum» kanadıyla başlayan yeni uydurulmuş beytlerle söylenmiştir ki buna Dönderme olarak da

Gel otı yanşamda sévmişem seni
Gözellerin arasınnan seçmişem seni

sözleri yakıştırılmıştır.

Sözcükler: Görmüyorum. Görmüyorum. Imşag: Yumuşak. Otu: Otur. Yanaşamda: Yanıbaşamda.

Selevin damnan bakhana
Meskenim olup çéykhana
Bir öptim bir dişledim
Alma yavağ battı kana

Kınifil oyım oyım ... selevin damnan bakhana
Yara barabar doymım ... meskenim olup çéykhana
Yağış yağar yer doymaz
Men sennen néce doymım ... alma yavağ battı kana
Selevin damnan .....

Gözelim kakh gédeğin ... selevin évim yıkhana
Mumuvı yakh gédeğin ... meskenim olup çéykhana
Gözelden doymağ olmaz
Boyına bakh gédeğin ... alma yavağ battı kana
Selevin damnan .....

Gögde yıldız hisapsız ... selevin damnan bakhana
İncil okhur kitapsız ... meskenim olup çéykhana
Birdem seni görendem
Serkhoş ollam şarapsız ... alma yavağ battı kana
Selevin damnan .....

Gögde yıldız al olı ... selevin évim yıkhana
Yéşil olı al olı ... meskenim olup çéykhana
Birdem seni görendem
Dilim tutmaz laı olı ... alma yavağ battı kana
Selevin Ceyyid kızına

Açıklamalar: Bu türküyü 1962'de yarlığanmış Reşid Küle Raza'dan özel banda kaydetmişimdir.

Sözcükler: Selevin: Söyleyin. Damnan: Damdan. Dişledim: Isırdım. Yanağ: Yanak. Gédeğin: Gidelim. Mumuvı: Mumunu. Olam: Olurum. Olı. Olur. Lal: Ebkem, dilsiz.

— O —

Selevin Seyyid kızına
Çıkhsın kharmanlar düzine
Zilfini tél tél étsin
Esmer yanağı üzine

Seherden kakhmış yarım ... selevin Seyyid kızına
Zilfi kol atmış yarım ... çıkhsın kharmanlar düzine
(Vay vaaaay...)

Oynamağın gülmeğın ... selevin o zalım kızına
Yukhuya satmış yarım ... çıkhsın musalla düzine

Selevin Seyyid .....

Seherden kakhtım şersem ... selevin Seyyid kızına
Seher gülını dersem ... çıkhsın kharmanlar düzine
(Vay vaaaay...)

Néynirem dünıe malın ... selevin o ğaddar kızına
Günde bir boyın görsem ... çıkhsın Musalla düzine

Selevin Seyyid .....

(Vay vaaaay...)

Seher sabah çağınnan ... selevin Seyyid kızına
Öpim lebiv ağınnan ... çıkhsın kharınanlar düzine
(Vay vaaaay...)

Sensiz bir gül kokhılamam ... selevin o zalım kızına
Gelse Cennet bağınnan ... çıkhsın Musalla düzine

Selevin Seyyid .....

Seher sabahtı néynim ... selevin Seyyid kızına
Lebiv kadehti néynim ... çıkhsın kharmanlar düzine
(Vay vaaaay...)

Lebleriv koy ağzıma ... selevin o ğaddar kızına
Dünya tamehti néynim ... çıkhsın Musalla düzine

Selevin Seyyid .....

Açıklamalar: Bu segâh türküyü, Abdülvahit Küzeçioğlu 1958' in Ekim ayında, 78 devirli, Pakistan malı Ashtarphon plâklarına okumuştur. Numarası OJME-817'dir.

Sözcükler: Selevin: Söyleyin. Kharmanlar düzi: Kerkük'te Musalla mahallesinin açık tarafı ki burada son yıllara değın tahılın dövme işi yapılırdı. Kakhmış: Kalkmış: Yukhuya: Uykuya. Néynirem: Neyleyorum. Öpim: Öpeyim. Tamahti: Tama'dır.

Sen bir yana bir yana
Men bir yana bir yana
Bir cüt abalı dostım
Kakh gédekh séyrana

Kaşlariv çokhtı seniv
Kiprigiv okhtı seniv
Men seni çokh séverem
Kheberiv yokhtı seniv

Sen bir yana .....

Kaşlariv karesine
Khal bitip arasına
Bir kutı melhem éle
Sür bağrım yarasına

Sen bir yana .....

Kaşlariv yay benimçi
Kiprigiv say benimçi
Men ollam sene kurban
Sen ölsev vay benimçi

Sen bir yana .....

Kare çadır kharaldan
Benziv séçtim maraldan
Ne derdim var ne belem
Sensen meni saraldan

Sen bir yana .....

Açıklamalar: Bu saba türküyü, Reşid Küle Raza'nın sesiyle 1959'da, Kemânî İlham Merdan ve arkadaşlarının çalgısı eşliğinde özel banda almışsıdır. Bu bandın bir nüshasını Bağdat radyosu Türkmence bölümüne vermişsdir. Oradan ara sıra sunulmaktadır... Abdülvahit Küzeçioğlu da bu türküyü, aşağı sahi-fedeki dörtlüklerle Türkiye radyoları için banda kaydetmiştir... Ayrıca Neriman Altındağ Tüfekçi ve Nureddin Çamlıdağ, yine Türkiye radyoları için banda okumuşlardır... Son zamanlarda Fet-hulla Altunes de aynı türküyü Muhalif Hoyratıyla birlikte Bağdat radyosunun Türkmence bölümü için banda okumuştur.

Sözcükler: Cüt: Çift. Kakh gédekh: Kalk gidelim. Çokhtı:

Çoktur. Kiprigiv: Kirpiğin. Khal: Ben. Menimçi: Benim için. Ol-
lam: Olurum. Vay: Musibet. Kharal: Kıldan yapılmış büyük çuval.
Belem (belâm): Musibetim.

— O —

Sen bir yana bir yana
Men bir yana bir yana
Kaşiv karedi göziv aladı
Benzisen céyrana

Kaşiv göziv arası ... sen bir yana bir yana
Besler céyran balası ... men bir yana bir yana
Soyınım bakh canıma ... sen bir yana bir yana
Hapsi sévdav yarası ... men bir yana bir yana
Kaşiv karedi .....

Kaşiv göviz çarpara ... sen bir yana bir yana
Sévmişem olmaz çara ... men bir yana bir yana
Bu kaş bu göz sendedi ... sen bir yana bir yana
Elim varmaz iş kâra ... men bir yana bir yana
Kaşiv karedi .....

Kaş kassab kiprik okhlar ... sen bir yana bir yana
Derdivden öldi çokhlar ... men bir yana bir yana
Bir gün seni görmesem ... sen bir yana bir yana
Gévlim yüz yeri yokhlar ... men bir yana bir yana
Kaşiv karedi .....

Açıklamalar: Bir önceki türkünün notuna bakınız.

Sözcükler: Çarpara: Çalpara. Sendedi: Sende(var)dir. Der-
divden: Derdinle. Gévlim: Gönüm.

— O —

Sen sele bağa gelirem
Seher yatağa gelirem

Seherden oyat meni ... sen sele bağa gelirem
Sineve dayat meni ... seher yatağa gelirem
Seher yukhsı şirindi ... sen sele bağa gelirem
Öpişten oyat meni ... seher yatağa gelirem
Sen sele .....

Seherden kakhtım sersem ... sen sele bağa gelirem
Seher güllerin dersem ... seher yatağa gelirem
Dünyalar benim olı ... sen sele bağa gelirem
Günde bir boyıv görsem ... seher yatağa gelirem

Sen sele .....

Seher sabah azanı ... sen sele bağa gelirem
Çağır mektüp yazanı ... seher yatağa gelirem
Akh désin kan tıfirsın ... sen sele bağa gelirem
Kur'am kare yazanı ... seher yatağa gelirem

Sen sele .....

Açıklamalar: Diyale vilâyetine bağlı Kızrabat (Kızıl ribat) ilçesinden derlenen bu türküyü, İbrahim Kızrabatlı 1960'larda Bağdat radyosu Türkmençe bölümü için banda okumuştur.

Sözcükler: Sele: Söyle. Gelirem: Geliyorum. Oyat: Uyanıdır. Yukhsı: Uykusu. Şirindi: Tatlıdır. Öpişten: Öpücükle. Olı: Olur. Tıfirsın: Tükürsün.

— O —

Sofı koyunun yağıdı

Kız oğlan konağıdı

Altun üzüg bendi yar

İkrarınnan döndi yar

Dönerse üzüm dönsin

Bele billem öldi yar

Sofı koyunun .....

Altun üzüg şineve

Men ne dedim bileve

Koyın kuzusu kimin

Calanaydım sineve

Sofı koyunun .....

Koyın yaydım düzde men

Ellide men yüzde men

Bir cüt şamama séçtim

Orta boyly kızda men

Sofı koyunun .....

Koyın yaydım cegende
Cegen boynın egende
Memmeler titremesin
Serkhoş eli degende
Sofı koyunun .....

Açıklamalar: Bu türküyü, Suphi Saatçı, Nisan 1978'de Dakuk bucağına bağlı imam Zeynelâbidin köyü sâkinlerinden Semin Hasan'ın sesiyle özel banda kaydetmiştir. Bu bandın bize sunulan nüshasından öğrendiğimize göre bu türkü, Kerkük'te pek yaygın olan «Gülim güller zarınnan...» türküsünün bir tıpkı benzeridir.

Sözcükler: Yağıdı: Yağıdır. Konağıdı: Konuğudur. Üzim: Yüzüm. Bele: Böyle, öyle. Bilmem: Bilirim, sanırım: Bileve: Sana özüne. Kimin: Gibi. Calanaydım: Serpileydim. Yaydım: Otlattım. Düz: Düzlük, ova. Cüt: Çift. Şamama: Yenmeyen, güzel kokulu bir cins ufak kavun. Cegen: Buğday sapı olacak.

— O —

Susuzam su istirem esmer dudağın gösteri
Yatmağa yér istirem koynın kucağın gösteri
Géceler zar géceler ... esmer yanağın gösteri
Mene zinhar géceler ... koynın kucağın gösteri
Susuzam su .....
Ay battı ülker çıkhtı ... esmer yanağın gösteri
Çıkhmadı yar géceler ... koynın kucağın gösteri
Susuzam su .....
Gécenin yarısıdı ... esmer yanağın gösteri
Yar ümrüm varisidi ... koynın kucağın gösteri
Susuzam su .....
Ge gözüm insaf éle ... esmer dudağın gösteri
İnsaf dîn yarısıdı ... koyın kucağın gösteri
Susuzam su .....

Açıklamalar: Bu türküyü Urfalı Mehmet Özbek, 1975'de Kerkük'ten derleyerek Türkiye radyoları için banda kaydetmiştir.

Sözcükler: Susuzam: Susamışım. İstirem: İstiyorum. Gösteri: Gösterir. Zar: İnleyici. Zinhar: Sakıncalı. Ge: Gel.

Sürmeli sürmeli bilmem nérelî
Başv kaldır mene bakh gözi sürmeli

Sürmedenin miliyem ... sürmeli sürmeli
Açılmış nar güliyem ... bilmem nerelî
Bir yannan kapı konşı ... saçî khınnalı
Bir yannan sévgüliyem ... gözi sürmeli
Sürmeli sürmeli .....

Sürmedeniv bês milden ... sürmeli sürmeli
Seni sévmişem dilden ... bilmem nérelî
İstirem size gelim ... saçî khınnalı
Korkhım var yaman dilden ... gözi sürmeli
Sürmeli sürmeli .....

Sürmedeniv mildendi ... sürmeli sürmeli
Béliv ince kıldendi ... bilmem nérelî
Bir kız aldım Kerkük'ten ... saçî hınnalı
Aslı konca güldendi ... gözi sürmeli
Sürmeli sürmeli .....

Sürmeli bir göz meni ... sürmeli sürmeli
Edipti göz göz meni ... bilmem nérelî
Aç yazmav kefin éle ... saçî khınnalı
Kaldırmaz bu bész meni ... gözi sürmeli
Sürmeli sürmeli .....

Açıklamalar: Bu türküyü, Kerim Kölemen 1960'larda Bağdat radyosu Türkmence bölümü için, radyonun çalgı takımı eşliğinde banda okumuştur.

Sözcükler: Sürmedeniv: Sürmedanın. Dilden: Dille. İstirem: İstiyorum. Edipti: Etmiştir. Kefin: Kefen.

— O —

Süseni makhmur yekhası
Yokhtı millete vefası
Çokhtı o yârın cfası

Hacı Muhteşem béçesi
Diye diye sizden oldım
Bakha bakha gözden oldım
Géde géde yoldan oldım
Bala bala kannan oldım

Urfa sertti alınmaz
Dibi daştı delinmez
Urfa'nın gözelleri
Hiç bir yerde bulmmaz

Süseni makhmur .....

Bu gelen Urfalıdı
Gévli yardan khalıdı
Men ğemi çokh séverem
Ğem yardan vefalıdı

Süseni makhmur .....

Açıklamalar: Aslında yarlığanmış Reşid Küle Raza'dan derlenen bu türkü, ilk kez Abdülkerim Kölemen tarafından, başka mâni dörtlükleriyle Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okunmuştur... Daha sonra Urfalı Mehmet Özbek, bunu 1975'de Kerküklü popüler ses sanatkarı Haba'nın bantlarından derleyerek, yukarıdaki güfteyle, Türkiye radyoları için banda kaydetmiştir... Rahmetli Reşid Küle Raza'nın sesiyle banda aldığımız bu türkünün döndermesi şu biçimde söylenmiştir:

Süseni makhmur yekhası
Millete yokhti vefası
Hacı Mühteşem béçesi
Bala bala yardan oldım
İçe içe serkhoş oldım
Küçük küçük asker oldım
Yavaş yavaş kumsêr oldım

Sözcükler: Süseni makhmur yekhası: Bu sözün manası anlaşılmadı. Yokhti: Yoktur. Bêçe: Yavru, piliç. Bala: Yavru. Kum-sêr: Komiser.

Şakşak bilezik kolında
Yar géder mekteb yolında

(Vay vaaaay...)

Bilezigiv üç kater ... şakşak bilezik kolında
Çımranma kola batar ... yar géder mekteb yolında
Şakşak bilezik .....

(Vay vaaaay...)

Bir bele güzel séven ... Seyyid kızı şikh gelini
Géceler néce yatar ... yar géder mekteb yolında

(Vay vaaaay...)

Bilezik bilek başı ... şakşak bilezik kolında
Gün vurur göz kamaşı ... yar géder mekteb yolında
(Vay vaaaaay...)

Ögrendi dilmiş sesi ... Çeçen kızı şikh gelini
Cam var Maşalla kaşı ... yar géder mekteb yolında
Şakşak bilezik .....

Açıklamalar: Bu türküyü, Hamid Tuzlu (Ma'rufoglu), 1977'da Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur... Döndermenin ikinci kanadı, eskiden «sallanı hammam yolında» biçiminde söylenirdi. İçki meclislerinde de öylece söylenir. Türkünün dörtlükleri, yeni yazılmış eserlerdir.

Sözcükler: Şakşak bilezik: Hafifçe kımıldandığı zaman hızla vurulmuş gibi şak şak diye ses çıkaran bir çeşit bilezik. Kater: Sıra. Çımranma: Kolunu sıvama. Bele: Böyle. Şikh: Şeyh. Çeçen: Bir boy ki asıları Karadağ'dan gelmedir. Maşalla: «Maşaliah» yazılı süs. Kaş: Taş.

— O —

Tacırana çal tacırana
Vezirana çal vezirana
Yen bu yana gel o yana

Bu yol Koyra yolıdı ... bala tacırana çal tacırana
Yağmur dögi dolıdı ... bala vezirana çal vezirana
Üstime kölge geldi ... bala tacırana çal tacırana

Zennéttim yar kolıdı ... bala vezirana çal vezirana
 Tacırana çal .....
 Küçkine yar şatıram ... bala tacırana çal tacırana
 Aç kollarıv yatıram ... bala vezirana çal vezirana
 Yavağlarıv al olıp ... bala tacırana çal tacırana
 Kokhıram diş batıram ... bala vezirana çal vezirana
 Tacırana çal .....
 Gögde yulduz şan véri ... bala tacırana çal tacırana
 Gözeller nişan véri ... bala vezirana çal vezirana
 Çokhlr güzel derdinnen ... bala tacırana çal tacırana
 Ayağ üste can véri ... bala vezirana çal vezirana
 Tacırana çal .....
 Céyranıv dağ gezerem ... bala tacırana çal tacırana
 Bülübülem bağ gezerem ... bala vezirana çal vezirana
 Khakhm tehne sözinnen ... bala tacırana çal tacırana
 Yardan uzağ gezerem ... bala vezirana çal vezirana
 Tacırana çal .....

Açıklamalar: Bu türküyü 1959'un martında rahmetli Reşid Küle Raza'nın sesiyle özel banda almışımıdır. Türkünün başa koyduğumuz Döndermesi, kıtaların sonunda tekrarlanır. Sanat-kâr, bu türküyü «Karabağı» adı verilen Azeri uzun havasına bağlı olarak şu sözlerle söylemiştir:

Aaaay eeeeay aaaay ay bala
 Dağ üstünde dağ olmaz
 Ah çekenin üreginde yağ olmaz
 Âlem tebib olsa yaram sağalmaz
 Östüme gelmez nazlı yar benim
 Ölürem ay bala aman aman ay dad
 Ölürem ay bala güzel oğlan

Sözcükler: Tacırana: Tüccarcasına. Koyra: Kerkük'ün batı semti. Dögi: Değil. Küçkine: Küçücük. Yavağlarıv: Yanakların. Şan véri: San verir. Khakhın: Halkın. Tehne: Ta'ne, dokunaklı.

— O —

Taptım tekerlendim yar
 Öptim şekerlendim yar

Sarı kavın dilimi
Uçurttım bilbilimi
Ne dédim sen de küstiv
Lal olsun bu dilimi

Taptım teker .....

Sarı kavın yémezler
Seni mene vérmezler
Üziv dönder bir öpim
Karanluğtı görmezler

Taptım teker .....

Sarı kavın bişıpti
Tekerinnen düşipti
Çokh ta gözel dögisen
Gözim sene düşipti

Taptım teker .....

Sarıya bakh sarıya
Kösk vérıp sıtarıya
Koyın kuzısı kimin
Hardan girdiv arıya

Taptım teker .....

¹ Açıklamalar: Bu halay havası türküyü, Nisan 1978'de Suphi Saatçı, Dakuk bucağına bağlı İmam Zeynelâbidin köyü sâkinlerinden Semin Hasan'ın sesiyle özel banda kaydetmiştir. Bu bandın bize sunulan nüshasından yararlandık. Türkünün Döndermesi, dörtlüklerin ortasında ve sonunda tekrarlanmaktadır. Ezginin melodik seyir ve hareketi, öbür türkülerinkine göre zayıf sayılır.

Sözcükler: Taptım: Buldum. Bilbil: Bülbül. Lal: Dilsiz, Karanluğtı: Karanlıktır. Bişıpti: Pişmiştir. Dögisen: Değilsin. Sene: Sana. Kösk: Göğüs. Sıtarıya (sıtareye): Damın parapet duvarı. Kimin: Gibi. Hardan: Nerden. Arıya: Araya.

Téllere degme degme
Béliv incedi egme
Men seni çokh séverem

Kimseye boyun egme .....
 Kırmızı gül perde men
 Düştüm yaman derde men
 Açılmamış cumbutam
 Néce yatım yerde men
 Téllere degme .....
 Sıra sıra kazanlar
 Kare yazı yazanlar
 Cennet üzi görmesin
 Aramızı bozanlar
 Téllere degme .....
 Bilmirem nemdi benim
 Yédiğim ğemdi benim
 Yen mühübbet çokh olup
 Yen aklım kemdi benim
 Téllere degme .....

Açıklamalar: Bu türküyü, Doktor Sabah Celal, 1960'larda Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur. Türkü, aslında «Aman yar, dahil yar, degme mene, yengi de mal olmı-şam sene» Döndermeli türkünün taklididir. Diyarbakır'ın «çayırın ot yüzünde» türküsünün de tıpkı bir benzeridir.

Sözcükler: Cumbut: Tomurcuk: Néce: Nasıl. Yatım: Uyu-yayım. Üzi: Yüzü. Bilmirem: Bilmiyorum. Nemdi benim: Bana ne olmuş. Ğemdi: Gamdır. Yen: Ya. Kemdi: Eksiktir.

— O —

Türme türme şalı çekmeli
 Apar bazarda sat meni
 Eger kıymet étmedimse
 Çek khençeriv öldir meni
 Eeeeey
 Süleymanı dağıyam
 Kirmaşan torpağıyam
 Koynıvda bir cüt nar var
 Men onın yarpağıyam
 Türme türme .....

Eeeeeey

Boyıv boylardan küle
Benzisen konca güle
Yıkhipsan babam évin
Üzüme güle güle
Türme türme .....

Açıklamalar: Bu türküyü, orijinal biçimiyle yarlığanmış Delli Salih'in sesiyle bantlardan derlemiştir:

Sözcükler: Türme: Bir çeşit ipekli yazma. Apar: Götür. Bazar: Çarşı. Süleyman: Süleymaniye, Kerkük'ün 115 kilometre doğusunda bir şehir. Kirmaşan: İran'daki Kirmanşah şehri. Torpağıyam: Toprağıyım. Cüt: Çift. Küle: Kısa, cüce: Yıkhipsan: Yık-mışsın.

— O —

Uyma da begim uyma eller sözine
Men de (de) mail oldum ala gözine
(Men de mecbur men de hayran oldım
İnce béline çatma kaşına ala gözine)

Kınifil üzer géder
Yarpağın düzer géder
Yar yolını itirip
İşalla bize géder
Uyma da begim .....

Kınifilin bukharı
Evleri başyukharı
Géttim yarı sormağa
Démedi geç yukharı
Uyma da begim .....

Kınifiîl esti néynim
Bağrımı kestî néynim
Dili dos kalbi hayin
Men bele dostı néynim
Uyma da begim .....

Kınifilem ez men
Altun tasta sız meni
Sen kalem ol men divét
Al gerdene yaz meni
Uyma da begim .....

Açıklamalar: Bu türküyü Memed Kalayı, babası rahmetli Mustafa Kalayı'dan derleyerek Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur.

Sözcükler: Mecbur: Aşık. Üzer: Yüzer. İtirip: Kaybetmiş. Başyukharı: Yokuş. Nêynim: Neyleyem. Dos: Dost. Men bele: Ben böyle.

Üzigiv barmağımı dar éyledi
Bu seniv çatma kaşiv khanamı kharab éyledi
Üzügiv kaşı bahri ... barmağımı dar éyledi
Kim çeker bunca kahri ... khanamı kharab éyledi
Bir gün seni görmesem ... cigerim kebab éyledi
Vérandı géylim şehri ... khanamı kharab éyledi
Üzügiv barmağımı .....
Üzügiv kaşı almaz ... barmağımı dar éyledi
Suya düştü tapılmaz ... khanamı kharab éyledi
Céyran yukhulı yarım ... cigerim kebab éyledi
Seher oldı oyanmaz ... khanamı kharab éyledi
Üzügiv barmağımı .....
Üzügim kaş istiri ... barmağımı dar éyledi
La'ilden daş istiri ... khanamı kharab éyledi
Géceler uzun olup ... cigerimi kebab éyledi
Gévlim yoldeş istiri ... khanamı kharab éyledi
Üzügiv barmağımı .....

Açıklamalar: Eski folklor türkülerimizden olan bu eser, günümüzde pek yaygın değildir.

Sözcükler: Özügiv: Yüzüğün. Gévlim: Gönüm. Kaş: Taş. Almaz: Elmas. Tapılmaz: Bulunmaz. Yukhulı: Uykulu. İstiri: İstiyor.

Valla da Şama gétmerem
Billa da Şama gétmerem
Bir gün seni görmesem
Gédip firar éderem

Ayağında aşresi
Héyvannan geli sesi
Atılmış laya benzer
Yengi dügib memmesi

Valla da .....

Gözim bir évde kaldı
Baş gétti gévde kaldı
Ümrüm khezel yarpağı
Sarıldı mévde kaldı

Valla da .....

Dengizde kaya balığ
Üregim sene yanığ
İstirem görışeğin
Burası kalabalığ

Valla da .....

Al çevre bağılyıpsan
Cigerim dağılyıpsan
Al çevrev başıv yésin
Âlemi yandırıpsan

Valla da .....

Açıklamalar: Bu türküyü rahmetli usta çağırıcı Mehemed Çulboyun'dan duymuşumdur.

Sözcükler: Gétmerem: Gitmezim. Héyvannan: Ayvandan. Geli: Gelir. Atılmış lay: Hallaç pamuğu. Yengi: Yeni. Dügib: Bürüz etmiş. Gévde. Khezel: Hazan, güz. Yarpağı: Yaprığı. Mév: Asma. Dengiz: Deniz. Kayabalığ: Bir cins balık. Üregim: Yüreğim. Yanık: Hararetle arzulayan. İstirem görüşeğin: İstiyorum görüşelim. Al çevre: Büyük mendil ki daima al renkli olur.

(Baba) vavéllem vavél

(Yalla) vavéllam vavél

Limi şirindi néynim

İçi dilimdi neynim

Çokh da gözel degisen ... kassem başıva dost

Göziv şirindi néynim ... vavél

Baba vavéllam .....

Altundi dişiv seniv

Khubdı yérişiv seniv

İçmeden serkhoş éder ...kassem başıva dost

Bir tek öpişiv seniv ... vavél

Baba vavéllam .....

Oğlan yeri işive

Aklıv topla başıva

Men olardan degilem ... kassem başıva dost

Yavağ vérim dişive ... vavél

Baba vavéllam .....

Namaz kılmağ sünnetti

Bu söz mene minnetti

Eliv elimde ossın ... kassem başıva dost

Zmdan mene cennetti ... vavél

Baba vavéllam .....

Açıklamalar: Bu türküyü rahmetli Reşid Küle Raza'nın sesiyle 1959 yılında, Kemânî İlham Merdan ve arkadaşlarının müziği eşliğinde özel banda almışımıdır. Bir nüshasını Bağdat radyosu Türkmençe bölümüne verdiğimiz bu bant, radyodan ara sıra çalınmaktadır... Aynı türküyü, aynı ağızla 1977'de Eyyüb Mayas da radyo için banda okumuştur.

Sözcükler: Vavél: Arapça «ve veylün» sözcüğünün değişik biçimidir. Limi: Portakal büyüklüğünde, ekşi ilmon sarısı renginde, kabuğu yufka, tatlımsı bir meyve. Şirindî: Tatlıdır. Néynim: Neyieyem. Degisen: Değilsin. Khubdı: Güzeldir. Yérişiv: Yürüyüşün. Öpişiv: Öpücüğün. Yavağ: Yanak. Vêrim: Vereyim. Ossın: Olsun. Mene: Bana.

Veziranasen vezirane
Geh oyana dön geh bu yana
Men seni çokh séverem
Hiç gelmisen imana

Bülbüle bakh bülbüle
Konuptı konca güle
Men derdimi diyersen
Dağu daş geli dile

Veziranasen .....

Narınca bakh narınca
Kokhlaram saralınca
Gévlim tehemmül étmez
Yar hamamnan gelince

Veziranasen .....

Gözele bakh gözele
Gelib bizden söz ala
Menim bir esmerim var
Değişmem yüz gözele

Veziranasen .....

Açıklamalar: Bu türkü, folklor eserlerimiz arasına karışmış melez bir türküdür. Kürtçe «Hay kulence kulence» türküüne çok benzemektedir. İlk kez, 1970'de Tahsin Kerkükoğlu tarafından İstanbul dasyosu için banda alınmıştır. Bunu, daha sonra Mehmet Özbek ve Nureddin Çamlıdağ, Türkiye radyoları için banda kaydetmişlerdir... 1977'de genç ses sanatkârımız Zeyneb Demirci de başka Mâni dörtlükleriyle, Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda okumuştur.

Sözcükler: Gelmisen: Gelmiyorsun. Diyersem: Dersem, söylersem. Geli: Geli. Gévlim: Gönüm.

— O —

Yanıma yanıma otı yanıma
Men seni séverem girme kanıma
Serkhoşam béhoşam kıyma canıma

Géceler (géceler) yukhum (da) gelmez
Derdim çokh (derdim çokh) kimse (de) bilmez
Ürekten (ürekten) yaralıyam (men)
İçeridi (gözel valla) bilinmez

Yanıma yanıma .....

Géceler (géceler) zar ağlaram (men)
Hiç bilmez (hiç bilmez) yar ağlaram (men)
Şahsenem (Şahsenem) bağçasında
Çaldı bir (çaldı bir) mar ağlaram (men)

Yanıma yanıma .....

Açıklamalar: Bu türküyü, Abdülvahit Küzeçioğlu 1959 yılının başında, 78 devirli, Pakistan malı Ashtarphon plâklarına okumuştur. Numarası OJME-1086'dır. Bu türküyü başkalarından hiç duymadım. Melez bir türküdür. Folklor türkülerine pek benziyor.

Sözcükler: Otı: Otur. Yanıma: Yanıbaşım. Gırme kanıma: Beni öldürme. Yukhum: Uykum. Ürekten: Yürekten. Mar (Farsça): Yılan.

————— O —————

Yarım gel beri gözim gel beri
Bağçam bağçaya karşı
Atma bağçama daşı
İşalla kavuşırığ

Yarım gel .....

Dosta düşmana karşı

Bağçam bağçava bahhar
Ataşiv meni yakhar
Men size çokh gelmedim

Yarım gel .....

Eller başıma kakhar

Yerişiv kaza benzer
Boyıv rakkaza benzer
Bildir bir göz görmişem

Yarım gel .....

Bu göz o göze benzer

Yêrişi budı bunun

Boyı kumrudı bunun

Baş yeşil sona tekin

Yarım gel .....

Meskeni sudı bunun

Açıklamalar: Bu türküyü, rahmetli İzzeddin Nimet'den bandeda almışızdır.

Sözcükler: Ataşiv: Ateşin. Yêrişiv: Yürüyüşün. Rakkaz: Rakkase. Bildir: Bıldır, geçen yıl. Budı: Budur. Tekin: Gibi.

— O —

Yarım yarım yaralı

Köyden gelenler

Mene bir khêrli kheber

Yarım görenler

(Ay müsülmanlar)

Gét bazara incir al ... köyden gelenler

Saatıvçin zincir al ... ay müsülmanlar

Başiv koy dizim üste ... yarı görenler

Yengi baştan dinciv al ... köyden gelenler

Yarım yarım .....

Ay zalım zalım zalım ... yarı görenler

Koy bikez kadav alım ... köyden gelenler

Odavı khelvet éle ... ay müsülmanlar

Gelim men gévliv alım ... köyden gelenler

Açıklamalar: Bu türküyü, popüler halk sanatkarı Haba (Abdülvahab) nın sesiyle 1976'da Kerkük'te yaygın olan bantlardan almışımıdır.

Sözcükler: Mene: Bana. Khêrli: Hayırlı. Yengi: Yeni. Dinciv: Rahatın. Bikez: Azacık. Gévliv alım: Gönlünü alayım, sana teselli vereyim.

Yar yaman Seyyid kıza
Sen meni derde salıpsan
Di gel otı yanaşamda
Billah yaram sağaldıpsan

Selevin Seyyid kıza
Çıkhsın kharmanlar düzine
Zilfini tél tél étsin
Esmer yanağı üzine
Yar yaman .....

Selevin Seyyid kıza
Çıkhsın Havice düzine
Altun khızmasın takhsın
Benzesin Arap kıza
Yar yaman .....

Selevin o zalım kıza
Çıkhsın Çuvarbağ düzine
Altun kolbağın takhsın
Benzesin Acem kıza
Yar yaman .....

Selevin o kâfir kıza
Çıkhsın kilise düzine
Koymavın sırğa takhsın
Benzesin gâvır kıza
Yar yaman .....

Selevin o ğaddar kıza
Çıkhsın musalla düzine
Koyın silahlığ takhsın
Benzesin Türkmân kıza
Yar yaman .....

Açıklamalar: Bu segâh türküyü, Fazıl Kayacı Samed'den derlemiştir. Bunun umumi ve yaygın bir biçimi daha vardır. «Selevin Seyyid kıza» Döndermeii türküyeye bakınız.

Sözcükler: Salıpsan: Düşürmüşsün. Di: Haydi, şimdi. Otı: Otur. Yanaşamda: Yanımda, yakınımda. Sağaldıpsan: İyileştir-

mişsin. Selevin: Söyleyin. Üzine: Yüzüne. Havice: Kerkük'e bağlı bir ilçe merkezi ki Araplarla meskündür. Düzine: Ovasına. Khızma: Arap kadınlarının burunlarına taktıkları zinetlik halka. Çuvarbağ düzi: Kerkük şehrinde bir mesire yeri. Kilise düzi: Kerkük şehrinde bulunan Kırmızı Klisenin ovası. Koymavın: Bırakmayın. Sırğa: Küpe. Musalla düzi: Kerkük'te büyük kabristanın geniş sahası. Silahlığ: Yerli kadınların kullandığı bir çeşit zinetlik ki silah biçiminde omuzdan böğüre sarkıtılır.

Yar yaman Seyyid kızı şıkh gelini
Atlandım arkha düştüm çek elimi
Seyyidim bakh başıma ... şıkh gelini
Bakh gözimin yaşına ... çek elimi
Géc taptım téz itirdim ... şıkh gelimi
Bakh Allâhın işine ... çek elimi

Yar yaman .....
Seyyidim sada seyyid ... şıkh gelini
Doldır vér bada seyyid ... çek elimi
Kapıv mırız kapsıdı ... şıkh gelini
Gelmişem dada seyyid ... çek elimi

Yar yaman .....
Seyyid kızı nécesen ... şıkh gelini
Néce çaylar géçesen ... çek elimi
Yolıvda tor kurmışam ... şıkh gelini
Mege gögden uçasan ... çek elimi
Yar yaman .....

Açıklamalar: Bu türküyü yarlıganmış Reşid Küle Raza, İzzeddin Nimet ve Mehemed Gülboy'un sesleriyle 1962'de özel bandada almışımıdır... Bunun nağmesi, «yar yaman seyyid kızı - sen menî derde salıpsan» döndermeli türkümüzün nağmesinden ayrıdır... Döndermede geçen «atlandım» sözü yerine «tüngüldim» de söylenir.

Sözcükler: Sıkh: Şeyh. Atlandım (tüngüldim): Atladım, sıçradım. Taptım: Buldum. İtirdim: Kaybettim. Sada: Sade, saf nesepî. Mırız: Murat. Kapsıdı: Kapısıdır. Dada: Feryada. Nêcesan: Nasılsın. Yolıvda: Yolunda. Tor: Ağ, tuzağ. Mege: Meğer.

Yéri yéri küsmişem sennen
Ayrılığ badasın içmişem sennen
Sen bir selb ağacı men bir gögerçin
Labud konıb, konıb uçmuşam sennen
Menim yarım incelerden incedi
Köskindeki turunçları ğunçedi
Saçı uzun topuğundan ücedi
Yéri yéri .....
Deryah kinarında yaptırdım hammam
Okhıdım kitabım éyledim tamam
Seniv tekin insafsıza inanmam
Yéri yéri .....

Açıklamalar: Bu segâh türkü, Abdülvahit Küzeçioğlu tarafın-
dan Bağdat radyosu Türkmence bölümü için banda alınmıştır...
Uzun hava unsurlarını da içine alan orta ve orijinal bir ezgidir.
Sözcükler: Yéri: Yürü. Selb: Serv. Gögerçin: Güvercin. Kös-
kindeki: Göğsündeki. Seniv tekin: Senin gibi.

Zéynelin Zéynelim bala bala Zéynelim
Kollarıv boynıma dola dola Zéynelim
Zéynele yaptırdım altunna tarağ
Tara kâhkülleriv bir bana bırağ
İstedim size gelim yolım da iraç
Zéynelim Zéynelim .....
Zéynele yaptırdım altunna kaşuğ
Kaşına mayilem gözine âşuğ
İstedim öpim perçim bulaşuğ
Zéynelim Zéynelim .....
Uzağ kayyelerden çıkhar bir tütün
Yétişin ahbaplar elimnen tutın
Eger men ölirsem kalısan yétim
Zéynelim Zéynelim .....

Bir oda yaptırdım khurma dalınnan
İçini döşedim Acem şalınnan
Bilseydim ayrılık öperdim allınnan
Zéynelim Zéynelim .....

Açıklamalar: Rahmetli Reşit Küle Raza'nın yerli biçimde özel bantlara okuduğu bu türkü, Türkiye'de bilinen «Zeynebim Zeynebim şanlı Zeynebim» türküsünün bir benzeridir.

Sözcükler: Bala: Yavru. Kâhkülleriv: Kâküllerin. Gelim: Geleyim. Aşuğ: Aşık. Öpim: Öpeyim. Allınnan: Alnından.

DERLENMEYEN TÜRKÜLERİMİZ

Günümüzde pek yaygın olmayan veya derlemesi henüz yapılmayan eski Beste (türkü) lerimizden aşağıya aldığımız parçalar, özel melodilerle söylenen Dönderme (nakarat) metinlerinden ibarettirler. Bunlar, aslında çeşitli Mânî dörtlükleri veya kıta'larla söylenen birer türkü örneğidirler. Melodilerini kısmen bildiğimiz bu türküleri, sanatkârlarımızın sesiyle henüz banda almış değiliz.

Ağam véli véli'
Paşar véli véli
İstedip memme béli

— o —

Al vala yéşil vala'
Kur'anı saldıkh yola
Ne anam var ne bacım
Ensemce saçın yola

— o —

Aman küçük hanım merhamet éle'
Géceler uzun olup koynumda sele
Yérivin ahabplar gör(ün) neler oldu
Nazlı yardan ayrılmışam.....

— o —

Aman peri dekhil peri⁴
Koynıma koymışam teri

— o —

Bazirgânlar içinde⁵

— o —

Havar Musul'lı kızı⁶
Yandırdıv koyduv bizi
Kharala girmemiştikh
Çuvala koyduv bizi

— o —

He bu yar bu yar bunca⁷
Kim séver seni mence
Nar geli héyva geli
Kokhlaram saralınca

— o —

Hergün sabahtan géder tükâna⁸
Selam véri gül bazirgâna
Arıf girip kırmızı yemeni
Könegi batıptı al kana

— o —

He yarım yarım yaralı
Sarı türmeli
Altun kemer bél bağı
Gözi sürmeli

— o —

Héy valla valla
Seni séverem billa

— o —

İçme de begim içme serkhoş olısan
Düşme de bu sédaya gözel pişman olısan

— o —

Kahvedè çalallar kanun
Baş mukhtar oğı Zennun

— o —

Khınnalı yar sürmeli yar
Ketten köneg he sene uyar

— c —

Linge linge khânım linge?
Yar hamamnan gelin ge

— o —

Pertev Paşa vatanımız
Var bir küçük tükkânımız
Özi güzel saçı sarı
Ne yaman cambaz béçesi
Ne yaman kassab béçesi
Ne yaman berber béçesi

— o —

Şarabañ takhtı bırakh şirin yar geldi
Kırılısın derzi kolıv setrem dar geldi

— o —

Vur kassaba
Kassab gelmez hissaba

— o —

Yayık yaydım kolım şişti¹⁰
Kolımnan kolbağım düştü
Menim gözim sene düştü
Sitem étim yarın ala gözine

Açıklamalar ve sözcükler: (1) Bu Döndermeyl, melodisiyle birlikte, birkaç yıl önce İstanbul'da ölen yarılganmış emekli albay Kerküklü Rıza Alaslan'dan duymuşumdur. «İstedip» sözcüğünün anlamını sorduğumda, bunu çocukluğunda bellediğini söyleyerek, başka bir açıklama yapamadı. (2) Bu Dönderme, yerli bir Seferberlik türküsüne aittir, ki melodi bakımından «gülüm güller zarınnan» Döndermeli Kerkük türküsüne benzemektedir. Kur'a: Eskiden, efradı askere almada kullanılan adçekme. Sal-dıkh yola: Geride bıraktık, yolcu yaptık. (3) Bu melodi, «odasına vardım, kahve pişirir» türküsüne benzemektedir. Ele: Eyle. Sele: Söyle. Yêrivin: Yürüyün. (4) Bu melodi, günümüzde «Aman tabır yaman tabır» Döndermeli türkünün eski biçimidir. (5) Yerli bir

cönkle rastladığımız bir Tenzile metninin başında, bu Tenzile-
nin «bezirgânlar içinde» türküsünden doblaj edildiği yazılıdır.
Ancak o Tenzile'nin de melodisini bulamadık. (6) Abdülvahit Kü-
zeçioğlu'ndan duyduğum bu türkü, henüz radyoda söylenme-
miştir. (7) Kerkük'e bağlı Tezehurmatu bucağı türkülerindendir.
He: Yalnız, sadece. Bunca: Bu kadar. Mence: Benim kadar.
Héyva: Ayva. Geli: Gelir. Saralınca: Sararınca. (8) Bunu, yarlı-
ğanmış Osman Teplebaş'tan duymuşumdur. Tükâna: Dükkâne.
Könegi: Gömleği. (9) Bunun aslı «gelin gelin. hanım gelin, yar
hamamnan geli gelin» olacak. Ge: Gel. Geli: Gelir. Gelin (son-
daki): Geliniz. (10) Bunu Musalla Mahallesi muhtarlarından Reşad
Sâlihî'den duydum. O da, Erbilli ses sanatkârı rahmetli Hacı Veli
Kahveci'den öğrenmiştir.

SONSÖZ

Bu kitapta, görüldüğü gibi, günümüze değin ulaşan folklor havaları, edebî, tarihî, içtimai değer bakımından ve kulağımızın duyup öğrendiği kadar musikî yoluyla ele alınmıştır. Bu havalardan, geniş ölçüde açıklamalı olarak örnekler sunmuşuzdur. Netekim günümüzde yaşayan yerli türkülerimizden derleyebildiklerimizin hemen hepsini tespit etmeğe çalıştık. Bunların büyük bir kısmı, Irak'ta Türkmen toplumu arasında yayılmış umumi halk mahsülü orijinal eserlerdir.

Kitaba aldığımız havalar, tamamıyla folklor karakterli yerli eserler olup, en çok, eski Kerkük sancağına bağlı merkez şehirle etraf ilçe, bucak ve köylerden, aslî şekliyle derlenen, güfte ve melodileri belli ortaklı halk malı ezgi örnekleridir.

Bir kısım türkülerimiz, Türkiye'de bazı ses sanatkârlarının sesiyle radyo ve plâklardan sunulmakla birlikte, folklor hüviyeti taşımadığı için kitabımıza alınmamışlardır. Sözgelîşi, Nuri Sesigüzel'in söylediği «yalla şoför apar menî» ve «ayna-ya baktım saç beyaz olmuş», Mustafa Geceyatmaz'ın söylediği «güler oynarım» ve «esmerim güzel esmer», Yıldız Ayhan'ın söylediği «dün gün batar-ken» gibi son zamanlarda (1960'larda) Kerkük'te

bestelenen, sahipleri belli birçok yeni eserlere, kitabımızda yer vermedik. Sayıları bir hayli kabarık olan bu türkülerin toplanıp yayımlanmasını, şimdilik başka meraklılara bırakıyoruz.

Ayrıca, Kerkük dolaylarından başka Irak'ın Türkmenlerle meskûn Musul ve Diyale sınırları içinde yaşayan Türkmen toplumuna ait daha birçok türkülerin de bulunduğu bilinmekteyse de, bunlardan, Kerkük bölgesinde yayınlananları müstesna -ki bunları kitaba aldık- öbürlerinin derlenip yayımlanması, henüz gerçekleştirilememiştir. Bizim bu işe gücümüz yetmedi. Bunu, o bölgelerde yaşayan kültürlü musikiseverlere bırakıyoruz.

Kerkük ve dolaylarından derlediğimiz bu ezgilerin tarihî seyir ve yayılışını, kitapta açıkladığımız biçimde tespit etmemizin sebebi, bu eserlere el uzatıp, kendine mal etmek isteyen kişi veya toplumlara karşı alınması gereken bir çeşit savunma girişimine dayanır.

Bazı ses sanatkârlarımız, bir yenilik olsun diye türkülerin, seviyeli eski güftelerini, dil yanlışlıklarıyla dolu, yeni uydurma, çelimsiz metinlerle değiştirmektedirler. Oysa, yeni yazılan bu tür güfteler, yeni yapılan zayıf eserler için kullanılırsa daha uygun olur.

Bazı ses sanatkârlarımız da, meslekî çalışmalarında ciddilikten uzak kalarak ezgilerimizin, özel olarak da Hoyrat usullerimizin aslî melodisini melezleştirmektedirler. Onlar, bu bayağı davranışlarıyla halkımızın yüce sanatına ihanet, musikî tarihine de kötülük yaptıklarının farkında değildir.

Folklor mahsulü ezgiler, her ne kadar, zaman-

la kasıtsız olarak azçok değişikliğe uğramaktaysa da, bu değişme olayı, ancak, duyulur ölçüde değildir. Netekim bu durum, uzun çağlar boyunca içtimâi ve siyasî sebeplere dayanan gelişmeler sonunda, hissedilmeyecek kadar önemsiz biçimde belirmektedir. Yoksa sanatta sathîlik nedeniyle ezgilerimizin dal budağını bir çırpıda kırıp, bunları yalın kat hale sokmak yoluyla yapılmış değildir.

Son zamanlarda «arajman» veya «hafif müzik» ve yahut «güzelleme» adıyla Türkiye’de ortaya atılan ezgi türü de, bazı folklor türkülerimizi azçok etkilemektedir. Batı kalıbıyla biçimleştirilen bu türküler, sözgelişi «kalenin dibinde», «çakhmağı, çakh» ve «o yana dönder meni» gibi orijinal eserlerimiz, Türkiye’de Batı çalgısı eşliğinde kırık bir biçimde söylenilmektedir. Ancak bu biçim ezgili söyleşi, geçici değerini çabuk yitirmekte, yerli dogma melodileri gönüllerden koparamamaktadır.

Burada, yeri gelmişken bir konuya da değinmek isteriz. Folklor havaları, bilindiğı gibi, her çeşit çalgıyla söylenirse de, bunlardan, Batı müziğiyle icra edilenler, umumiyetle uzun ömürlü olmayıp geçicidirler. Sazla, yani bağlama takımıyla icra edilenler de iç açıcı, gönül doldurucu değillerdir. Ezgilerimiz ancak klasik sazlar, yani ut, keman, kanun, kemençe, santur gibi çalgılar eşliğinde gerçek seviyesini bulmakta, ruhumuzu okşamaktadır. Bağlama sazları bizce sadece âşık havalarında kullanılmalıdır. Türkiye radyo ve televizyonlarından sunulan şarkı formuna yakın, kaliteli türkü türünü, devamlı biçimde bağlama sazları eşliğinde icra etmenin yararı her halde büyük olmasa gerektir. Eskiden Türkiye radyolarında bağlama sazları pek kullanılmazdı. Günümüzdeyse bu sazlar umumileş-

tirilmiştir. Bizim dolaylarda da 1960'lardan bu yana, azçok kullanılmaktadır. Her halde çalgı çalanlar da işin kolay yanını arıyorlar.

Her nasılsa bizim ezgilere, özel olarak da Hoyrat tarzına, tıpkı Gazel ve Şarkı formlarında olduğu gibi, bağlama sazları bir türlü uymuyor. Ezgilerimizin gerçek tadını udun, kemânın, kanun ve santurun şifalı sesleriyle duymaktayız.

Sonsözümüzü burada bitirirken bir gerçeği de esfle yazmadan geçemiyeceğim. Irak'ta yaşayan Türkmen toplumuna ait musiki kültürünün öğrenim ve öğretimi, eskiden şifahî, yani dudaktan kulağa olarak yapıldığı halde, daha sağlam temellere dayanmaktaydı. Günümüzdeyse bu işler, kalem kâğıda dökülüp, akademik tahsile bağlanmakla birlikte pek başarılı olamamaktadır. Bunun başlıca sebebi, eski öğretim ve öğrenimde çalışanların bu işe, zorlanmadan büyük bir aşk ve ciddiyetle sarılmalarında, yeni sanatçılarınsa sathî ve zorakî tavırlarında aranmalıdır.

Biz kitabımızı hazırlarken, ister istemez, eski halk mektebine bağlı kalarak, orijinal halk sanat eserlerini, yerli halk kaynaklarına göre değerlendirmeye çalıştık.

Bu vesileyle de, kitabın basılışında büyük yardımları geçen ve baskı işlerini tamamıyla üzerine alıp, büyük bir ciddiyetle başaran sayın edebiyatçı hemşerim mühendis Suphi Saatçı'ya derin minnettarlığımı bildiririm. Ayrıca, kitabın yayımlanmasını sağlayan Ötüken Yayınevi başarılarına, başta Nurhan Alpay olmak üzere teşekkür ederim. Son olarak da bu kitabı hazırlamada bana, her ne şekilde olursa olsun, yardımını dokunan bütün sanat-severleri sevgiyle selâmlarım.

İ Ç İ N D E K İ L E R

KİTAP İÇİN	7
Folklor karakterli ezgiler... Kitabı hazırlamada tuttuğumuz yol... Kaynaklar...	

GİRİŞ

HAVALARIMIZIN ESKİLİĞİ	13
MUSİKİ HAYATIMIZA TOPLU BİR BAKIŞ	16
Son yüzyıldaki musiki gelişmeler... Ezgilerimizin söyleniş tarzı ve zamanı... Makam ve Hoyrat tarzının, sanat çevrelerinde beğenilişi... Yeni araçlar ve ezgilerimiz... Ezgilerimizin başka ülkelere geçişi...	
HAVALARIMIZ VE TEKKELER	21
Çeşitli tekkeler... Tekkelerde yetişen ünlü sanatkârlar...	
MEVLÜT TÖRENLERİ	22
Mahiyeti... İcra şekli... Ünlü sanatkârlar... Tenzilelerin Türkçeleştirilmesi...	
MUSİKİ ALETLERİ	24
Meyter... Zurna... Zurnapa... Zincirli tef... Dümbelek... Çarpara... Kaşık... Ney... Santur... Son zamanlarda kullanılan aletler...	

HAVALARIN TASNIFI	27
Uzun havalar... Kısa havalar... Orta havalar...	
MAKAM HAVALARI	30
Irak'ta makam tarzı... Irak makamlarının adları... Makamların değerlendirilmesi... Kerküklü Şaltağ'ın makam icadı... Türkmenler arasında kullanılan makamlar...	
HOYRAT HAVALARI	36
Hoyrat tarzının mahiyeti... Hoyrat usulleri... Muhalif... Bêşiri... Muçıla... Omergele... Yêtimî... Îdele... Yolçı... Darmankâha... Mazan Matar... Kesûk... Kesûkmatar... İskenderî... Dellîheseni... Malalla... Şerife... Kızıl... Memmeli... Kürdo... Nobatçı...	
KARABAĞI HAVASI	53
Mahiyeti... Kerkûkî makamı... Ses sanatkârı Bazvana...	
DİVAN HAVASI	54
Bu terimin mahiyeti... Urfa makamıyla ilgisi... Kerkük ve Erbil'de Divan... Mucidi veya ünlü okuyucuları...	
GAZEL HAVASI	58
Türkiye doğuşlu gazel tarzı... Bu ezgiyi Kerkük'te söyleyen ünlü sanatçılar...	
AŞIK HAVALARI	59
Aşık Abbas... Telafer ve Dakukta AŞIK ezgileri...	
KEREM HAVASI	59
Erbile mahsus Kerem havası... Tezehurmatu bucağında Kerem ezgisi... Bu havayı söyleyen ünlü sanatçılar...	
SAZLAMAĞ HAVASI	61
Mahiyeti... Zamanı ve icra tarzı... Sazlamağ geleneği... Bir örnek... Ünlü sazlıyanlar... Şîî Türkmenlerde Hasan Hüseyin şivanı... Hıristiyan Türkmenlerde Sazlamağ geleneği...	
LEYLE HAVASI	68
Ninni ezgisinin Kerkük'teki şekli ve icrası...	
BESTE HAVASI	70
Halk türkûleri... Söyleniş biçimi... Arapça Döndermeli yerli türkûler...	

TENZİLE HAVASI	73
Mahiyeti... Tekkelerde tenzile... Bu ezgi tarzının Kerkük ve Erbil'de değerlendirilmesi... Öbür dinî ezgiler...	
HALAY VE OYUN HAVALARI	75
Halk türkülerinden bir kısmının halay oyununa uyumu... Murtkayı oyun havası...	

METİNLER

HOYRAT ÖRNEKLERİ	77
Muhالیf... Bêşiri... Muçıla... Ümêrgele... Yêtimi... İdele... Yolçı... Darmankâha... Mazan... Matarı... Kesük... Kesükmatar... Kürdo... Nobatçı...	
KARABAĞI ÖRNEKLERİ	100
Reşid Küle Raza, Ali Merdan Leylanlı, Abdülvahit Küzeçiöğlü, Mehemed Gülboy, Osman Teplebaş, Sıdık Bende Gafur, Mustafa İlik ve Mehemed Ahmed Erbilli'nin söyledikleri Karabağı örnekleri...	
KEREM ÖRNEKLERİ	110
Yunus Hattat Erbilli, Seyyid İsmail Erbilli ve Şükür Haya-ra'dan derlenen örnekler...	
SAZLAMAĞ ÖRNEKLERİ	113
Reşid Küle Raza'dan derlenen örnekler... Kerküklü bir hanımdan derlenen Leyleli Sazlamağ örneği...	
SADLAMAĞ ÖRNEKLERİ	120
Hıristiyan Türkmenlerden derlenen Sadlamağ (Sazlamağ) örnekleri: Genç kızlar için... Gençler için... Erkekler için... Umuma mahsus...	
LEYLE ÖRNEKLERİ	122
Umumileşmiş yaygın örnekler...	
GAZEL ÖRNEKLERİ	124
Abdülvahit Küzeçiöğlü'ndan derlenen örnekler...	
AŞIK HAVALARI ÖRNEKLERİ	125
Kerkük'e bağlı Dakuk bucağının İmam Zeynelâbidin köyünden derlenen bir destan ezgisi...	

BESTE ÖRNEKLERİ	127
Ağa kızı - Cütkâr oğlu	128
Ağam Süleyman	129
Ağlama ceyran balası	130
Ağlar Yakub ağlar	131
Ağlar Yakub ağlar (başka varyant)	132
Akh bu yar elinnen	134
Ala gözlerine	135
Al ipek yeşil ipek	136
Alli gül yeşilli gül	137
Altun üzüg yeşil kaş	138
Al yavağ alma kırmızı	139
Aman saki can cana	140
Aman tabur yaman tabur	141
Aman yar dekhil yar	142
Aminem oturmuş daşın üstüne	143
Ana meni oyat gédirem talime	143
Arabî fellâhî	144
Arab kızı vay Arab kızı	145
Arakçiniv çinçini	146
Ayağında dar şalvar	146
Ay bala bala bala	147
Ay dolanaydı	148
Ay gözler ay gözler	149
Ay gülli şan güllişan	150
Ay havar bağvan elinnen	151
Ay havar degirmançı	152
Ay havar degirmançı (karşılıklı söylenen varyant)	153
Bağda gülem men	155
Bakhar kapı zarınnan	156
Bala boy bala	157
Bayaz gül kırmızı gül	158
Berber tükânında	159
Bir tapkır gögerçinim	159
Bu bağda dolanısan	160
Bu dere baştan başa	161
Bu gelen güzel oğlan	162
Bu khal ne khaldı gözəl	163
Bülbül uçar yuvasına	164
Cerrevin kulpı burma	164

Çadır kurdım düzlere ... ellere vay	166
Çakhmağı çakh	166
Çeçen kızı	167
Çoban kızı çayda gezer yaman Aşşe	168
Çöl yêrin cêyranıyam	169
Dağlar dağlar yar yaman dağlar	170
Damnan ge duvardan ge	171
Daraman köprisi (Hasan)	172
Dede dede can dede	173
Di geli kanun çavuşı	174
Di gelisen vay gêdisen	174
Dom dom Suad Suad	175
Durna durna uçtı durna	176
Elinde ayağında Acem khınnası	177
Endim dereye dere derindi	178
Endim yarın bağçasına (Hasan)	178
Ere Lâyli Lâyli	179
Esmer esmer	180
Evlerinin ôgi hamama yakhun	181
Evlerinin ôgi yonca	182
Fındık u fıstık barmağiv	183
Geçme bu çaydan saçı surmalı	184
Gel bize gellem size dede Hummadı	184
Gel gêdeğın Şıkh bağına	185
Gel yanıma yanıma	186
Gene geldi fasl-ı bahar	187
Göger Khurmatım göger	187
Gözel bir deste narınca	188
Gözele bakh gözele	189
Gözellerde ûç gözel var	190
Gözellerin meskeni bu çaydadı	191
Gözim Leylanlı kızı	191
Gözüm tûtünçi İzzet	192
Gurbet ellerde oldım yaralı	194
Güle kazağ şah senem	194
Gülüm güller zarınnan	195
Gülistanda bir gülüm var	196
Gül suyu damnan geli	197
Gün gördim günler gördim	198
Hacı Ferecin kızı	199

Khanım khanım	200
Havara yalla havara	201
Hay bël ince	202
Haydı baba şahsuvar	203
Haydı bala dı	204
He dëdiv gellem gellem	205
Heley memmeli gelin	206
Heley tepme toz olı	207
Helhele vërin geline	208
Hëliyden dağlar kamış	209
İncili sedef kolbağıv	210
İstanbul'dan çıktım yola	211
Kalenin dibinde	212
Kalenin dibinde (başka melodi)	212
Kâr êtmez ahım	213
Kerkük'e düştü yolım	214
Köyliyem kharmanım yokh	215
Küll bose bi-Ruppiyye	216
Menim ipek yağlığım var	217
Meşyitek meşy-el-kıtaya	218
Mëykhanaya girdim	218
Mezar arasında kharman oiurmı	219
Misin misin khoşmısın	220
Ne durupsan dağ başında	221
Nergizi deste bağladım	221
Nëriye gëdersin	222
Ninay ninay naz khanım	223
O dağ bu dağ üstüne	224
Odı gelin közli kız	225
Oğlan yağlığıv hanı	226
Olaştım köpriye	227
Olmışam Nakışbendî	228
O yana dönder meni	229
O yarı alın gönderin	230
O yekheden bu yekheye	230
Öleydim Alla öleydim	232
Öllem öllem men ölüm	232
Rahmeyle mene	233
Sarı kızın başında	234
Selevin damnan bakhana	235

Selevin seyyid kızına	235
Sen bir yana bir yana	237
Sen sele bağa gelirem	238
Sofı koyunun	239
Susuzam su istirem	240
Sürmeli sürmeli	241
Süseni makmur yekhesi	241
Şakşak bilezik kolında	243
Tacırana çal tacırana	243
Taptım tekerlendim	244
Têllere degme degme	245
Türme türme şalı çekmeli	246
Uyma da begim uyma	247
Özügüv barmağımı dar êyledi	248
Valla da Şama gêtmerem	249
Vavêlem vavêl	250
Veziranesen vezirane	251
Yanıma yanıma otı yanıma	251
Yarım gel beri	252
Yarım yarım yaralı	253
Yar yaman seyyidkızı	254
Yar yaman seyyidkızı (başka melodi)	255
Yêri yêri küsmişem	256
Zeynelim Zeynelim	256
DERLENMEYEN TÜRKÜLERİMİZ	257
On yedi türkü döndermesi (nakarat)... Açıklamalar...	
SONSÖZ	261
Kitapta ele alınan konular... Folklor ezgileri... Ezgilerin derlendiği yerler... Ezgilerin tasnifi konusu... Hafif müzik türküleri... Çalgıların değerlendirilmesi... Halk sanatı mektebi... Yardımcılara teşekkür borcum...	

Kerkük ve dolaylarının yaygın halk havâlarını içine alan bu eser, başta türküler olmak üzere, halk ezgilerinin bütün türlerini kapsamaktadır. Türk halk müziği arşivimiz için zengin bir malzeme demeti niteliğindeki bu derlemeyi, konunun otoritesi olan Kerkük'ün ünlü folklor ve kültür araştırmacısı Ata Terzibaşı'nın kaleminden okumak, okuyucularımız için ayrı bir kazanç sayılır.

Kapak Düzeni
NUR ve OLCAY OKAN

★ 200 Lira